

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

ANDOVER-HARVARD LIBRARY

AH 5WRI N

Harvard Depository
Brittle Book

OTSCHÉ

LEERREGELS

943

REF.346

L741D0

1905

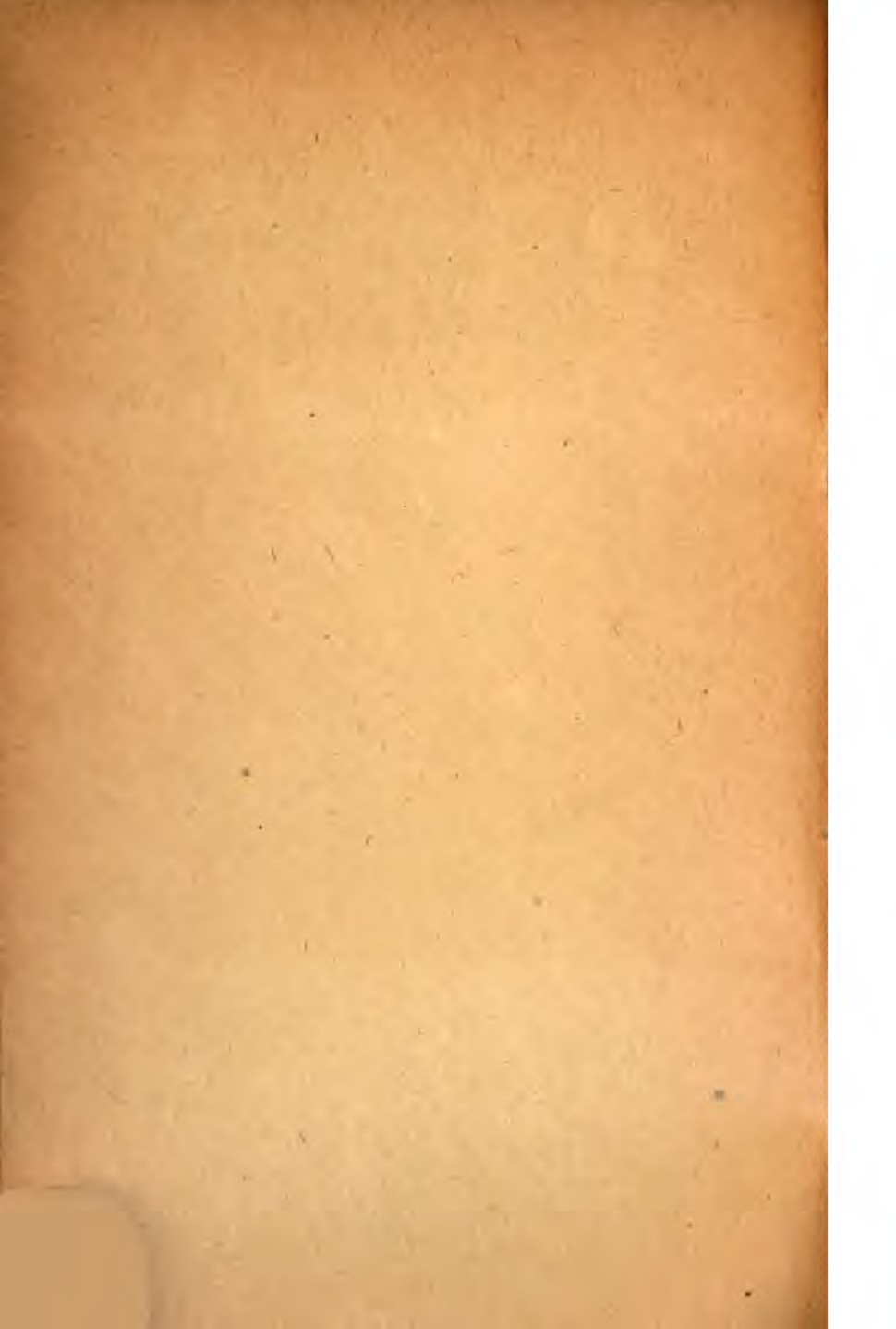
COP.2

Dr. J. D. DE LIND VAN WIJNGAARDEN.

ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

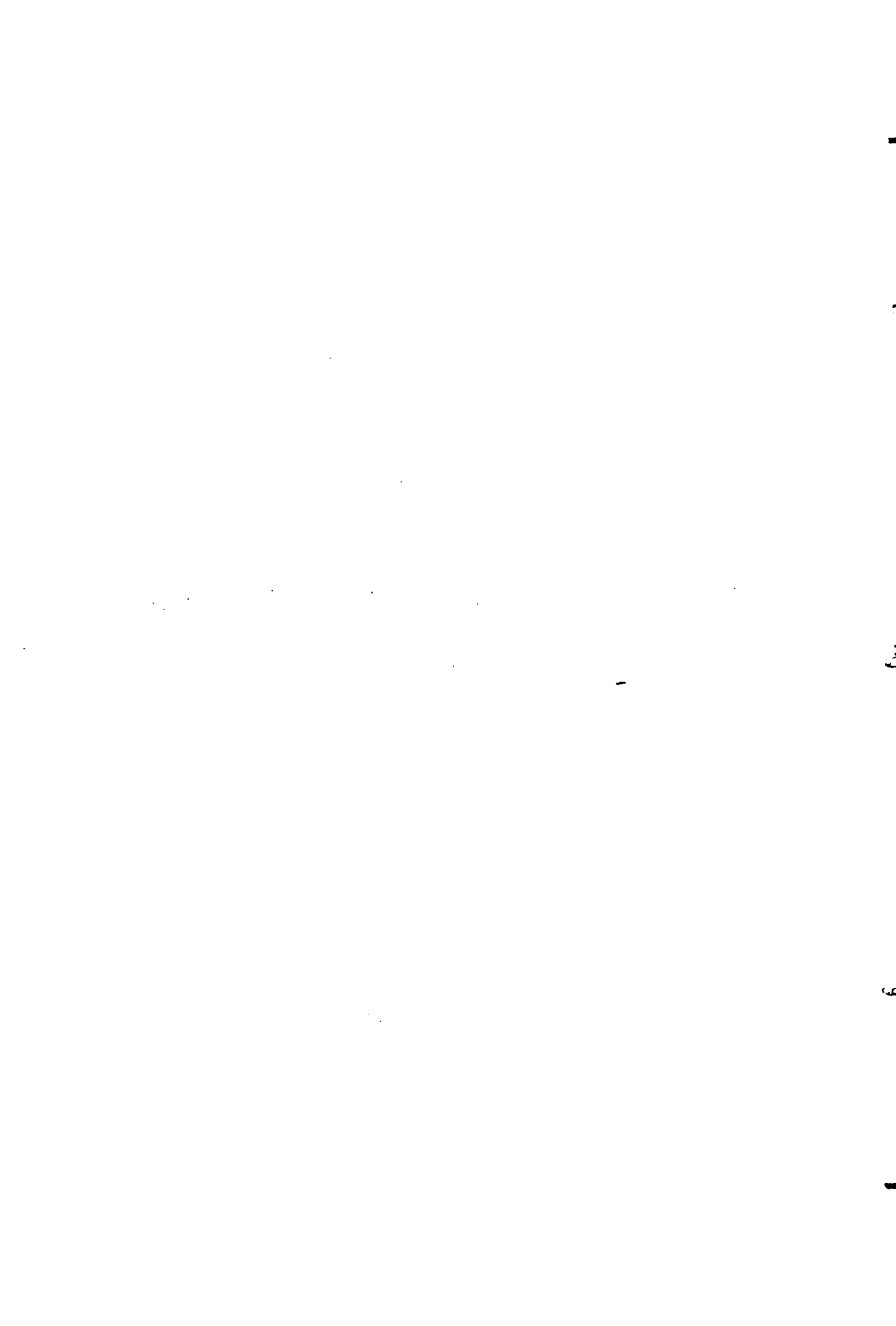

DE DORDTSCH E LEERREGELS

OF

De vijf artikelen tegen de Remonstranten.

73. D. 17.

DE DORDTSCHÉ LEERREGELS

OF

De vijf artikelen tegen de Remonstranten.

Opnieuw uitgegeven en van historische toelichtingen voorzien

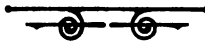
DOOR

*aan
aank*

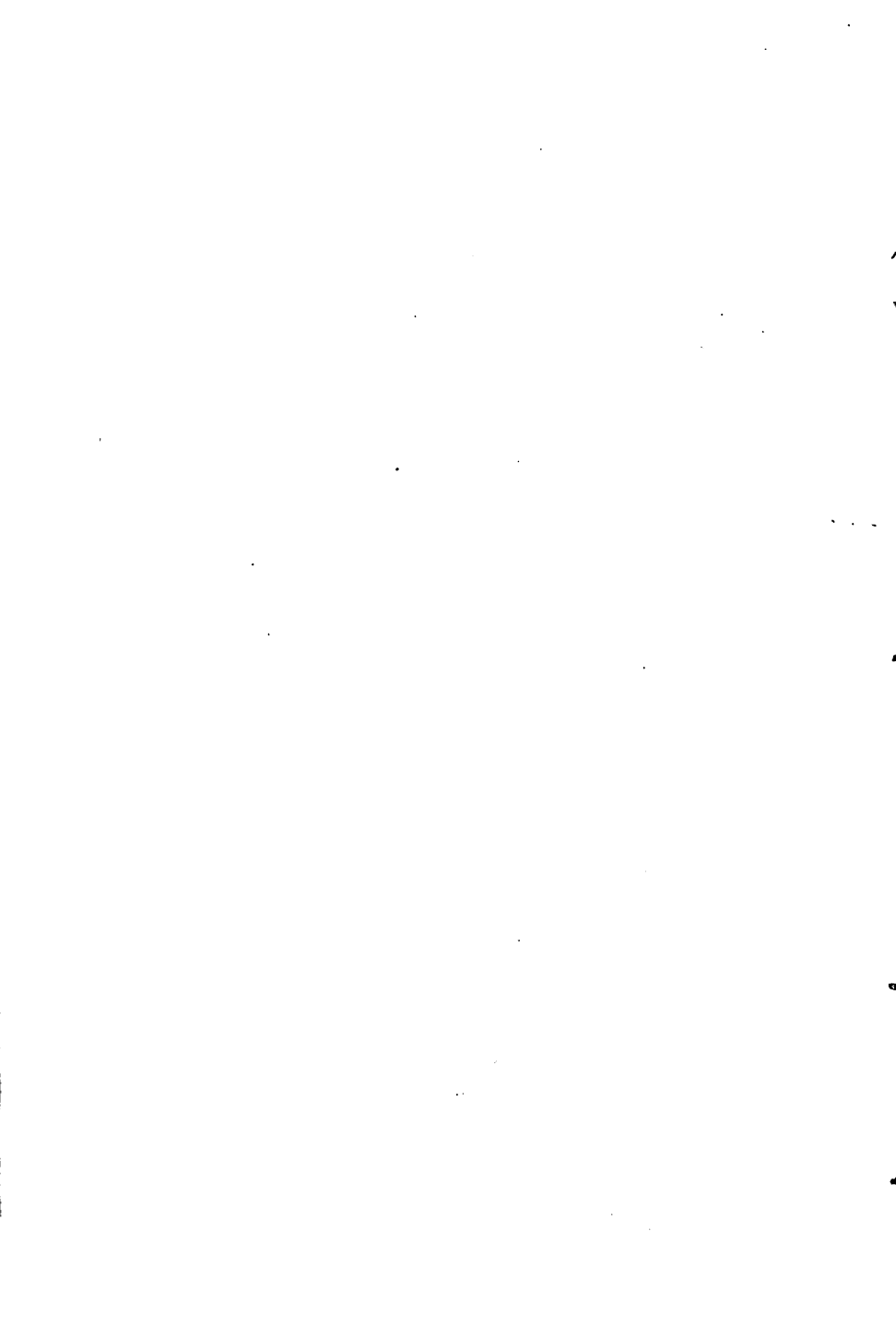
J. D. DE LIND VAN WUNGAARDEN,

Theol. Dr. en Predikant bij de Ned. Herv. Gemeente te Utrecht.

TWEEDE DRUK.

UITGEGEVEN TE UTRECHT DOOR G. J. A. RUYS. — MCMV.

943
Ref. 346
L741 do
1905
cop. 2

Op verzoek van den uitgever heb ik „de vijf artikelen tegen de Remonstranten” van enkele historische aanteekeningen voorzien. Het is goed, dat ook de catechisanten reeds leeren, welke worstelingen aan de samenstelling der canones voorafgingen.

Deze tweede druk is alleen ten opzichte van de Haagsche conferentie wat uitgebreid. Moge het werkje dan met vrucht overdacht worden.

D. L. V. W.

U., April 1905.

1000

HET EERSTE HOOFDSTUK DER LEER.

NAMELIJK

Van de Goddelijke Verkiezing en Verwerping.

I.

Aangezien alle menschen in Adam gezondigd hebben, en des vloeks en eeuwigen doods zijn schuldig geworden, zoo zoude God niemand ongelijk hebben gedaan, indien Hij het gansche menschelijk geslacht in de zonde en vervloeking had willen laten en om de zonde verdoemen, volgens deze spreuken ¹⁾ des Apostels: *De geheele wereld is voor God verdoemelijk. Zij hebben allen gezondigd, en derven de heerlijkheid Gods* (Rom. III: 19, 23), En: *De bezoldiging der zonde is de dood* (Rom. VI: 23).

II.

Maar hierin is de liefde Gods geopenbaard, dat Hij zijn eeniggeboren Zoon in de wereld gezonden heeft, opdat een iegelijk, die in Hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe (1 Joh. IV : 9; Joh. III : 16).

III.

En opdat de menschen tot het geloof worden gebracht, zendt God goedertierenlijk verkondigers van deze zeer blijde boodschap, tot wie Hij wil, en wanneer Hij wil; door welker dienst de menschen geroepen worden tot bekeering en het geloof in Christus den gekruiste. *Want hoe zullen zij [in Hem] gelooven, van welken zij niet gehoord hebben? En hoe zullen zij*

¹⁾ d. i. uitspraken.

hooren, zonder die hun predikt? En hoe zullen zij prediken, indien zij niet gezond worden? (Rom. X : 14, 15).

IV.

Die dit Evangelie niet gelooven, op die blijft de toorn Gods. Maar die het aannemen, en den Zaligmaker Jezus met een waarachtig en levendig geloof omhelzen, die worden door Hem van den toorn Gods en van het verderf verlost, en met het eeuwige leven begaafd ¹⁾ (Joh. III : 36; Marc. XVI : 16).

V.

De oorzaak of schuld van dat ongelooft, gelijk ook van alle andere zonden, is geenszins in God, maar in den mensch. Maar het geloof in Jezus Christus, en de zaligheid door Hem, is een genadige gave Gods; gelijk geschreven is: *Uit genade zijt gij zalig geworden door het geloof; en dat niet uit u, het is Gods gave* (Eph. II : 8). Insgelijks: *Het is u uit genade gegeven, in Christus te gelooven* (Phil. I : 29).

VI.

Dat God sommigen in den tijd met het geloof begaaft, sommigen niet begaaft, komt voor van zijn eeuwig besluit. *Want Gode zijn alle werken van eeuwigheid bekend* (Hand. XV : 18), en *Hij werkt alle dingen naar den raad zijns willens* (Eph. I : 11). Naar welk besluit Hij de harten der uitverkorenen, hoewel zij hard zijn, ²⁾ genadiglijk vermurwt en buigt om te gelooven; maar degenen, die niet zijn verkoren, naar zijn rechtvaardig oordeel, in hunne boosheid en hardigheid laat. En hier is het, dat ons zich voornamelijk opdoet, die diepe, barmhartige te samen en rechtvaardige onderscheiding der menschen, zijnde in even gelijken staat des verderfs, of het besluit van de Verkiezing en de Verwerping, in den Woorde Gods geopenbaard. Hetwelk, gelijk als het de verkeerde, onreine en onvaste menschen verdraaien,

¹⁾ d. i. begiftigd.

²⁾ Lat. corda, quantumvis dura.

tot hun verderf, alzoo geeft het den heiligen en Godvreezenden zielen een onuitsprekelijken troost.

VII.

Deze Verkiezing is een onveranderlijk voornemen Gods, door hetwelk Hij vóór de grondlegging der wereld een zekere menigte van menschen, niet beter of waardiger zijnde als andere, maar in de gemeene ellende met andere liggende, uit het geheele menschelijke geslacht van de eerste oprechtheid door hunne eigene schuld vervallen in de zonde en het verderf, naar het vrije welbehagen zijns wils, tot de zaligheid, uit louter genade, verkoren heeft in Christus, denwelken Hij ook van eeuwigheid tot een Middelaar en Hoofd van alle uitverkorenen, en tot een fundament der zaligheid gesteld heeft. En opdat zij door Hem zouden zalig gemaakt worden, heeft Hij ook besloten, dezelve Hem te geven, en krachtiglijk tot deszelfs gemeenschap door zijn Woord en Geest te roepen en te trekken, of, met het ware geloof in Hem te begaven, te rechtvaardigen, te heiligen, en in de gemeenschap zijns Zoons krachtiglijk bewaard zijnde, ten laatste te verheerlijken, tot bewijzing van zijne barmhartigheid, en tot prijs van de rijkdommen zijner heerlijke genade. Gelijk geschreven is: *Gelijk Hij ons uitverkoren heeft in Hem, vóór de grondlegging der wereld, opdat wij zouden heilig en onberispelijk zijn voor Hem in de liefde. Die ons tevoren verordineerd heeft tot aanneeming tot kinderen, door Jezus Christus, in zichzelf, naar het welbehagen zijns willens: tot prijs der heerlijkheid zijner genade, door welke Hij ons begenadigd heeft in den Geliefde* (Eph. 1 : 4, 5, 6). En elders: *Die Hij tevoren verordineerd heeft, deze heeft Hij ook geroepen; en die Hij geroepen heeft, deze heeft Hij ook gerechtvaardigd; en die Hij gerechtvaardigd heeft, deze heeft Hij ook verheerlijkt* (Rom. VIII : 30).

VIII.

De voorgemelde Verkiezing is niet menigerlei, maar ééne en dezelfde, van alle degenen die zalig worden, beide in het oude en nieuwe Testament. Gemerkt ons de Schrift een éénig welbehagen, voornemen en raad des willens Gods voorstelt waardoor Hij ons van eeuwigheid heeft verkoren, beide tot de genade en tot de heerlijkheid, tot de zaligheid

en tot den weg der zaligheid, denwelken Hij bereid heeft, opdat wij daarin wandelen zouden (Eph. I : 4, 5, en II : 10).

IX.

Deze zelfde Verkiezing is geschied, niet *uit* het voorgezien geloof en de gehoorzaamheid des geloofs, heiligheid, of eenige andere goede hoedanigheid of geschiktheid, als eene oorzaak of conditie tevoren vereischt in den mensch, die verkoren zoude worden; maar *tot* het geloof en de gehoorzaamheid des geloofs, *tot* heiligheid, enz.; en dienvolgens is de Verkiezing de fontein van alle zaligmakende goed, waaruit het geloof, de heiligheid, en de andere zaligmakende gaven, en eindelijk het eeuwige leven zelf, als vruchten [en gevolgen daarvan] ¹⁾ vloeien naar het getuigenis des Apostels: *Hij heeft ons uitverkoren* (niet, omdat wij waren, maar) *opdat wij zouden zijn heilig en onberispelijk voor Hem in de liefde* (Eph. I : 4).

X.

De oorzaak van deze genadige Verkiezing is het eenige welbehagen Gods, niet daarin bestaande, dat Hij eenige hoedanigheden of werkingen der menschen, uit alle mogelijke conditiën, tot eene conditie der zaligheid heeft uitgekoren; maar hierin, dat Hij eenige zekere personen, uit de gemeene menigte der zondaren, zich tot een eigendom heeft aangenomen. Gelijk geschreven is: *Als de kinderen nog niet geboren waren, noch iets goeds of kwaads gedaan hadden*, enz., *zoo werd tot haar* (namelijk Rebekka) *gezegd: De meerdere zal den mindere dienen; gelijk geschreven is: Jakob heb Ik liefgehad, en Ezau heb Ik gehaat* (Rom. IX : 11, 12, 13). En: *Er geloofden zooveel als er geordineerd waren tot het eeuwige leven* (Hand. XIII : 48).

XI.

En gelijk God zelf op het hoogste wijs, onveranderlijk, alwetend en almachtig is, alzoo kan de Verkiezing, van Hem gedaan, niet *ontdaan en wedergedaan* ²⁾, noch veranderd, noch

¹⁾ Dit ontbreekt in den Hollandschen tekst, maar komt voor in den Latijnschen: *fructus et effectus eius*.

²⁾ Lat. *interrumpi*.

wederroepen, noch afgebroken worden, noch de uitverkorenen verworpen, noch het getal derzelve verminderd worden.

XII.

Van deze hunne eeuwige en onveranderlijke Verkiezing ter zaligheid worden de uitverkorenen te zijner tijd, hoewel bij verscheidene trappen en met ongelijke mate, verzekerd; niet, als zij de verborgenheden en diepten Gods curieuselijk doorzoeken, maar als zij de onfeilbare vruchten der Verkiezing, in den Woorde Gods aangewezen (als daar zijn: het waar geloof in Christus, kinderlijke vreeze Gods, droefheid die naar God is over de zonde, honger en dorst naar de gerechtigheid, enz.), in zichzelf met eene geestelijke blijdschap en heilige vermaakning waarnemen (2 Cor. XIII : 5).

XIII.

Uit het gevoel en de verzekerdheid van deze Verkiezing, nemen de kinderen Gods dagelijks meerder oorzaak om zichzelf voor God te verootmoedigen, de diepte van zijne barmhartigheden aan te bidden, zichzelf te reinigen, en Hem, die hen eerst zoo uitnemend heeft liefgehad, wederom vuriglijk te beminnen. Zóó verre is het van daar, dat zij door deze leer van de Verkiezing, en door de overlegging van dezelve, in het onderhouden van Gods geboden vertragen,¹⁾ of vleeschelijk zorgeloos zouden worden. Hetwelk door Gods rechtvaardig oordeel dengenen pleegt te gebeuren, die óf zichzelf van de genade der Verkiezing lichtvaardiglijk vermetende²⁾, óf ijdelijk en dartelijk daarvan klappende, in de wegen der uitverkorenen niet begeeren te wandelen.

XIV.

Voorts, gelijk deze leer van de Goddelijke Verkiezing naar Gods wijzen raad, door de Profeten, Christus zelven en de Apostelen, zoowel in het oude als in het nieuwe Testament gepredikt is, en daarom in de H. Schriften voorgesteld en

¹⁾ Lat. *segniores*.

²⁾ Lat. *de gratia praesumentes*, zich van de genade vermetende, beteekent: zichzelf zooals de vijf dwaze maagden, genade toe te kennen, zonder die te bezitten.

nagelaten ¹⁾, alzoo moet zij ook ten huidigen dage, te zijner tijd en plaats, in de Kerke Gods (dewelke zij bijzonderlijk is toegeëigend) voorgesteld worden, met den geest des onderscheids en met Goddelijke eerbiediging, ²⁾ heiliglijk, zonder curieuse onderzoeking van de wegen des allerhoogsten, ter eere van Gods H. ³⁾ naam en tot een levendigen troost van zijn volk (Hand. XX : 27; Rom. XII : 3 en Hoofdst. XI : 33, 34; Hebr. VI : 17, 18).

XV.

Deze eeuwige en onverdiende genade van onze Verkiezing wijst en prijst ons de H. Schrift daarmede allermeeft aan, wanneer zij wijders getuigt, dat niet alle menschen zijn verkoren, maar sommige niet verkoren, of in Gods eeuwige Verkiezing voorbijgegaan, namelijk die, welke God naar zijn gansch vrij, rechtvaardig, ⁴⁾ onberispelijk en onveranderlijk welbehagen besloten heeft in de gemeene ellende te laten, in dewelke zij zichzelf door hunne eigene schuld hebben gestort, en met het zaligmakend geloof en de genade der bekeering niet te begaven, maar dezelve, in hunne eigene wegen en onder zijn rechtvaardig oordeel gelaten zijnde, eindelijk niet alleen om het ongelooft, maar ook om alle andere zonden, tot verklaring van zijne gerechtigheid, te verdoemen en eeuwiglijk te straffen. En dit is het besluit der Verwerping, hetwelk God geenszins maakt tot een auteur ⁵⁾ van de zonde (hetwelk godslasterlijk is te denken), maar stelt Hem tot een verschrikkelijken, onberispelijken en rechtvaardigen Rechter en Wreker van dezelve.

XVI.

Die het levend geloof in Christus, of het zeker vertrouwen des harten, den vrede der consciëntie, de betrachtning ⁶⁾ van de kinderlijke gehoorzaamheid, den roem in God door Christus, in zich nog niet krachtiglijk gevoelen, en nochtans de mid-

¹⁾ Lat. Sacrarum deinde literarum monumentis commendata.

²⁾ Lat. religiose. In XVIII is dit woord vertaald door „Godvruchtige eerbiediging.”

³⁾ Lat. sanctissimi.

⁴⁾ Lat. justissimo.

⁵⁾ Auteur d.i. werkmeester.

⁶⁾ Lat. studium.

delen gebruiken, door welke God beloofd heeft deze dingen in ons te werken, die moeten niet mismoedig worden, wanneer zij van de Verwerping hooren gewagen, noch zichzelf onder de verworpenen rekenen, maar in het waarnemen der middelen vlijtig voortgaan, naar den tijd van overvloediger genade vuriglijk verlangen, en denzelven met eerbieding en ootmoedigheid verwachten. Veel minder behooren voor deze leer van de Verwerping verschrikt te worden degenen, die ernstiglijk begeeren zich tot God te bekeeren, Hem alleen te behagen, en van het lichaam des doods verlost te worden, en nochtans in den weg der Godzaligheid en des geloofs zoover nog niet kunnen komen, als zij wel wilden; gemerkt de barmhartige God beloofd heeft, dat Hij de rookende vlaswiek niet zal uitblusschen, en het gekrookte riet niet zal verbraken. Maar deze leer is met recht schrikkelijk den genen, die, God en Christus den Zaligmaker niet achtende¹⁾, zichzelf den zorgvuldigheden der wereld en den wellusten des vleesches geheel hebben overgegeven, zoo lang zij zich met ernst tot God niet bekeeren.

XVII.

Nademaal wij van den wille Gods uit zijn Woord moeten oordeelen, hetwelk getuigt, dat de kinderen der geloovigen heilig zijn, niet van nature, maar uit kracht van het genadeverbond, in hetwelk zij met hunne ouderen begrepen zijn, zoo moeten de Godzalige ouders niet twijfelen aan de Verkiezing en zaligheid hunner kinderen, welke God in hunne kindsheid uit dit leven wegneemt (Gen. XVII : 7; Hand. II : 39; 1 Cor. VII : 14).

XVIII.

Tegen degenen, die over deze genade der onverdiende Verkiezing en strengigheid der rechtvaardige Verwerping murmureeren, stellen wij deze spreuk des apostels: *O mensch, wie zijt gij, die tegen God antwoordt?* (Rom. IX : 20); en deze van onzen Zaligmaker: *Is het mij niet geoorloofd, te doen met het mijne, wat ik wil?* (Matth. XX : 15). Wij daarentegen, deze verborgenheden met eene Godvruchtige eerbiediging

¹⁾ Lat. oblit.

aanbiddende, roepen uit met den Apostel: *O diepte des rijkdoms beide der wijsheid en der kennisse Gods! Hoe ondoorzoekelijk zijn zijne oordeelen, en onnaspeurlijk zijne wegen! Want wie heeft den zin des Heeren gekend? Of wie is zijn raadsman geweest? Of wie heeft Hem eerst gegeven, en het zal hem wedervergolden worden? Want uit Hem, en door Hem, en tot Hem zijn alle dingen, Hem zij de heerlijkheid in der eeuwigheid, Amen* (Rom. XI : 33—36).

Verwerping der dwalingen, door dewelke de Nederlandsche Kerken eenen tijd lang zijn beroerd geworden.

De rechtzinnige leer van de Verkiezing en Verwerping verklaard zijnde, verwerpt de Synode de dwalingen dergenen,

I.

Die leeren: *Dat de wille Gods van zalig te maken degenen die daar zouden gelooven en in den geloove en de gehoorzaamheid des geloofs volharden, is het gansche en geheele besluit van de Verkiezing ter zaligheid en dat er niets anders van dit besluit in den Woorde Gods is geopenbaard.* Want deze bedriegen de eenvoudigen, ¹⁾ en wederspreken klaarlijk de H. Schriftuur, die getuigt, dat God niet alleen degenen, die gelooven zullen, wil zalig maken, maar dat Hij ook eenige zekere menschen van eeuwigheid heeft uitverkoren, dewelke Hij in den tijd, voor andere, met het geloof in Christus en met volständigkeit zoude begaven; gelijk geschreven is: *Ik heb uwen naam geopenbaard ten menschen, die Gij mij uit de wereld gegeven hebt* (Joh. XVII : 6). En: *Er geloofden zooveelen als er geordineerd waren tot het eeuwige leven* (Hand XIII : 48). En: *Hij heeft ons uitverkoren in Hem, vóór de grondlegging der wereld, opdat wij zouden heilig zijn, enz.* (Eph. 1 : 4).

II.

Die leeren: *Dat de Verkiezing Gods ten eeuwigen leven velerlei is: eene algemeen en onbepaald, de andere bijzonder en bepaald;*

en dat deze wederom óf onvolkomen, wederroepelijk, niet peremptoir en geconditioneerd is, óf volkomen, onwederroepelijk, peremptoir ¹⁾ en absoluut. Insgelijks: Dat er eene andere Verkiezing is tot het geloof, eene andere tot de zaligheid, alzoo, dat de Verkiezing tot het rechtvaardigmakend geloof kan zijn zonder de peremptoire Verkiezing ter zaligheid. Want dit is een gedichtsel van 's menschen hersenen, buiten de Schriftuur versierd, waardoor de leer van de Verkiezing verdorven, en deze gulden keten van onze zaligheid verbroken wordt: *Die Hij tevoren verordineerd heeft, deze heeft Hij ook geroepen; en die Hij geroepen heeft, deze heeft hij ook gerechtvaardigd; en die Hij gerechtvaardigd heeft, deze heeft Hij ook verheerlijkt* (Rom. VIII : 30).

III

Die leeren: *Dat het welbehagen en voornemen Gods, van hetwelk de Schriftuur in de leer van de Verkiezing gewag maakt, niet daarin bestaat, dat God eenige bijzondere menschen voor anderen heeft uitverkoren; maar daarin, dat God uit alle mogelijke conditiën (onder welke ook zijn de werken der Wet), of uit de geheele orde van alle dingen, de [in zichzelf] onedele daad ²⁾ des geloofs en de onvolmaakte gehoorzaamheid deszelfs tot eene conditie der zaligheid heeft uitgekozen, welke Hij voor eene volkomene gehoorzaamheid genadiglijk zoude hebben willen houden, en der belooning des eeuwigen levens waardig achten.* Want met deze schadelijke dwaling wordt hét welbehagen Gods en de verdienste van Christus krachteloos gemaakt, en de menschen door onnutte vragen van de waarheid der genadige rechtvaardigmaking en van de eenvoudigheid der Schriftuur afgetrokken, en deze spreuke des Apostels van onwaarheid beschuldigd: *God heeft ons geroepen met een heilige roeping; niet naar onze werken, maar naar zijn eigen voornemen en genade, die ons gegeven is in Christus Jezus vóór de tijden der eeuwen* (2 Tim. I : 9).

IV.

Die leeren: *Dat in de Verkiezing tot het geloof deze conditie*

¹⁾ peremptoir = beslissend.

²⁾ Lat. actum fidei in sese ignobilem.

tevoreu vereischt wordt, dat de mensch het licht der natuur recht gebruike, vroom zij, klein, nederig en ten eeuwigen leven geschikt, gelijk alsof aan die dingen de Verkiezing eenigszins hinge. Want dit smaakt naar het gevoelen van Pelagius, en strijdt ¹⁾ tegen de leer des Apostels, waar hij schrijft: *Wij hebben eertijds verkeerd in de begeerlijkheden onzes vleesches, doende den wil des vleesches en der gedachten, en wij waren van nature kinderen des toorns, gelijk ook de anderen; maar God, die rijk is in barmhartigheid, door zijne groote liefde, waarmede Hij ons liefgehad heeft, ook toen wij dood waren door de misdaden, heeft ons levend gemaakt met Christus (uit genade zijt gij zalig geworden), en heeft ons mede opgewekt, en heeft ons mede gezet in den hemel in Christus Jezus; opdat Hij zoude betoonen in de toekomstende eeuwen den uitnemenden rijkdom zijner genade, door de goedertierenheid over ons in Christus Jezus. Want uit genade zijt gij zalig geworden door het geloof; en dat niet uit u, het is Gods gave; niet uit de werken, opdat niemand roeme (Eph. II : 3—9).*

V.

Die leeren: *Dat de onvolkomene en niet-peremptoire Verkiezing van bijzondere personen ter zaligheid is geschied uit het voorgezien geloof, bekeering, heiligheid, Godzaligheid, die of ook eenen tijd lang geduurd hebben, maar dat de volkomene en peremptoire Verkiezing geschied is uit de voorgeziena eindelijke ²⁾ volharding in het geloof, bekeering, heiligheid en Godzaligheid; en dat dit is de genadige en Evangelische waardigheid, om welker wille hij, die verkoren wordt, waardiger is dan hij, die niet verkoren wordt; en dat derhalve het geloof, de gehoorzaamheid des geloofs, heiligheid, Godzaligheid en volharding niet zijn vruchten ³⁾ van de onveranderlijke Verkiezing ter heerlijkheid, maar dat het zijn conditiën, die tevoren vereischt, en als volbracht vezende voorzien zijn in degenen, die ten volle verkoren zullen worden, en oorzaken, zonder welke de onveranderlijke Verkiezing ter heerlijkheid niet geschiedt. Hetwelk strijdt tegen de geheele Schriftuur, die deze en diergelijke spreuken in onze ooren en harten doorgaans inscherpt: *De verkiezing is niet uit de werken, maar uit den roepende (Rom. IX : 11). Er geloofden zoovelen, als er geordineerd waren tot het eeuwige leven (Hand.**

¹⁾ Lat. *minime obscure falsi insimulant.*

²⁾ Eindelijke volharding = volharding tot het einde toe.

³⁾ Lat. *fructus five effectus.*

XIII : 48). *Hij heeft ons uitverkoren in Hem, opdat wij zouden heilig zijn* (Eph. I : 4). *Gij hebt Mij niet uitverkoren, maar Ik heb u uitverkoren* (Joh. XV : 16). *Indien het door genade is, zoo is het niet meer uit de werken* (Rom. XI : 6). *Hierin is de liefde, niet dat wij God liefgehad hebben, maar dat Hij ons heeft lief gehad, en zijnen Zoon gezonden heeft* (1 Joh. IV : 10).

VI.

Die leeren: *Dat niet alle verkiezing ter zaligheid onveranderlijk is; maar dat sommige uitverkorenen, niettegenstaande eenig besluit Gods²⁾ kunnen verloren gaan, en gaan ook eeuwiglijk verloren.* Met welke grove dwaling zij God veranderlijk maken, en stooten om den troost der Godzaligen, dien zij scheppen uit de vastigheid van hun Verkiezing, en wederspreken de Heilige Schriftuur, welke leert: *Dat de uitverkorenen niet kunnen verleid worden* (Matth. XXIV : 24); *dat Christus degenen, die Hem van den Vader gegeven zijn, niet verliest* (Joh. VI : 39); *en dat God, die Hij tevoren verordineerd, geroepen en gerechtvaardigd heeft, dezelve ook heeft verheerlijkt* (Rom. VIII : 30).

VII.

Die leeren: *Dat er in dit leven geene vrucht en geen gevoel is van de onveranderlijke Verkiezing ter heerlijkheid; ook geene zekerheid, dan die hangt aan eene veranderlijke en onzekere¹⁾ conditie.* Want behalve dat het ongerijmd is, te stellen eene onzekere zekerheid, zoo strijdt dit ook tegen de bevinding der heiligen, die uit het gevoel van hunne Verkiezing zich met den Apostel verheugen, en deze weldaad Gods roemen (Eph. I); die volgens Christus' vermaning zich met de discipelen verblijden, dat hunne namen in den hemel geschreven zijn (Luc. X : 20); die ook het gevoelen van hunne Verkiezing stellen tegen de vurige pijlen van de aanvechtingen des duivels, vragende: *Wie zal beschuldiging inbrengen tegen de uitverkorenen Gods?* (Rom. VIII : 33).

VIII.

Die leeren: *Dat God niemand uit zijnen louteren, rechtvaar-*

¹⁾ Lat. nullo dei decreto obstante.

²⁾ Lat. ex conditione mutabili et contingente.

digen wil besloten heeft, in den val van Adam en in den gemeenen stand der zonde en verdoemenis te laten, of in de mededeeling van de genade, die tot het geloof en de bekeering noodig is, voorbij te gaan. Want dit staat vast: Hij ontfermt zich, wiens Hij wil, en verhardt, wien Hij wil (Rom. IX : 18). En ook dit: Het is u gegeven de verborgenheden van het koninkrijk der hemelen te weten, maar dien is het niet gegeven (Matth. XIII : 11). Insgelijks: Ik dank U, Vader, Heere des hemels en der aarde, dat Gij deze dingen voor de wijzen en verstandigen verborgen hebt, en hebt ze den kinderkens geopenbaard. Ja, Vader, want alzoó is geweest het welbehagen voor U (Matth. XI : 25, 26).

IX.

Die leeren: *Dat de oorzaak, waarom God tot het eene volk meer als tot het andere het Evangelie zendt, niet is het loutere en eenige welbehagen Gods, maar omdat het eene volk beter en waardiger is dan het andere, aan hetwelk het Evangelie niet wordt medegedeeld. Want dit ontkent Mozes, het Israëlietische volk aldus aansprekende: Zie, des Heeren uws Gods is de hemel, en de hemel der hemelen, de aarde, en al wat daarin is. Alleenlijk heeft de Heere lust gehad aan uwe vaderen, om die lief te hebben: en heeft hun zaad na hen, ulieden, uit alle volken verkoren, gelijk het te dezen dage is (Deut. X : 14, 15). En Christus: Wee u, Chorazin, wee u, Bethsaida,; want zoo in Tyrus en Sidon de krachten waren geschied, die in u geschied zijn, zij zouden zich eertyds in zak en assche bekeerd hebben (Matth. XI : 21).*

HET TWEEDE HOOFDSTUK DER LEER.

Van den dood van Christus, en de verlossing der menschen door denzelven.

I.

(God is niet alleen ten hoogste barmhartig, maar ook ten hoogste rechtvaardig. En zijne gerechtigheid (alzoó Hij zich in zijn Woord geopenbaard heeft) vereischt, dat onze zonden,

tegen zijne oneindelijke majesteit begaan, niet alleen met tijdelijke, maar ook met eeuwige straffen, beide naar ziel en lichaam, gestraft worden; welke straffen wij niet kunnen ontgaan, tenzij der gerechtigheid Gods genoeg geschiede.

II.

Maar alzoo wij zelven niet kunnen genoegdoen, en ons van den toorn Gods bevrijden, zoo heeft God uit oneindige barmhartigheid zijnen eeniggeboren Zoon ons tot eenen borg gegeven, dewelke, opdat Hij voor ons zoude genoegdoen, voor ons of in onze plaats, zonde en vervloeking aan het kruis geworden is.

III.

Deze dood des Zoons Gods is de eenige en volmaakte offerande en genoegdoening voor de zonden; van oneindige kracht en waardigheid, overvloediglijk genoegzaam tot verzoening van de zonden der gansche wereld.

IV.

En deze dood is daarom van zoo groote kracht en waardigheid, omdat de persoon, die denzelven geleden heeft, niet alleen een waarachtig en volkomen heilig mensch is, maar ook de eeniggeboren Zoon Gods, van éézelfde eeuwig en oneindig wezen met den Vader en den Heiligen Geest, zoodanig als onze Zaligmaker wezen moest. Daarenboven, omdat zijn dood is vergezelschaft geweest met het gevoel van den toorn Gods en van den vloek, dien wij door onze zonden verdiend hadden.

V.

Voorts is de belofte des Evangelies, dat een iegelijk, die in den gekruisten Christus gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe, welke belofte allen volkeren en menschen, tot dewelke God naar zijn welbehagen zijn Evangelie zendt, zonder onderscheid ¹⁾ moet verkondigd en voorgesteld worden, met bevel van bekeering en geloof.

¹⁾ In den Latijnschen tekst staat: *promiscue et indiscriminatim*.

VI.

Doch dat velen, door het Evangelie geroepen zijnde, zich niet bekeeren, noch in Christus gelooven, maar in ongelooft vergaan, zulks geschiedt niet door gebrek of ongenoegzaamheid van de offerande van Christus, aan het kruis geofferd, maar door hunne eigene schuld.

VII.

Maar zoovelen als waarachtiglijk gelooven, en door den dood van Christus van de zonde en het verderf verlost en behouden worden, dezelve genieten deze weldaad alleen uit Gods genade, hun van eeuwigheid in Christus gegeven, welke genade Hij niemand schuldig is.

VIII.

Want dit is geweest de gansch vrije raad, de genadige¹⁾ wil en het voornemen Gods des Vaders, dat de levendmakende en zaligmakende kracht van den dierbaren²⁾ dood zijns Zoons zich uitstrekken³⁾ zoude tot alle uitverkorenen, om die alleen met het rechtvaardigmakend geloof te begaven, en door hetzelfde onfeilbaarlijk tot de zaligheid te brengen; dat is, God heeft gewild, dat Christus door het bloed zijns kruises (waarmede Hij het nieuwe Verbond bevestigd heeft), uit alle volkeren, stammen, geslachten en tongen, diegenen allen, en alleen, krachtiglijk zoude verlossen, die van eeuwigheid tot de zaligheid verkoren, en van den Vader Hem gegeven zijn; dezelve begaven met het geloof, hetwelk Hij hun, gelijk ook andere zaligmakende gaven des Heiligen Geestes, door zijnen dood heeft verworven; en van alle hunne zonden, zoo de aangeborene als de werkelijke, zoo na als vóór het geloof begaan, door zijn bloed zoude reinigen, tot den einde toe getrouwelijk bewaren, en ten laatste zonder eenige vlek en rimpel heerlijk voor zich stellen.

IX.

Deze raad, voortkomende uit de eeuwige liefde Gods tot

¹⁾ Lat. gratiosissima voluntas.

²⁾ = kostbaar. Lat. pretiosissima.

³⁾ Lat. ut sese exeret in omnibus electis.

de uitverkorenen, is van den aanbeginne der wereld tot op dezen tegenwoordigen tijd, de poorten der helle zich tevergeefs daartegen stellende, krachtiglijk vervuld geweest, en zal ook voortaan vervuld worden, alzoo dat de uitverkorenen te zijner tijd in één vergaderd zullen worden, en dat er altijd zal zijn eene Kerke der geloovigen, gefundeerd in het bloed van Christus, welke denzelven, haren Zaligmaker, die voor haar, als een bruidegom voor zijne bruid, aan het kruis zijn leven overgegeven heeft, standvastiglijk beminne, geduriglijk diene, en hier en in alle eeuwigheid prijze.

Verwerping der dwalingen.

De rechte leer verklaard zijnde, verwerpt de Synode de dwalingen dergenen,

I.

Die leeren: *Dat God de Vader zijnen Zoon tot den dood des kruises verordineerd heeft, zonder zekeren bepaalden raad van iemand (uitdrukkelijk).¹⁾ zinnig te maken; alzoo dat de noodzakelyk, nuttigheid en waardigheid van de verwerping des doods van Christus wel zouden hebben kunnen bestaan, en in alle deelen volmaakt, volkomen en in haar geheel blijven, al ware het schoon dat de verworvene verlossing niet één eenig mensch immermeer metterdaad ware toegeëgend geweest. Want deze leer strekt tot versmading van de wijsheid [Gods] des Vaders en van de verdienste van Jezus Christus, en strijdt tegen de Schriftuur Want zoo zegt onze Zaligmaker: *Ik stel mijn leven voor de schapen, en Ik ken ze* (Joh. X : 15, 27). En de Profet Jesaja van den Zaligmaker: *Als zijne ziel zich tot een schuldoffer gesteld zal hebben, zoo zal hij zaad zien; hij zal de dagen verlengen; en het welbehagen des Heeren zal door zijne hand gelukkiglijk voortgaan* (Jes. LIII : 10). Eindelijk, zij stoot om het artikel des geloofs, waarmede wij gelooven: *de algemeene Christelyke Kerk.**

¹⁾ Lat. nominatim.

II.

Die leeren: *Dat dit het einde ¹⁾ van den dood van Christus niet geweest is, dat hij metterdaad het nieuwe Verbond der genade door zijn bloed zoude bevestigen; maar alleen dat Hij den Vader een bloot recht zoude verwerven, om met de menschen wederom zoodanig verbond als het Hem believen zoude, hetzij der genade of der werken, te mogen ²⁾ oprichten.* Want zulks strijdt tegen de Schriftuur, dewelke leert, dat Christus geworden is Borg en Middelaar eens beteren, dat is, des nieuwen Verbonds, en dat een testament in de dooden eerst bevestigd is (Hebr. VII : 22, en IX : 15, 17).

III.

Die leeren: *Dat Christus door zijne genoegdoening voor niemand zekerlijk de zaligheid zelve, en het geloof, waardoor deze genoegdoening van Christus tot zaligheid krachtiglijk toegeëigd wordt, verdiend heeft; maar alleen voor den Vader verworven heeft de macht of den volkomenen wil, om opnieuw met de menschen te handelen, en nieuwe conditiën, zulke als Hij zoude willen, voor te schrijven van dewelke de volbrenging aan den vryen wil des menschen hangen zoude; en dat het derhalve hadde kunnen geschieden, dat of niemand, of alle menschen dezelve zouden vervullen.* Want deze gevoelen al te verachtelijk van den dood van Christus, erkennen geenszins de voornaamste vrucht of weldaad door dezelve verkregen, en brengen wederom uit de hel te voorschijn de Pelagiaansche doling.

IV.

Die leeren: *Dat het nieuwe verbond der genade, dat God de Vader, door tusschenkomen van den dood van Christus, met de menschen gemaakt heeft, niet daarin bestaat, dat wij door het geloof, voor zooveel het de verdienste van Christus aanneemt, voor God gerechtvaardigd en zalig gemaakt worden; maar daarin, dat God, afgeschaff hebbende het afeischen van de volmaakte gehoorzaamheid der Wet, het geloof zelf en de gehoorzaamheid*

¹⁾ = doeleinde. Lat. finis.

²⁾ Het Oud-Holl. „mogen”, hier in den zin van „kunnen”.

des geloofs, alhoewel onvolmaakt, voor de volmaakte gehoorzaamheid der Wet rekt, en der belooning des eeuwigen levens uit genade waardig acht. Want deze wederspreken de Schriftuur: Zij worden om niet gerechtvaardigd, uit zijne genade, door de verlossing, die in Christus Jezus is; welken God voorgesteld heeft tot eene verzoening door het geloof in zijn bloed (Rom. III: 24, 25); en brengen met den goddeloozen Socinus voort eene nieuwe en vreemde rechtvaardigmaking des menschen voor God, tegen de eendrachtige overeenstemming van de gansche Kerk.

V.

Die leeren: Dat alle menschen in den staat der verzoening en de genade des verbonds zijn aangenomen; alzoo dat niemand om de erfzonde der verdoemenis schuldig is of verdoemd zal worden, maar dat alle menschen van de schuld der zonde vrij zijn. Want dit gevoelen strijdt tegen de Schriftuur, welke zegt, dat wij van nature kinderen des toorns zijn (Eph. II : 3).

VI.

Die het onderscheid tusschen verwerving en toeëigening daartoe gebruiken, opdat zij den onvoorzichtigen en onervarenen dit gevoelen mochten inplanten, dat God, zooveel Hem aangaat, alle menschen die weldaden, die door den dood van Christus verkregen worden, evengetijkelijk heeft willen mededeelen; maar dat sommigen der vergeving der zonden en des eeuwigen levens deelachtig worden, anderen niet, dat zulk onderscheid hangt aan hunnen vrijen wil, dewelke zichzelf voegt bij de genade, die zonder onderscheid aangeboden wordt, en dat het niet hangt aan die bijzondere gave der barmhartigheid, die krachtiglijk in hen werkt, opdat zij zichzelf die genade boven anderen zouden toeëigenen. Want deze zich gelatende ¹⁾ alsof zij dit onderscheid in een gezonde meening voorstelden, trachten den volke het verderfelijk venijn van de Pelagiaansche dwalingen in te geven.

¹⁾ = zich houdende.

VII.

Die leeren: *Dat Christus voor diegenen, die} Hij ten hoogste lief heeft en ten eeuwigen leven [heeft] verkoren, niet heeft kunnen noch moeten sterven, en ook niet gestorven is, naardien dezulken den dood van Christus niet van noode hebben.* Want zij weder spreken den Apostel, die zegt: *Christus heeft mij lief gehad, en heeft zichzelven voor mij overgegeven* (Gal. II : 20). Insgelijks: *Wie zal beschuldiging inbrengen tegen de uitverkorenen Gods? God is het, die rechtvaardig maakt. Wie is het die verdoemt? Christus is het, die gestorven is* (Rom. VIII : 33, 34), namelijk, voor hen; en den Zaligmaker, die zegt: *Ik stel mijn leven voor de schapen* (Joh. X : 15); en: *Dit is mijn gebod, dat gij malkanderen lief hebt, gelijkewijs Ik u liefgehad heb. Niemand heeft meerdere liefde dan deze, dat iemand zijn leven zette voor zijne vrienden* (Joh. XV : 12, 13).

 HET DERDE EN VIERDE HOOFDSTUK DER LEER

 van des menschen verdorvenheid en bekeering tot
 God, en de manier van deze.

I.

De mensch is van den beginne naar het beeld Gods geschapen, versierd in zijn verstand met ware en zalige kennis van zijnen Schepper en van (andere)¹⁾ geestelijke dingen; in zijn wil en zijn hart met gerechtigheid; in alle zijne genegenheden met zuiverheid; en is overzulks geheel heilig geweest. Maar door het ingeven des duivels en zijn vrijen wil van God afwijkende, heeft hij zichzelven van deze uitnemende gaven beroofd, en heeft daarentegen in de plaats van die over zich gehaald blindheid, schrikkelijke duisternis, ijdelheid en verkeerdheid des oordeels in zijn verstand; boosheid, wederspannigheid en hardigheid in zijn wil en [zijn] hart; mitsgaders ook onzuiverheid in alle zijne genegenheden.

¹⁾ Ontbreekt in den Lat. tekst.

II.

Zoodanig als nu de mensch geweest is na den val, zoodanige kinderen heeft hij ook voortgebracht, namelijk hij, verdorven zijnde, verdorvene; alzoo dat de verdorvenheid, naar Gods rechtvaardig oordeel, van Adam op alle zijne nakomelingen (uitgenomen alleen Christus) gekomen is, niet door navolging, gelijk eertijds de *Pelagianen* gedreven hebben, maar door voortplanting der verdorvene natuur.

III.

Overzulks zoo worden alle menschen in zonde ontvangen, en kinderen des toorns geboren, onbekwaam tot eenig zaligmakend goed, geneigd tot kwaad, dood in zonden en slaven der zonde. En willen noch kunnen tot God niet wederkeeren, noch hunne verdorvene natuur verbeteren, noch zichzelf tot de verbetering derzelve schikken, zonder de genade des wederbarenden H. Geestes.

IV.

Wel is waar, dat na den val in den mensch eenig licht der natuur overgebleven is, waardoor hij behoudt eenige kennis van God, van de natuurlijke dingen, van het onderscheid tusschen hetgeen eerlijk en oneerlijk ¹⁾ is, en ook betoont eenige betrachtiging tot de deugd en de uiterlijke tucht. Maar zóó ver is het van daar, dat de mensch door dit licht der natuur zoude kunnen komen tot de zaligmakende kennis Gods, en zich tot Hem bekeeren, dat hij ook in natuurlijke en burgerlijke zaken dit licht niet recht gebruikt; ja veel meer hetzelfde, hoedanig het ook zij, geheelijk op verscheidene wijze beoedelt en in ongerechtigheid ten onder houdt; hetwelk dewijl hij doet, zoo wordt hem alle onschuld ²⁾ voor God benomen.

V.

Gelijk het met het licht der natuur toegaat, zoo gaat het

¹⁾ Lat. *Honesta et turpia*; hetgeen eerbaar en schandelijk is.

²⁾ Lat. *inexcusabilis redditur*.

ook in dezen toe met de wet der Tien geboden, van God door Mozes den Joden bijzonderlijk gegeven. Want nademaal dezelve de grootheid der zonde wel ontdekt en den mensch meer en meer van zijne schuld overtuigt, doch de remedie daartegen niet aanwijst, noch eenige krachten toebrenge om uit deze ellendigheid te kunnen geraken, en dat zij alzoo, door het vleesch krank ¹⁾ geworden zijnde, den overtreders onder den vloek blijven laat, zoo kan de mensch daardoor de zaligmakende genade niet verkrijgen.

VI.

Hetgene dan noch het licht der natuur, noch de Wet doen kan, dat doet God door de kracht des H. Geestes, en door het woord of de bediening der verzoening, welke is het *Evangelie* van den Messias, waardoor het Gode behaagd heeft de geloovige menschen, zoo in het oude als nieuwe Testament, zalig te maken.

VII.

Deze verborgenheid zijns willes heeft God in het oude Testament aan weiniger ontdekt, doch in het nieuwe Testament (het onderscheid der volkeren nu weggenomen zijnde) heeft Hij dezelve aan meer menschen geopenbaard. Van welke verscheidene uitdeeling de oorzaak niet moet gesteld worden in de waardigheid van het ééne volk meer dan (van) het andere, of in het beter gebruik van het licht der natuur, maar in het gansch vrije welbehagen en de onverdiende liefde Gods; waarom ook diegenen, wien buiten, ja tegen alle verdiensten zoo groot eene genade geschiedt, dezelve met een nederig en dankbaar hart moeten erkennen, maar in de anderen, wien deze genade niet geschiedt, moeten zij, met den Apostel, de strengigheid en rechtvaardigheid van Gods oordeelen aanbidden, en die geenszins curieuselijk onderzoeken.

VIII.

Doch zoo velen als er door het Evangelie geroepen worden,

¹⁾ Lat. *infirmatus*, Statenvertaling: krachteloos.

die worden ernstiglijk geroepen. Want God betoont ernstiglijk en waarachtiglijk in zijn Woord, wat Hem aangenaam is; namelijk, dat de geroepenen tot Hem komen. Hij belooft ook met ernst allen, die tot Hem komen, en gelooven, de rust der zielen en het eeuwige leven.

IX.

Dat er velen, door de bediening des Evangelies geroepen zijnde, niet komen en niet bekeerd worden, daarvan is de schuld niet in het Evangelie, noch in Christus, door het Evangelie aangeboden zijnde, noch in God, die door het Evangelie roept, en ook zelfs dien Hij roept verscheidene gaven mededeelt; maar in degenen, die geroepen worden; van dewelken sommigen, zorgeloos zijnde, het woord des levens niet aannemen; anderen nemen het wel aan, maar niet in het binnenste huns harten, en daarom is het, dat zij, na eene verdwijnende ¹⁾ blijdschap van het tijdelijk geloof, wederom terugwijken; anderen verstikken het zaad des woords door de doornen der zorgvuldigheden en wellusten der wereld, en brengen geene vruchten voort; hetwelk onze Zaligmaker leert in de gelijkenis van het zaad. (Matth. XIII).

X.

Maar dat anderen, door de bediening des Evangelies geroepen zijnde, komen, en bekeerd worden, dat moet men den mensch niet toeschrijven, alsof hij zichzelf door zijn vrijen wil zoude uitscheiden ²⁾ van anderen, die met even groote of genoegzame genade tot het geloof en de bekeering voorzien zijn (hetwelk de hoovaardige ketterij van *Pelagius* stelt); maar men moet het Gode toeschrijven, die gelijk Hij de zijnen van eeuwigheid uitverkoren heeft in Christus, alzoo ook dezelve in den tijd krachtig roept, met het geloof en de bekeering begaaft, en uit de macht der duisternis verlost zijnde tot het rijk zijns Zoons overbrengt, opdat zij zouden verkondigen de deugden desgenen, die hen uit de duisternis heeft geroepen tot zijn wonderbaar licht, en opdat zij niet in zichzelf, maar in den Heere zouden roemen, gelijk de Apostolische schriften doorgaans getuigen.

¹⁾ Lat. *evanidus*.

²⁾ = onderscheiden.

XI.

Voorts wanneer God dit zijn welbehagen in de uitverkorenen uitvoert, en de ware bekeering in dezelve werkt, zoo is het, dat Hij niet alleen het Evangelie hun uiterlijk doet prediken, en hun verstand krachtiglijk door den Heiligen Geest verlicht, opdat zij recht zouden verstaan en onderscheiden die dingen, die des Geestes Gods zijn; maar Hij dringt ook in de binnenste deelen des menschen met de krachtige werking deszelfden wederbarenden Geestes; Hij opent het hart, dat gesloten is; Hij vermurwt dat hard is; Hij besnijdt dat onbesneden is. In den wil stort Hij nieuwe hoedanigheden, en maakt dat dezelve wil, die dood was, levend wordt; die boos was, goed wordt; die niet wilde, nu dadelijk ¹⁾ wil; die wederspanning was, gehoorzaam wordt; Hij beweegt en sterkt denzelven wil alzoo, dat hij als een goede boom vruchten van goede werken kan voortbrengen.

XII.

En dit is die wedergeboorte, die vernieuwing, nieuwe schepping, opwekking van de dooden, en levendmaking waarvan zoo heerlijk ²⁾ in de Schriftuur gesproken wordt, dewelke God zonder ons in ons werkt. En deze wordt in ons niet teweeggebracht door middel van de uiterlijke predicatie alleen, noch door aanrading, of zulke manier van werking, dat, wanneer nu God zijn werk volbracht heeft, het alsdan nog in de macht des menschen zoude staan wedergeboren te worden, of niet wedergeboren te worden, bekeerd te worden, of niet bekeerd te worden. Maar het is een gansch bovennatuurlijke, eene zeer krachtige, en tegelijk zeer zoete, wonderlijke, verborgene, en onuitsprekelijke werking, dewelke, naar het getuigenis der Schriftuur (die van den auteur van deze werking is ingegeven), in hare kracht niet minder nog geringer is dan de schepping of de opwekking der dooden; alzoo dat alle diegenen, in welker harten God op deze wonderbaarlijke wijze werkt, zekerlijk, onfeilbaar en krachtiglijk wedergeboren worden en dadelijk ³⁾ gelooven. En alsdan wordt de wil, zijnde nu vernieuwd, niet alleen

¹⁾ Lat facit.... ex nolente volentem. Dadelijk beteekent hier daadwerkelijk.

²⁾ Lat. tantopere praedicata.

³⁾ = daadwerkelijk.

van God gedreven en bewogen, maar, zijnde van God bewogen, werkt hij ook zelf. Waaron ook terecht gezegd wordt, dat de mensch door de genade, die hij ontvangen heeft, gelooft en zich bekeert.

XIII.

De wijze van deze werking kunnen de geloovigen in dit leven niet volkomen begrijpen; ondertusschen stellen zij zich daarin gerust, dat zij weten en gevoelen, dat zij door deze genade Gods met het hart gelooven, en hunnen Zaligmaker liefhebben.

XIV.

Zoo is dan het geloof eene gave Gods; niet omdat het den vrijen wil des menschen van God wordt aangeboden, maar omdat het den mensch dadelijk ¹⁾ wordt medegedeeld, ingegeven, en ingestort; niet ook daarom, dat God de macht alleen om te gelooven zoude geven, en daarna de toestemming of het dadelijk gelooven van den vrijen wil des menschen verwachten; maar omdat Hij, die daar werkt het willen en het volbrengen, ja alles werkt in allen, in den mensch teweegbrent beide, den wil om te gelooven, en het geloof ²⁾ zelf.

XV.

Deze genade is God niemand schuldig: want wat zoude Hij schuldig zijn dengene, die Hem eerst niets geven kan, opdat het hem vergolden worde? Ja, wat zoude God dien schuldig zijn, die van zichzelf niet anders heeft dan zonde en leugen? Diegene dan, die deze genade ontvangt, die is Gode alleen daarvoor eeuwige dankbaarheid schuldig, en dankt Hem ook daarvoor; diegene, die deze genade niet ontvangt, die acht ook deze geestelijke dingen gansch niet, en behaagt zichzelf in het zijne; of, zorgeloos zijnde, roemt ijdelijk, dat hij heeft hetgene dat hij niet heeft. Voorts, van diegenen, die hun geloof uiterlijk belijden en hun leven beteren, moet men naar het exempel der Apostelen het beste oordeelen en spreken; want het binnenste des harten is

¹⁾ = metterdaad. Lat. reipsa.

²⁾ Lat. ipsum credere.

onbekend. En wat aangaat anderen, die nog niet geroepen zijn, voor zulken moet men God bidden, die de dingen die niet zijn, roept alsof zij waren; en [wij] moeten ons geenszins tegen dezelve verhoovaardigen, alsof wij onszelven uitgescheiden ¹⁾ hadden.

XVI.

Doch gelijk de mensch door den val niet heeft opgehouden een mensch te zijn, begaafd met verstand en wil, en gelijk de zonde, die het gansche menschelijk geslacht heeft door-drongen, de natuur des menschen niet heeft weggenomen, maar verdorven en geestelijker wijze gedood; alzoo werkt ook deze Goddelijke genade der wedergeboorte in de menschen niet als in stokken en blokken, noch vernietigt den wil en zijne eigenschappen, noch dwingt hem met geweld tegen zijn dank, maar maakt hem geestelijk levendig, heelt hem, verbetert, en buigt hem tegelijk liefelijk en krachtiglijk; alzoo dat, waar de wederspanningheid en de tegenstand des vleesches tevoren ten eenemale de overhand had, daar begint nu een gewillige en oprechte gehoorzaamheid des Geestes de overhand te krijgen; waarin de waarachtige en geestelijke wederoprichting en vrijheid van onzen wil gelegen is. En ten ware dat die wonderbaarlijke Werkmeester alles goeds in dezer voege met ons handelde, de mensch zoude ganschelijk geene hope hebben van uit den val te kunnen opstaan door zijnen vrijen wil, waardoor hij zichzelf, toen hij nog stond, in het verderf heeft gestort.

XVII.

Gelijk ook die almachtige werking Gods, waardoor Hij dit ons natuurlijk leven voortbrengt en onderhoudt, niet uitsluit, maar vereischt, het gebruik der middelen, door welke God naar zijne oneindige wijsheid en goedigheid deze zijne kracht heeft willen uitstrekken ²⁾; alszoo is het ook, dat de voorgemelde bovennatuurlijke werking Gods, waardoor Hij ons wederbaart, geenszins uitsluit noch omstoot het gebruik des Evangelies, hetwelk de wijze ³⁾ God tot een zaad der weder-

¹⁾ Uitgezonderd. Lat. ac si nosmetipsos discrevissemus.

²⁾ Lat. exercere = uitoefenen.

³⁾ Lat. sapientissimus.

geboorte en spijsze der ziele verordineerd heeft. Daarom dan, gelijk de Apostelen en de Leeraars, die hen zijn gevolgd, van deze genade Gods het volk Godzaliglijk hebben onderdicht, Hem ter eere, en tot nederdrukking van allen hoogmoed des menschen, en ondertusschen nochtans niet hebben nagelaten, dezelve door heilige vermaningen des Evangelies te houden onder de oefening des Woords, der Sacramenten en kerkelijke tucht; alzoo moet het ook nu verre van daar zijn, dat diegenen, die anderen in de gemeente leeren, of die geleerd worden, zich zouden vermeten God te verzoeken door het scheiden dier dingen, die God naar zijn welbehagen heeft gewild, dat te zamen gevoegd zouden blijven. Want door de vermaningen wordt de genade medegedeeld; en hoe dat wij ons ambt vaardiger doen, hoe dat ook de weldaad Gods, die in ons werkt, zich [gewoonlijk] ¹⁾ heerlijker vertoont en zijn werk gaat dan allerbest voort. Welken God alleen toekomt, zoo vanwege de middelen, als vanwege de zaligmakende vrucht en kracht derzelve, alle heerlijkheid in der eeuwigheid, Amen.

Verwerping der dwalingen.

De rechtzinnige leer verklaard zijnde, verwerpt de Synode de dwalingen dergenen,

I.

Die leeren: *Dat men eigenlijk niet zeggen mag* ²⁾, *dat de erfzonde in zichzelf genoegzaam is om het gansche menschelijk geslacht te verdoemen, of om tijdelijke en eeuwige straffen te verdienen.* Want deze wederspreken den Apostel, die daar zegt: *Door éénen mensch is de zonde in de wereld ingekomen, en door de zonde de dood; en alzoo is de dood tot alle menschen doorgegaan, in welken allen gezondigd hebben* (Rom. V : 12). *En: De schuld is uit ééne misdaad tot verdoemenis* (Hoofdst. V : 16). *En: De bezoldiging der zonde is de dood* (Rom. VI : 23).

II.

Die leeren: *Dat de geestelijke gaven, of de goede hoedanig-*

¹⁾ Lat. hoc ipso Dei in nobis operantis beneficium solet esse illustrius.

²⁾ Mag = kan. Lat. posse.

heden en deugden, als daar zijn: goedheid, heiligheid, rechtvaardigheid, in den wil des menschen, als hij eerst geschapen werd, niet konden zijn, en dat zij diensvolgens in den val van dezelve niet hebben kunnen gescheiden worden. Want zulks strijdt tegen de beschrijving van het evenbeeld Gods, welke de Apostel stelt Eph. IV : 24; alwaar hij getuigt, dat hetzelfde bestaat in gerechtigheid ¹⁾ en heiligheid, welke beide ontwijfelijk in den wil hare plaats hebben.

III.

*Die leeren: Dat in den geestelijken dood de geestelijke gaven van des menschen wil niet zijn gescheiden, nademaal de wil in zichzelf nooit is verdorven geweest, maar alleenlijk door de duisternis des verstands en de ongeregeldeheid der affecten ²⁾ verhinderd; welke verhinderingen weggenomen zijnde, dat alsdan de wil zijne vrije aangeborene kracht zoude in het werk kunnen stellen, dat is, allerlei goed, hetwelk hem voorkomt, uit zichzelf zoude kunnen willen en verkiezen, of niet willen en niet verkiezen. Dit is eene nieuwigheid en dwaling, en strekt daartoe, dat het de krachten van den vrijen wil verheft; tegen de spreuke des Profeten: *Arglistig is het hart, meer dan eenig ding, ja doodelijk is het* (Jer. XVII : 9); en des Apostels: *Onder dewelke (kinderen der ongehoorzaamheid) ook wij allen eertijds verkeerd hebben in de begeerlijkheden onzes vleesches en der gedachten* (Eph. II : 3).*

IV.

*Die leeren: Dat de onwedergeborene mensch niet eigenlijk noch geheelijk dood is in de zonden, of ontbloot van alle krachten tot het geestelijk goed; maar dat hij nog kan hongeren en dorsten naar de gerechtigheid en het leven, en offeren eene offerande eens verslagenen en gebrokenen geestes, die Gode aangenaam is. Want deze dingen strjden tegen de klare getuigenissen der Schriftuur. *Gij waart dood door de misdaden en de zonden* (Eph. II : 1, 5) en: *Al het gedichtsel der gedachten des harten is ten allen dage alleenlijk boos* (Gen. VI : 5, en VIII : 21). Daarenboven, hongeren en dorsten naar de verlossing uit de ellendigheid, en naar het leven, en Gode eene offerande*

¹⁾ Staten-Vert. rechtvaardigheid.

²⁾ affecten = geneigdheden.

eens gebrokenen geestes opofferen, komt eigenlijk toe den wedergeborenen, en dengenen, die zalig genoemd worden (Ps. LI : 19, en Matth. V : 6).

V.

Die leeren: *Dat de verdorvene en natuurlijke mensch de gemeene genade (waardoor zij verstaan het licht der natuur), of de gaven, hem na den val nog overgelaten, zoo wèl gebruiken kan, dat hij door dat goed gebruik eene meerdere, namelijk, de Evangelische of zaligmakende genade en de zaligheid zelve allengskens en bij trappen¹⁾ zoude kunnen bekomen. En dat in dezer voege God zich van zijne zijde betoont gereed te zijn, om Christus aan alle menschen te openbaren, naardien Hij de mid-delen, die tot de kennis van Christus, tot het geloof en tot de bekeering noodig zijn, genoegzaamlyk en krachtiglyk allen toedient. Want benevens de ervarenheid van alle tijden betuigt ook de Schriftuur, dat zulks onwaarachtig is: Hij maakt Jakob zijne woorden bekend, Israël zijne inzettingen en zijne rechten. Alzoo heeft Hij geen en volke gedaan; en zijne rechten, die kennen zij niet (Ps. CXLVII : 19, 20). God heeft in de verledene tijden alle de heidenen laten wandelen in hunne wegen (Hand. XIV : 16). En: Zij (te weten Paulus met de zijnen) werden van den Heiligen Geest verhinderd het woord in Azië te spreken; en aan Mysië gekomen zijnde, poogden zij naar Bithynië te reizen; en de Geest liet het hun niet toe (Hand. XVI : 6, 7).*

VI.

Die leeren: *Dat in de ware bekeering des menschen geene nieuwe hoedanigheden, krachten of gaven in den wil, van God kunnen ingestort worden, en dat over zulks het geloof, waardoor wij eerst bekeerd worden, en waarvan wij geloovigen genoemd worden, niet is een kwaliteit of gave, van God ingestort, maar alleen eene daad des menschen, en dat het niet anders kan gezegd worden eene gave te zijn, dan ten aanzien van de macht om tot hetzelfde te komen. Want daarmede wederspreken zij de H. Schriftuur, die getuigt, dat God nieuwe hoedanigheden des geloofs, der gehoorzaamheid, en van het gevoel zijner liefde in onze harten uitstort: Ik zal mijne wet in hun binnenste*

¹⁾ Allengskens en bij trappen. Lat. tekst gradatim.

geven, en zal die in hun hart schrijven (Jer. XXXI : 33). En : Ik zal water gieten op den dorstige, en stroomen op het droge; Ik zal mijnen Geest op uw zaad gieten (Jes. XLIV : 3). En : De liefde Gods is in onze harten uitgestort door den Heiligen Geest, die ons is gegeven (Rom. V : 5). Zulks strijdt ook tegen het gedurig gebruik der Kerke Gods, dewelke bij den Profheet aldus bidt: *Bekeer mij, zoo zal ik bekeerd zijn* (Jer. XXXI : 18).

VII.

Die leeren: *Dat de genade, waardoor wij tot God bekeerd worden, niet anders is dan eene zachte aanrading; of (gelijk anderen dit verklaren), dat dit de alleredelste manier van werking is in de bekeering des menschen, en die het best overeenkomt met de natuur des menschen, welke door aanrading geschiedt; en dat er niets is, waarom deze aanradende genade¹⁾ alleen niet zoude genoegzaam zijn om den natuurlijken mensch geestelijk te maken; ja dat God niet anders de toestemming van den wil voortbrengt, dan door deze wijze van aanrading; en dat de kracht der Goddelijke werking, waardoor zij de werking des satans te boven gaat, hierin bestaat, dat God eeuwige, maar de satan tijdelijke goederen belooft. Want dit is gansch Pelagiaansch en strijdig tegen de gansche H. Schriftuur; dewelke, behalve deze, nog eene andere en veel krachtiger en Goddelijker manier van werking des H. Geestes in de bekeering des menschen erkent; gelijk bij Ezechiël: *Ik zal u een nieuw hart geven, en zal eenen nieuwen geest geven in het binnenste van u; en Ik zal het steenen hart uit uw vleesch wegnemen, en zal u een vleeschen hart geven* (Ezech. XXXVI : 26).*

VIII.

Die leeren: *Dat God zulke krachten zijner almogendheid in de wedergeboorte des menschen niet gebruikt, waardoor Hij deszelven wil krachtiglijk en onfeilbaarlijk zoude buigen tot geloof en bekeering; maar dat, alle de werkingen der genade volbracht zijnde, dewelke God gebruikt om den mensch te bekeeren, de mensch nochtans Gode en den Heiligen Geest, wanneer Hij de wedergeboorte deszelven voorheeft en hem wederbaren wil, alzoo kan wederstaan, en metterdaad ook dikwijls wederstaat, dat hij zijns zelfs wedergeboorte ganschelijk belet: en dat het*

¹⁾ Lat. gratia moralis.

overzulkz in zijne eigene macht blijft, wedergeboren te worden of niet. Want dit is anders niet dan al de kracht van de genade Gods in onze bekeering wegnemen, en de werking des almachtigen Gods den wil des menschen onderwerpen; en dat tegen de Apostelen, die leeren: *Dat wij gelooven naar de werking der sterkte zijner macht* (Eph. I : 19). En: *Dat God het welbehagen zijner goedigheid, en het werk des geloofs, in ons vervult met kracht* (2 Thess. I : 11). En: *Dat zijne Goddelijke kracht ons alles wat tot het leven en de Godzaligheid behoort, geschonken heeft* (2 Petr. I : 3).

IX.

Die leeren: *Dat de genade en de vrije wil zijn gedeeltelijke oorzaken, die beide te zamen werken het begin van de bekeering, en dat de genade in de orde van werking¹⁾ niet gaat vóór de werking van den wil; dat is, dat God niet eer den wil des menschen krachtiglijk helpt tot de bekeering, dan wanneer de wil des menschen zichzelf beweegt en daartoe bepaalt.* Want de Oude Kerk heeft deze leer al overlang in de Pelagianen veroordeeld, uit den Apostel: *Zoo is het dan niet desgenen die wil, noch desgenen die loopt, maar des ontfermenden Gods* (Rom. IX : 16). Insgelijks: *Wie onderscheidt u? En wat hebt gij, dat gij niet hebt ontvangen?* (1 Cor. IV : 7). En: *Het is God, die in u werkt beide het willen en het werken, naar zijn welbehagen.* (Philipp. II : 13).

HET VIJFDE HOOFDSTUK DER LEER,
van de Volharding der heiligen.

I.

Die God naar zijn voornemen tot de gemeenschap van zijnen Zoon, onzen Heere Jezus Christus, roept, en door den H. Geest wederbaart, dezelve verlost Hij wel van de heerschappij en slavernij der zonde, doch Hij verlost hen in dit leven niet ganschelijk van het vleesch en het lichaam der zonde.

¹⁾ Lat. ordines causalitatis.

II.

Hieruit spruiten de dagelijksche zonden der zwakheid, en aan de allerbeste werken der heiligen kleven ook gebreken. Hetwelk hun gestadig oorzaak geeft om zich voor God te verootmoedigen, hunne toevlucht tot den gekruisigden Christus te nemen, het vleesch hoe langer hoe meer door den Geest des gebeds en de heilige oefeningen der Godvruchtigheid te dooden, en naar het perk ¹⁾ der volmaaktheid te zuchten, totdat zij, van dit lichaam des doods ontbonden zijnde, met het Lam Gods in de hemelen zullen regeeren.

III.

Uit de oorzake van deze overblijfselen der inwonende zonde, en ook vanwege de aanvechtingen der wereld en des satans, zouden de bekeerden in die genade niet kunnen volstandig blijven, zoo zij in hunne eigene krachten verlaten werden. Maar God is getrouw, die dezelve in de genade, hun eenmaal gegeven, barmhartiglijk bevestigt, en ten einde toe krachtiglijk bewaart.

IV.

En hoewel die macht Gods, waardoor Hij de ware geloovigen in de genade bevestigt en bewaart, meerder is, dan dat zij van het vleesch zoude kunnen overwonnen worden, zoo worden nochtans de bekeerden niet altijd alzoo van God geleid en bewogen, dat zij in sommige bijzondere daden door hun eigene schuld van de leiding der genade niet zouden kunnen afwijken, en van de begeerlijkheden des vleesches verleid worden, en dezelve volgen. Daarom moeten zij gestadiglijk waken en bidden, dat zij niet in verzoeking geleid mogen worden. 't Welk zoo zij niet doen, zoo kunnen zij niet alleen van het vleesch, de wereld en den satan tot zware en ook gruwelijke zonden weggerukt worden, maar worden ook inderdaad, door Gods rechtvaardige toelating, tot dezelve somwijlen weggerukt; gelijk de droevige vallen ²⁾ van *David*, *Petrus*, en andere heiligen, die ons in de Schriftuur beschreven zijn, bewijzen.

¹⁾ Lat. *mēta*, eindpaal.

²⁾ Zelfst. naamwoord. Lat. *in tristibus lapsibus*.

V.

Met zoodanige grove zonden vertoornen zij God zeer, vervallen in schuld des doods, bedroeven den H. Geest, verbreken voor eenen tijd de oefening des geloofs, verwonden zwaarlijk hunne consciëntie, en verliezen somwijlen, voor eenen tijd, het gevoel der genade; totdat hun, wanneer zij door ernstige boetvaardigheid op den weg wederkeeren, het vaderlijk aanschijn Gods opnieuw verschijnt.

VI.

Want God, die rijk is in barmhartigheid, neemt, naar het onveranderlijk voornemen der verkiezing, den H. Geest van de zijnen, ook zelfs in droevige vallen, niet geheel weg, noch laat hen zóó verre vervallen, dat zij van de genade der aanneming en van den staat der rechtvaardigmaking uitvallen, of dat zij zondigen ter dood, of tegen den H. Geest, en van Hem geheel verlaten zijnde, zichzelf in het eeuwige verderf storten.

VII.

Want, eerstelijk, in zulke vallen bewaart Hij nog in hen dit zijn onverderfelijk zaad, waaruit zij wedergeboren zijn, opdat het niet verga, noch uitgeworpen worde. Ten andere, vernieuwt hij hen zekerlijk en krachtiglijk door zijn Woord en Geest tot bekeering¹⁾; opdat zij over de bedrevene zonden van harte en naar God bedroefd zijn; vergeving in het bloed des Middelaars, door het geloof, met een verbroken hart, begeeren, en verkrijgen; de genade Gods, die nu met hen verzoend is, wederom gevoelen; zijne ontfermingen en trouw²⁾ aanbidden; en voortaan hunne zaligheid met vreeze en beven des te naarstiger werken.

VIII.

Alzoo bekomen zij dan dit, niet door hunne verdiensten of krachten, maar uit de genadige barmhartigheid Gods, dat zij noch ganschelijk van het geloof en de genade uitvallen,

¹⁾ Lat. ad poenitentiam.

²⁾ Lat. per fidem eius.

noch tot den einde toe in den val blijven of verloren gaan. Hetwelk, zooveel hen aangaat, niet alleen lichtelijk zoude kunnen geschieden, maar ook ontwijfelijk geschieden zoude. Doch ten aanzien van God, kan het ganschelijk niet geschieden; dewijl dat noch zijn raad veranderd, noch zijne belofte gebroken, noch de roeping naar zijn voornemen wederroepen, noch de verdienste, voorbidding en bewaring van Christus krachteloos gemaakt, noch de verzegeling des H. Geestes verijdeld of vernietigd kan worden.

IX.

Van deze bewaring der uitverkorenen tot de zaligheid, en van de volharding der ware geloovigen in het geloof, kunnen de geloovigen zelven ¹⁾ verzekerd zijn, en zij zijn het ook, naar de mate des geloofs, waarmede zij zekerlijk gelooven, dat zij zijn, en altijd blijven zullen ware en levendige leden der Kerke, dat zij hebben vergeving der zonden, en het eeuwige leven.

X.

En volgens dien spruit deze verzekerdheid niet uit eenige bijzondere openbaring, zonder of buiten het Woord geschied, maar uit het geloof aan de beloften Gods, die Hij in zijn Woord zeer overvloedig tot onzen troost geopenbaard heeft; uit het getuigenis des H. Geestes, die mede met onzen geest getuigt, dat wij zijn kinderen en erfgenamen Gods; eindelijk, uit de ernstige en heilige betrachtting ²⁾ van eene goede consciëntie en van goede werken. En zoo de uitverkorenen Gods dezen vasten troost in deze wereld niet hadden, dat zij de overwinning behouden zullen, mitsgaders dit onbedriegelijk pand der eeuwige heerlijkheid, zoo zouden zij wezen de ellendigste van alle menschen.

XI.

Ondertusschen getuigt de H. Schriftuur, dat de geloovigen in dit leven tegen verscheidene twijfelingen des vleesches strijden, en in zware aanvechting gesteld zijnde, dit volle betrouwen des geloofs en deze zekerheid der volharding niet

¹⁾ Lat. ipsi fideles.

²⁾ Lat. ex.... studio = streving, najaging.

verzocht worden, maar geeft met de verzoeking een uitkomst; en wekt in hen de verzekerdheid der volharding door den H. Geest wederom op.

XII.

Doch zóó verre is het van daar, dat deze verzekerdheid der volharding de ware geloovigen hoovaardig en vleeschelijk zorgeloos zoude maken, dat zij daarentegen een ware wortel is van nederigheid, kinderlijke vreeze, ware Godzaligheid, lijdzaamheid in allen strijd, vurige gebeden, standvastigheid in het kruis en in de belijdenis der waarheid, mitsgaders van vaste blijdschap in God; en dat de overdenking van die weldaad hun is een prikkel tot ernstige en gedurige betracht¹⁾ing van dankbaarheid en goede werken; gelijk uit de getuigenissen der Schriftuur en de exempelen der heiligen blijkt.

XIII.

Wanneer ook het vertrouwen der volharding wederom levendig wordt in degenen die van den val weder opgericht worden, zoo brengt dat in hen niet voort eenige dartzelheid of onachtzaamheid der Godzaligheid, maar eene veel grootere zorg, om de wegen des Heeren vlijtiglijk waar te nemen, die van tevoren bereid zijn, opdat zij, in dezelve wandelende, de verzekerdheid van hunne volharding zouden mogen behouden, en opdat het aanschijn des verzoenden Gods (welks aanschouwing den Godvruchtigen zoeter is als leven, en welks verberging bitterder is dan de dood), om het misbruik van zijne vaderlijke goedertierenheid niet wederom van hen afgekeerd worde, en zij alzoo in zwaarder kwellingen des gemoeds vervallen.

XIV.

Gelijk het God nu belieft heeft dit zijn werk der genade door de predicatie des Evangelies in ons te beginnen, alzoo bewaart, achtervolgt en volbrengt Hij hetzelfde door het hooren, lezen en overleggen daarvan, mitsgaders [door] vermaningen, bedreigingen, beloften en het gebruik der H. Sacramenten.

¹⁾ Lat. exercitium = beoefening.

XV.

Deze leer van de volharding der ware geloovigen en heiligen, mitsgaders van de verzekerdheid derzelve¹⁾ volharding, welke God, tot zijns naams eere en tot troost der Godvruchtige zielen, in zijn Woord zeer overvloediglijk geopenbaard heeft, en in de harten der geloovigen indrukt, wordt wel van het vleesch niet begrepen, en wordt van den satan gehaat, van de wereld bespot, van de onervaren hypocrieten misbruikt, en van de dwaalgeesten bestreden; maar de Bruid van Christus heeft haar altijd, als eenen schat van onwaardeerlijken prijs, zeer teederlijk, en standvastiglijk verdedigd. 't Welk opdat zij ook voortaan doe, zal God bezorgen; tegen denwelken geen raad geldt, noch eenig geweld iets vermag. Welken eenigen God, Vader, Zoon en H. Geest, zij eere en heerlijkheid in eeuwigheid, Amen.

**Verwerping der dwalingen omtrent de leer van de
Volharding der heiligen.**

De rechte leer verklaard zijnde, verwerpt de Synode de dwalingen dergenen,

I.

Die leeren: *Dat de volharding der ware geloovigen niet is eene vrucht der verkiezing, of gave Gods, door den dood van Christus verworven; maar eene conditie des nieuwen Verbonds, die den mensch vóór zijne peremptoire²⁾ (gelijk zij spreken) verkiezing en rechtvaardigmaking door zijnen vrijen wil moet volbrengen.* Want de H. Schrift getuigt, dat zij uit de verkiezing volgt, en door de kracht des doods, der verrijzenis en voorbedding van Christus den uitverkorenen gegeven wordt: *De uitverkorenen hebben het verkregen, en de anderen zijn verhard geworden (Rom. XI: 7).* Insgelijks: *Die ook zijnen eigenen Zoon niet gespaard heeft, maar heeft Hem voor ons allen overgegeven, hoe zal Hij ons ook met Hem niet alle dingen schenken? Wie zal beschuldiging inbrengen tegen de uitverkorenen*

¹⁾ = dezer.

²⁾ Beslissend.

Gods? God is het, die rechtvaardig maakt. Wie is het, die veroemt? Christus is het, die gestorven is; ja, wat meer is, die ook opgewekt is, die ook ter rechterhand Gods is, die ook voor ons bidt. Wie zal ons scheiden van de liefde van Christus? (Rom. VIII : 32—35).

II.

Die leeren: *Dat God den geloovigen mensch wel voorziet met genoegzame krachten om te volharden, en bereid is dezelve in hem te bewaren, zoo hij zijn ambt¹⁾ doet; doch als nu alle die dingen, die noodig zijn om in het geloof te volharden, en die God gebruiken wil om het geloof te bewaren, al schoon²⁾ in het werk gesteld zijn, dat het nog altijd hangt aan het believen van den wil, dat hij volharde of niet volharde. Want dit gevoelen begrijpt in zich een openbare Pelagianisterij, en als het de menschen wil vrij maken, zoo maakt het dezelve roovers van Gods eere; tegen de gedurige overeenstemming der Evangelische leer, die den mensch alle stoffe van roemen beneemt, en den lof dezer weldaad der genade Gods alleen toeschrijft; en tegen den Apostel, welke getuigt: *Dat het God is, die ons ook zal bevestigen tot het einde toe, om onstrafelijk te zijn in den dag van onzen Heere Jezus Christus (1 Cor. I : 8).**

III.

Die leeren: *Dat de ware geloovigen en herborenen niet alleen kunnen van het rechtvaardig makend geloof, insgelijks, van de genade en de zaligheid ganschelijk en eindelijk³⁾ uitvallen, maar ook dikwijls metterdaad van dezelve uitvallen en in der eeuwigheid verloren gaan. Want deze meening maakt de genade der rechtvaardigmaking en wedergeboorte en de gedurige bewaring van Christus krachteloos; tegen de uitgedrukte woorden van den Apostel Paulus: *Dat Christus voor ons gestorven is, als wij nog zondaars waren: veel meer dan, zijnde nu gerechtvaardigd door zijn bloed, zullen wij door Hem behouden worden van den toorn (Rom. V : 8, 9).* En ook tegen de woorden van Jezus Christus: *Ik geef mijnen schapen het eeuwige leven; en zij zullen niet verloren gaan in der eeuwigheid, en**

¹⁾ Lat. officium = plicht.

²⁾ Ook al.

³⁾ Lat. totaliter et finaliter, geheel en tot het einde toe.

niemand zal ze uit mijne hand rukken. Mijn Vader, die ze Mij gegeven heeft, is meerder dan allen, en niemand kan ze rukken uit de hand mijns Vaders (Joh. 10 : 28, 29).

IV.

Die leeren: *Dat de ware geloovigen en herborenen kunnen zondigen de zonde tot den dood, of tegen den H. Geest. Dewijl dezelfde Apostel Johannes, nadat hij in het 5° Kap. van zijnen eersten Zendbrief, vers 16 en 17, van degenen, die tot den dood zondigen, gesproken had, en verboden had voor hen te bidden, terstond in het 18° vers daarbij voegt: Wij weten, dat een iegelijk die uit God geboren is, niet zondigt (versta: met zulke zonde); maar die uit God geboren is, bevaart zichzelf en de booze vat hem niet (1 Joh. V : 18).*

V.

Die leeren: *Dat men geene zekerheid van de toekomstige volharding in dit leven kan hebben zonder bijzondere openbaring. Want door deze leer wordt de vaste troost der ware geloovigen in dit leven weggenomen, en de twijfeling der Pausgezinden in de Kerk weder ingevoerd; daar de H. Schriftuur deze zekerheid doorgaans trekt, niet uit eene bijzondere en buitenordinaire openbaring, maar uit de eigene merkteekenen der kinderen Gods, en uit de zeer standvastige beloften Gods. Inzonderheid de Apostel Paulus: Geen schepsel zal ons kunnen scheiden van de liefde Gods, welke is in Christus Jezus onzen Heere (Rom. VIII : 39). En Johannes: Die zijne geboden bewaart, blijft in Hem en Hij in dezen; en hieraan kennen wij, dat Hij in ons blijft, namelijk uit den Geest, dien Hij ons gegeven heeft (1 Joh. III : 24).*

VI.

Die leeren: *Dat de leer van de verzekerdheid der volharding [en] der zaligheid uit haren eigenen aard en natuur is een oorkussen des vleesches, en der Godsvruchtigheid, den goeden zeden, gebeden en anderen heiligen oefeningen schadelijk: maar daarentegen dat het prijselyk is daaraan te twijfelen. Want deze betoonen, dat zij de kracht der Goddelijke genade en de werking des inwonenden H. Geestes niet kennen. En [zij] wederspreken*

den Apostel *Johannes*, die het tegendeel met uitgedrukte woorden leert in zijnen eersten Zendbrief: *Geliefden, nu zijn wij kinderen Gods, en het is nog niet geopenbaard, wat wij zijn zullen. Maar wij weten, dat als Hij zal geopenbaard zijn, wij Hem zullen gelijk wezen; want wij zullen Hem zien, gelijk Hij is. En een iegelijk, die deze hope op Hem heeft, die reinigt zichzelf, gelijk Hij rein is* (1 Joh. III : 2, 3). Daarenboven worden deze wederlegd door de exempelen der heiligen, zoo des ouden als des nieuwen Testaments, dewelke, alhoewel zij van hunne volharding en zaligheid zeker waren, nochtans in de gebeden en andere oefeningen der Godzaligheid gedurig ¹⁾ zijn geweest.

VII.

Die leeren: *Dat het geloof dergenen, die maar voor eenen tijd gelooven, van het rechtvaardigmakend en zaligmakend geloof niet verschilt, dan alleen in de gedurigheid.* Want Christus zelf, Matth, XIII : 20 en Luk. VIII : 13 en volgens, stelt merkelyk daarbeneven nog drieërlei onderscheid tusschen degenen, die maar voor eenen tijd gelooven, en de ware geloovigen, als Hij zegt, dat gene het zaad ontvangen in eene steenachtige aarde, maar deze in eene goede aarde of goed harte; dat gene zonder wortel zijn, maar deze eenen vasten wortel hebben; dat gene vruchteloos zijn, maar deze hunne vrucht, in verscheidene mate, met standvastigheid of volständigkeit voortbrengen.

VIII.

Die leeren: *Dat het niet ongerijmd is, dat de mensch, zijne eerste wedergeboorte verloren hebbende, wederom opnieuw, ja menigmaal wedergeboren wordt.* Want deze loochenen door deze leer de onverderfelijheid van het zaad Gods, waardoor wij wedergeboren worden, tegen het getuigenis van den Apostel Petrus: *Gij die wedergeboren zijt niet uit vergankelijk, maar uit onvergankelijk zaad* (1 Petrus I : 23).

IX.

Die leeren: *Dat Christus nergens gebeden heeft, dat de ge-*

¹⁾ = volhardend.

loovigen in 't geloof onfeilbaar zouden volharden. Want zij wederspreken Christus zelf, dewelke zegt: *Ik heb voor u gebeden (Petrus) dat uw geloof niet ophoude* (Lukas XXII : 32); en den Evangelist Johannes, dewelke getuigt, dat Christus niet alleen voor de Apostelen maar ook voor al degenen, die door hun woord gelooven zouden, gebeden heeft: *Heilige Vader, bewaar ze in uwen naam.* Insgelijks: *Ik bid niet, dat Gij hen uit de wereld neemt, maar dat Gij hen bewaart van den booze* (Joh. XVII : 20, 11 en 15).

TOELICHTING

op de artikelen tegen de Remonstranten.

De naam „Remonstranten” is afgeleid van het woord „remonstrantie” d.i. „bezwaarschrift”, naar aanleiding van een betoog door tegenstanders van de onvoorwaardelijke uitverkiezing in 1610 bij de Staten van Holland ingediend. In dat bezwaarschrift gaven de Remonstranten in een vijftal punten het gevoelen van de Gereformeerden weer, en als in tegenstelling dat van zichzelf.

Van de Gereformeerden zeiden zij, dat sommigen (n.l. de supralapsariërs) leerden: 10. Dat God door een eeuwig en onveranderlijk besluit uit de menschen, die Hij niet als geschapen, veel min als gevallen heeft aangezien, sommigen ten eeuwigen leven, sommigen ter eeuwige verderfenis heeft geërdineerd, zonder eenige aanmerking van gerechtigheid of zonde, gehoorzaamheid of ongehoorzaamheid, alleen omdat het Hem alzoo geliefd heeft, om de heerlijkheid zijner rechtvaardigheid en barmhartigheid, of (zooals het anderen stellen) zijner zaligmakende genade, wijsheid en vrije macht te betoonen; hebbende daartoe ook verordineerd middelen, dienstig tot uitvoering daarvan, mede door een eeuwig onveranderlijk besluit uit kracht van dewelke de personen, die ter zaligheid verordineerd zijn, noodzakelijk en onvermijdelijk moeten zalig worden, en niet kunnen verloren gaan; en die ter verdoemenis verordineerd zijn (zijnde verre het grootste deel), noodzakelijk en onvermijdelijk moeten verdoemd worden, en niet kunnen zalig worden.

20. Dat God (zooals anderen n.l. de infralapsiërs leerden) willende van eeuwigheid bij zichzelf een besluit maken, om sommige menschen te verkiezen, en anderen te verwerpen, heeft het menschelijk geslacht aangezien niet alleen als

geschapen, maar ook als gevallen, en verdorven in Adam en Eva, onze eerste voorouders, en overzulks der vervloeking waardig; uit welken val en verdoemenis Hij voorgenomen heeft sommigen te verlossen en zalig te maken door zijne genade tot betooning zijner barmhartigheid, en de anderen, zoo wel jong als oud, ja zelfs eenige kinderen der bondgenooten en die in den naam van Christus gedoopt zijn, in hun kindsheid stervende, in de vervloeking door zijn rechtvaardig oordeel te laten blijven tot verklaring zijner rechtvaardigheid, en dat zonder eenige aanmerking van bekeering en geloof in den een, of ongelooft en onbekeerlijkheid in den ander. Tot uitvoering van welk besluit God mede gebruikt zoodanige middelen, door welke de verkorenen noodzakelijk en onvermijdelijk zalig worden, en de verworpenen noodzakelijk en onvermijdelijk verloren gaan.

30. Dat diensvolgens Jezus Christus de Zaligmaker der wereld niet is gestorven voor alle menschen, maar alleen voor hen, die op de eerste of tweede wijze uitverkoren zijn, als zijnde een middel en middelaar geërdineerd, alleen om die zalig te maken en geen ander.

40. Dat diensvolgens de Geest van God en van Christus in hen, die op de eene of andere manier uitverkoren zijn, werke door zoodanige kracht der genade, die zij niet kunnen wederstaan, dat zij niet kunnen of zij moeten zich bekeeren, gelooven, en alzoo noodzakelijk zalig worden; welke onwederstandelijke genade en kracht den zoodanigen uitverkorene alleen geschiedt en den verworpene niet, aan wien niet alleen deze onwederstandelijke genade onthouden, maar zelfs ook geen noodige en genoegzame genade tot bekeering, geloof en zaligheid gegeven wordt. Tot welke bekeering en geloof deze wel geroepen, genoodigd en gesmeekt worden, uiterlijk door een geopenbaarden wil van God, maar wordt hun evenwel de inwendige kracht daartoe noodig niet medegedeeld naar den geheimen wil Gods.

50. Dat zij, die het waarachtig-rechtvaardigmakend geloof eens door zoodanige kracht ontvangen hebben, het nimmermeer, hoe groote zonden zij ook zouden mogen komen te doen, geheel kunnen verliezen, maar door dezelfde onwederstandelijke kracht zoo geleid en bewaard worden, dat zij niet kunnen geheel en al vervallen en verloren gaan.

Zoo was volgens de Remonstranten de leer der Gereformeerden. Ten opzichte van hun eigen gevoelen gaven zij te kennen:

1°. „Dat God door een eeuwig en onveranderlijk besluit in Jezus Christus zijnen Zoon, eer de grond der wereld gelegd was, besloten heeft, uit het gevallen zondige menschelijk geslacht, diegenen in Christus, om Christus' wil, en door Christus zalig te maken, die door de genade des Heiligen Geestes, in denzelven zijnen Zoon Jezus Christus gelooven en in hetzelfde geloof en de gehoorzaamheid des geloofs door dezelfde genade ten einde toe volharden zouden; en daarentegen de onbekeerlijken en de ongeloovigen in de zonde en onder den toorn te laten en te verdoemen, als vreemd van Christus!”

In dit eerste punt heeft men dus de verkiezing als een vrucht van het geloof. De „genade” hierin genoemd, wordt bedoeld als „medewerkende” en niet als „alleswerkende” genade, zooals in het derde en vierde punt duidelijk zal worden.

2°. „Dat diensvolgens Jezus Christus, de Zaligmaker der wereld, voor alles en voor ieder mensch gestorven is, alzoo dat Hij ze allen door den dood des kruises de verzoening en de vergeving der zonde verworven heeft, nochtans in dier voege, dat niemand hunner de vergeving der zonde dadelijk geniet dan de geloovigen.”

Hierin wordt dus geleerd de algemeene verzoening. Christus heeft dus volgens de Remonstranten niet *alles* volbracht. Van onze zijde moet de gewilligheid om het heil aan te nemen daarbij komen.

3°. „Dat de mensch het zaligmakend geloof niet heeft van zichzelf noch uit kracht van zijn vrijen wil, alzoo hij in den staat der afwijking en der zonde, niets goeds, dat waarlijk goed is (gelijk inzonderheid is het zaligmakend geloof) uit en van zichzelf kan denken, willen of doen, maar dat het noodig is, dat hij van God in Christus, door zijn Heiligen Geest, worde herboren of vernieuwd, in zijn verstand, affectie of wil en alle krachten, opdat hij het ware goed terecht moge verstaan, bedenken, willen en volbrengen.”

Dit derde artikel schijnt overeenkomstig de Schrift te zijn. Maar zooals in het eerste punt werd opgemerkt en in het volgende door hen zelf beleden werd, deze genade was volgens hen eene *medewerkende* genade. Men stelle zich een drenkeling voor, die in een gracht rondspartelende wegens de steile kanten onmogelijk zich redden kan. Maar daar steekt iemand hem een stok toe. Hij grijpt dien, wordt opgetrokken en komt behouden boven. Van hem kan gezegd worden, dat

hij zichzelf onmogelijk redden kon, dat hij daarvoor dien man noodig had, die hem in den stok de redding aanbod en machtig was om hem op te trekken. Maar die man deed het niet alleen, want de drenkeling moest grijpen, moest vasthouden. ¹⁾

Of ook wel die man heeft een stok met een haak en zocht daarmede den armen drenkeling te grijpen. Als deze dit nu maar toelaat en den stok niet van zich stoot. ²⁾ In beide gevallen is het de redder niet alleen, maar of de kracht met de gewilligheid, of de gewilligheid alleen van den drenkeling, die mede aan zijne verlossing deel heeft. De Gereformeerden leerden echter, dat ook die kracht en die gewilligheid de werkingen des Heiligen Geestes in den zondaar zijn, zoodat de geheele redding Gods werk is. Dat het aanbod der redding wel is aan een ieder tot wien het woord komt, maar dat de genade om die gewilligheid en kracht te werken alleen Gods uitverkorenen ten goede komt, omdat de mensch zoo diep gezonken is en zijn blindheid zoo groot, dat hij noch zichzelf kan, noch wil redden.

In het vierde punt leerden zij: »Dat de genade is het begin, de voortgang en de volbrenging alles goeds, ook zoo ver, dat de wedergeboren mensch zelfs zonder deze voorgaande of toekomstige, opwekkende, volgende en medewerkende genade, noch het goede denken, willen of doen kan, noch eenige tentatiën ten kwade wederstaan, zoodat alle goede daden of werkingen, die men bedenken kan, aan de genade Gods in Christus moeten toegeschreven worden; maar wat de manier van de werking der genade zelve aangaat, die is niet onwederstandelijk.»

Hier zien wij het woord *medewerkende* genade gebruikt. Dus niet een *alleswerkende* genade. Daarom leerden zij ook, dat de genade niet onwederstandelijk in haar werking was. Bij den mensch is dus een vermogen om de genade te weerstaan. ²⁾

Het vijfde punt ging over den afval der heiligen. In 1610 spraken zij zich nog twijfelachtig uit: „Dat die Jezus Christus door een waar geloof zijn ingelijfd en over zulks zijn levendigmakenden Geest deelachtig zijn geworden, overvloedige kracht hebben, om tegen den Satan, de zonde, de wereld

¹⁾ facultas accipiendi gratiam: het vermogen om de genade aan te grijpen.

²⁾ facultas resistendi gratiae: het vermogen om de genade te weerstaan.

en hun eigen vleesch te strijden en de overwinning te verkrijgen; welverstaande altijd door den bijstand van de genade des Heiligen Geestes; en dat Jezus Christus hen door zijn Geest in alle tentatiën bijstaat, de hand biedt en zoo zij maar alleen ten strijde bereid zijn, en zijne hulp begeeren, en in geene gebreke zijn, staande houdt, alzoo dat zij door geen listigheid noch geweld des satans verleid, of uit Christus' handen kunnen getrokken worden. „„Maar of dezelve niet kunnen door nalatigheid het beginsel huns wezens in Christus verlaten, de tegenwoordige wereld wederom aannemen, van de heilige leer hun eenmaal gegeven, afwijken, de goede consciëntie verliezen, de genade verwaarloozen, zou eerst moeten naarder uit de Heilige Schrift onderzocht zijn, eer wij hetzelfde met volle verzekering onzes gemoeds zouden kunnen leeren.”” Doch later leerden de Remonstranten, dat die eens waarlijk geloofde, evenwel door zijn eigen schuld van God kon afwijken en geheel en volkomen het geloof kon verliezen. Dit laat zich begrijpen. De dwaze drenkeling kan als hij bijna boven is, den stok nog loslaten, en hij valt weer in de ellende neer. Maar hier tegenover leerden de Gereformeerden, dat de Heere nooit het werk zijner handen varen laat, en er dus geen afval mogelijk is.

Deze remonstrantie bij de Staten van Holland ingediend, wekte algemeene ontroering. Zij diende 1°. om te klagen, dat men den Remonstranten nagaf de christelijke religie te willen veranderen; 2°. om te verzoeken de herziening van den catechismus en de confessie in eene prov. synode onder autoriteit, presidentie, beleid, medeoordeel en moderatie van de Staten van Holland; 3°. om voor te stellen, indien dit laatste niet kon, dat de broeders elkander in liefde zouden dragen en dulden, en dat niemand, hetzij in kerken, hetzij in schooldiensten, noch voor het tegenwoordige, noch voor het toekomstige, noch voor hen die alreeds in deze diensten waren, noch voor hen die in toekomstige tijden daartoe geroepen zouden worden ter wille van de voornoemde leerpunten, verdacht, gewraakt of in het minst bezwaard zou worden. „En alzoo deze remonstrantie lichtelijk misduid, en stof uit dezelve om de Remonstranten te bezwaren, genomen mocht worden, bidden en verzoeken de Remonstranten voorder, dat het Uw. Ed. Mog. gelieve hen, en hunne diensten te nemen in uwe protectie tegen alle kerkelijke censuren, die ter oorzaak van deze hunne remonstrantie met den aankleve

van dien tegen hen tegelijk of tegen iemand van hen in 't bijzonder zou kunnen aangeheven worden ¹⁾!" De Staten van Holland waren den Romonstranten welgezind. Den 11^{den} Maart 1610 verscheen een resolutie aan alle klassen van Holland en West-Friesland waarin ernstig gelast en bevolen werd „aan alle kerkedienaren en kerkelijke personen, onder de klassen aldaar behoorende, voortaan in hunne predicatiën, deliberatiën, conversatiën en alle actiën te arbeiden tot vrede; liefde en eenigheid gebruikende en de goede gemeente leerende en inplantende Gods liefde en vreeze, betering van leven, en hetgeen tot oprechten godsdienst en liefde tot den naaste is strekkende; en dat een iegelijk zich zal onthouden van voortaan in eenige manier in druk of geschrift iets uit te geven over het ampt der overheid in kerkelijke zake, over de predestinatie, en de punten daarvan dependeerende; op poene daarvan als wederhoorige van der Staten bevelen, gestraft te worden. ²⁾

Den 25 Juni 1610 verscheen eene resolutie waarbij de klassen in Holland en West-Friesland, bevolen werden de kerkedienaars, die tegenwoordig in dienste zijn, als degenen, die alsnog in dienst zullen mogen komen, bij examen of andersints niet te onderzoeken of te bezwaren met de hooge mysterieuse punten, die tegenwoordig al te zeer in de kerke gedisputeerd werden, maar dezelve voorbijgaan, en elkander in hun gevoelen in de liefde te dulden en te dragen, zonder daarvan veel te spreken, en weiniger den volke voor te dragen of te prediken!« De klassen konden deze bevelen niet opvolgen, en omdat zij de opperhoogheid in 't kerkelijke aan de Staten niet konden toekennen, en omdat door te zwijgen over de vijf punten aan de hoofdwaarheden van Gods Woord te kort werd gedaan. Daarom verschenen de gedeputeerden ter vergadering van de Hollandsche Staten en gaven bij monde van Plancius te kennen, dat zij de resolutie niet konden gehoorzamen en dat zij bereid waren om op eene wettige synode het onschriftuurlijke in de remonstrantie aan te toonen.

De Staten wilden van zulk een synode nog niets weten, maar den 22sten December 1610 kwam eene resolutie waarin o.a. voorkwam, dat aan Plancius en anderen (*zich noemende*

¹⁾ Schriftelicke Conferentie, 1612, blz. 1—10.

²⁾ Kerkelijk Placaatboek, dl. II. blz. 218 v.

gedeputeerden van beide de Synoden van Zuid- en Noord-Holland) ter eenre en de predikanten, die de vijf Punten of Artikelen overgeleverd hadden, ter andere zijde aangeschreven zou worden, dat zij op de eerste aanstaande vergadering in den Haag zouden zenden zes personen om in de vergadering of voor Gedeputeerden van de Staten in de vreeze Gods te komen, en vriendelijke conferentiën op dezelve vijf punten te houden.¹⁾ Den 10^{den} Maart 1611 had die conferentie plaats in den Haag. Door de gedeputeerden van de verschillende classen waren van de zijde der Contra-Remonstranten gezonden Acronius (van Schiedam), Plancius (van Amsterdam), Becius (van Dordrecht), Fraxinus (van den Briel), Bogardus (van Haarlem) en Hommius (van Leiden). En van de Remonstranten waren tegenwoordig Uitenbogaart (van den Haag), V. d. Borre (van Leiden), Poppius (van Gouda), Grevinchoven (van Rotterdam), Corvinus (van Leiden) en Episcopius (van Bleiswijk).

Voordat deze conferentie begon, hebben de gedeputeerden van de kerken, Acronius c.s een tegen- of contra-remonstrantie ingediend. Zij waren daartoe gelast door de gedeputeerden der classen van Noord- en Zuid-Holland, door wie zij ter conferentie waren afgevaardigd. Van die remonstrantie ontvingen zij met de hunnen den naam van Contra-Remonstranten. Zij hadden kort te voren de lezing der remonstrantie van 1610 verkregen, en behandelden daarom hetgeen in genoemd stuk besproken werd. Daar de Remonstranten ook van het gevoelen der Gereformeerden gesproken hadden in de vijf punten, door ons aangehaald, en „gearbeid hadden om de leer der Gereformeerde kerken bij de Hoog Mog. hatelijk te maken en zoo leelijk mogelijk af te schilderen,” zoo konden zij niet nalaten te verklaren wat dienaangaande, voor zooverre hun bekend was, gepredikt werd. Zij gaven dan ook in de contra-remonstrantie 7 artikelen waarin te dien opzichte in 't kort de leer vervat was van de gereformeerde kerken. In het 3de tot en met het 6de punt lezen wij het volgende:

III. Dat God in deze zijne verkiezing niet heeft gezien op geloof of bekeering zijner uitverkorenen, noch op het recht gebruik zijner gaven als op oorzaken der verkiezing, maar dat Hij ter contrarie in zijn eeuwigen en onveranderlijken raad

¹⁾ Kerkelijk Plakaatboek, dl. II, blz. 224 v.

voorgenomen en besloten heeft, dengenen, die Hij naar zijn welbehagen verkozen heeft, het geloof en de volständigkeit en de Godzaligheid te verleenen, en alzoo hen zalig te maken.

IV. Dat Hij tot dien einde eerst hun geschonken en gegeven heeft zijn eeniggeboren Zoon Jezus Christus, dien Hij in den dood des kruises heeft overgegeven om zijne uitverkorenen zalig te maken, alzoo dat, hoewel het lijden van Christus, als van den eeniggeboren en eenswezigen Zoon van God, genoegzaam is tot betaling voor aller menschen zonden, nochtans hetzelfde volgens den raad en het besluit Gods, alleen in de uitverkorenen en ware geloovigen zijn kracht heeft tot verzoening van hunne zonden.

V. Dat voorts tot dat doel God de Heere zijn Heilig Evangelie laat prediken, en dat de Heilige Geest uiterlijk door de predicatie van dat Evangelie, en inwendig door eene bijzondere genade, zoo krachtig werkt in de harten der uitverkorenen Gods, dat hij hun verstand verlicht, hun wil verandert, en vernieuwt, wegnemende het steenen hart en hun gevende een vleeschen hart, in zulke voege, dat zij daardoor niet alleen macht ontvangen om zich te kunnen bekeeren en te kunnen gelooven, maar ook metterdaad en gewilliglijk zich bekeeren en gelooven.

VI. Dat degenen, die God alzoo voorgenomen heeft ter zaligheid te brengen niet alleen eenmaal alzoo verlicht, wedergeboren en vernieuwd worden, om in Christus te gelooven en zich tot God te bekeeren, maar dat zij ook door dezelfde kracht des Heiligen Geestes, waardoor zij eerst bekeerd zijn zonder enig toedoen van hunne zijde, alzoo worden gestadig onderhouden en bewaard, dat alhoewel hun de zwakheden des vleesches aanhangen, zoolang zij zijn in dit leven, waardoor zij een gedurigen strijd hebben tusschen vleesch en Geest, zoodat zij ook somtijds uit zwakheid in zware zonden vallen, nochtans dezelfde Geest in dezen strijd in hen de overhand behoudt, niet toelatende, dat de uitverkorenen Gods door de verdorvenheid des vleesches zoo ver den Geest der heiligmaking zouden wederstaan, dat Hij door hen ten eenenmale zou uitgebluscht worden, en dat zij diensvolgens 't ware geloof, dat hun eenmaal is gegeven, en den Geest der aanneming tot kinderen Gods, dien zij eenmaal hebben ontvangen, nimmermeer geheel en al, noch ook ten einde toe kunnen verliezen.

In ditzelfde stuk wordt gewag gemaakt van het verschillende gevoelen ook onder de Gereformeerden aangaande het

voorwerp der verkiezing, waarvan de Remonstranten gaarne gebruik maakten om de tegenpartij daardoor te verzwakken. Zij schrijven: „Belangende nu dat eenige leeraars onzer kerken, ja ook D. Martinus Lutherus zelf, wat hooger gaan in 't aanmerken van Gods Raad en ordonnantie aangaande der menschen zaligheid, als hier te voren is verhaald, daarover is tot nu toe nooit eenige oneenigheid of strijd geweest in onze kerken en dat daarom, dat hoewel deze twee meeningen daarin verschillen, dat de eene stelt, dat God in zijn eeuwigen raad den mensch aangezien heeft als ongeschapen, 1) de andere dat God uit het gevallen menschelijke geslacht eenigen ter zaligheid uitverkoren heeft, 2) de anderen voorbijgaande, nochtans zoo komen zij beiden met elkander overeen in 't fundament, 't welk is: Eerstelijk, dat er is een zeker getal der uitverkoren kinderen Gods, die niet kunnen verloren gaan. Daarna, dat God in deze verkiezing niet heeft gezien op het geloof, of iets goeds, dat in de uitverkorenen alzo weinig [is] als in degenen, die Hij voorbij gaat voor en aler, dat Hij het zelf in hen werkt, en dat in zulker voege, dat zij van het hunne daartoe niet brengen, maar dat het geloof en de godzaligheid vruchten zijn van de verkiezing.” 3)

Ten opzichte van de conferentie zelve ging het zooals het wel te wachten was. Eerst was er een twistgesprek of Acronius c.s. dus de Contra-Remonstranten daar waren als gedeputeerden der kerk. De Remonstranten wilden hen als zoodanig niet erkennen. Zij moesten de waardigheid afleggen in die vergadering, opdat hun oordeel geen kerkelijk oordeel schijnen zou. Ofschoon ongaarne stemden de gedeputeerden eindelijk toe. De Contra-Remonstranten wilden nu enkele vragen schriftelijk beantwoord zien door hun tegenpartij. Deze waren in hoofdzaak: 10. Of het besluit der predestinatie, in de remonstrantie van 1610 door hen genoemd, het eenige besluit der verkiezing was. 20. Of het geloof in de consideratie en aanmerking Gods in 't verkiezen ter zaligheid voorgaat en niet als vrucht volgt. 4)

Het antwoord op deze vragen wilden de Remonstranten eerst niet geven. Zij meenden, dat de broeders den rechten weg niet ingingen om tot eene korte en vruchtbare handeling

1) supralapsarisme. 2) infralapsarisme Schriftellicke Conferentie. blz. 21-24. 3) a. w. blz. 30.

te komen. Zij waren gehouden te bewijzen, dat de 5 artikelen, door de Remonstranten overgeleverd, streden tegen Gods Woord, de confessie en den catechismus. In plaats daarvan eischten zij eene nadere verklaring. „Even alsof men iemand beschuldigd hebbende van onwaarheid, naderhand, als het op bewijzen komt, ging vragen wat hij gezegd had!" In een nader antwoord spraken zij zich echter duidelijk uit: „De predestinatie, door welke God de geloovigen in Christus wil zalig maken, is de predestinatie en de verkiezing Gods ter zaligheid. Indien de broeders dat toestaan zijn wij het eens, zoo niet, dat zij dan nader verklaring doen van hun predestinatie." Zij erkenden dus, dat dit het *eenig* besluit der verkiezing was, bovenal omdat zij de predestinatieleer volgens de supra- of infralapsariërs, volgens datzelfde geschrift, verwierpen. Ook ten opzichte van het geloof gaven zij nu kortweg te kennen, dat het in de aanmerking Gods in het verkiezen ter zaligheid *voorgaat*, en niet als vrucht volgt. 1)

Hierop stelden de Remonstranten hun tegenpartij zeven vragen, die alle gingen over het voorwerp en de oorzaak der verkiezing. Uit die vragen blijkt duidelijk hetgeen wij boven zeiden, dat de Remonstranten gaarne wezen op het verschil van gevoelen tusschen de Gereformeerden aangaande het voorwerp der verkiezing. De 3de vraag toch luidde: „En alzo de broeders meenen, dat het verschil tusschen hen en de anderen (n. m. Gereformeerden) aangaande de aanmerking des menschen in de predestinatie (d'een zeggende, dat God den mensch heeft aangezien als geschapen en niet gevallen, d'ander als geschapen en gevallen) 't fundament der predestinatie niet raakt, zoo vragen wij of 't fundament dezer leer meer gekrenkt wordt door aanmerking des menschen in geloof of ongeloof, dan wel door aanmerking van hem of in den staat der oprechtheid of in den val en de verdorvenheid Adams?

Gemerkt dat naar 't oordeel zelfs van die leeraars, die 't eerste sustineeren, door het tweede Gods wijsheid wordt verkort; en wederom naar 't oordeel van de tweede soort door de eersten Gods gerechtigheid wordt gekrenkt en alzo God of tot een onwijzen of tot een onrechtvaardigen God naar hun eigen oordeel wordt gemaakt!" Op deze vraag

1) a. w. blz. 34.

zoowel als op de andere hebben de Gereformeerden niet geantwoord, om niet door het spreken over zaken, die de vijf artikelen der remonstrantie niet raakten, de aandacht van het onderwerp af te leiden. Trigland geeft in zijn historie op deze 3de vraag het volgend antwoord: „Dat het fundament dezer leer meer gekrenkt wordt door het gevoelen der Remonstranten, als door het gevoelen dergenen, die boven den val gaan, zoo men gemeenlijk spreekt, dat wijst zichzelf. Want met het gevoelen der Remonstranten wordt de leer van Gods genade gekrenkt en de oorzaak der verkiezing in den mensch gesteld, hetwelk met het onderscheid van boven den val te gaan of beneden den val te gaan, niet geschiedt. Door 't gevoelen dergenen, die beneden den val blijven, wordt Gods wijsheid niet verkort, tenzij dat men den val zegge bij geval geschiedt te zijn. Door 't gevoelen dergenen, die boven den val gaan, wordt Gods rechtvaardigheid niet gekrenkt, 't en ware dat degenen, die dat gevoelen voorstaan, wouden drijven, dat God een oorzaak zij van den val des menschen". Nadat deze vragen dus gesteld waren van beide zijden, ging men eindelijk over tot de behandeling van de vijf artikelen, en wel zoo dat iedere partij twee geschriften op ieder artikel gaf. De Contra-Remonstranten om die artikelen te weerleggen, de Remonstranten om ze te verdedigen; de eersten daarna om die verdediging te weerleggen, de laatsten ten slotte om haar te handhaven. Den 20sten Mei 1611 was deze conferentie afgelopen; de stukken werden in handen van de Staten gesteld; een resolutie werd genomen waarbij weer tot rust en eendracht vermaand werd, en den colloquenten werd verboden om onder het volk te strooien, dat de een den ander overwonnen had; evenzoo om iets over dit onderwerp in het licht te geven; en waarbij eindelijk aan Festus Hommius en aan Uitenbogaard gelast werd om over het 2de tot en met het 5de punt nog nader met elkander van gevoelen te wisselen. Deze schriftelijke conferentie duurde tot in October van hetzelfde jaar. Voor de practijk leverde deze onderhandeling weinig op, als alleen dat men steeds meer helderder en beslister tegenover elkander kwam te staan. De Staten van Holland bleven den Remonstranten gunstig.

Den 22sten Febr. 1612 verscheen er zelfs eene resolutie waarbij aan de steden en dorpen, waar de overheid dit wilde, vergunning werd verleend om in naam en op het gezag van de Staten van Holland een zoogenaamde kerkorde

van 1591 in te voeren. Deze kerkorde, op last van de Staten ontworpen door gecommiteerden van de Staten en door even zooveel predikanten, die ook door de Staten waren aangewezen, was er op aangelegd om het gezag van de kerk zooveel mogelijk te verkorten en haar tot een dienaar van de wereldlijke overheid te maken. Om slechts een enkel voorbeeld noemen. Bij de beroeping van predikanten moesten de Burgemeesters en Regeerders committeeren vier personen en aan den kerkeraad bevelen ook vier personen af te vaardigen, en deze acht zouden dan den predikant verkiezen. Was de man aangewezen, dan nog hadden Burgemeesters en Regeerders het recht om hem te weigeren, en men moest op dezelfde wijze weer tot de benoeming van een ander overgaan, totdat de overheid in de keuze genoeg nam. In dien geest zou ook de benoeming der ouderlingen en diakenen plaats hebben. Ook bij de vergadering van den kerkeraad, van de classe, van de provinciale synode zouden de heeren Regeerders hun gezag kunnen doen gelden. In één woord, de opperhoogheid van de Regeering werd in deze orde erkend en uitgewerkt. Door den tegenstand van enkele steden was dezelve nooit ingevoerd, en nu werd zij weer uit het stof te voorschijn gehaald, en werd aan de steden en dorpen, die dit verlangden, door de Staten vergunning verleend om haar nu in practijk te brengen.¹⁾

Het spreekt van zelf, dat daarmede aan de Remonstrantsche overheden het recht gegeven was om predikanten van hun geest aan te stellen. Met dat alles vorderde men zeker niet in het bijleggen der twisten. De waarheid laat zich niet door geweld op zijde dringen. De spanning in de kerk werd steeds grooter. Toen had den 12^{den} Febr. 1613 de bekende conferentie plaats, gewoonlijk de Delftsche conferentie genoemd. Juist daarom zoo belangrijk, omdat hier bleek, dat de Remonstranten ook op andere punten dan die van de predestinatie met aankleve afweken. De gereformeerde leer op Gods Woord gegrond is zulk een aaneengesloten geheel, dat met de ontwrichting van het een, ook het ander bouwvallig wordt. Daarom moeten wij bij die conferentie te Delft iets langer verwijlen.

Graaf Willem Lodewijk van Nassau, Stadhouder van Friesland, de oude leer van harte toegedaan, had een gesprek

¹⁾ Kerkelijk placaatboek, dl. II. blz. 258 v. Bor. Ned. Oorl. dl. IV fol. 23 v.

gehouden met Festus Hommius zoowel als met Uitenbogaard, en daarin hun de vraag gedaan of er nog iets gevonden zou kunnen worden, om het droevig verschil eenigszins bij te leggen. Festus Hommius antwoordde: „indien de Remonstranten in geen andere artikelen als die vijf (de predestinatie en aankleve) van de rechtgevoelende gereformeerde predicanen verschilden, dat er alsdan wellicht een weg gevonden zou worden waarop eenigen vrede tusschen partijen zou worden gemaakt, totdat in de Synode nationaal het geheel verschil zou worden beslist. Maar dewijl er groote oorzaken waren, waarom de kerken geloofden, dat het meerendeel der Remonstranten, in meer artikelen en die van meerder gewicht waren, afweken van de aangenomen leer der gereformeerde kerken, het dus wellicht zou kunnen gebeuren, dat onder den dekmantel der vijf artikelen nog meerdere en zwaardere dolingen in de gereformeerde kerken werden ingevoerd. Hij meende derhalve, dat er geen hope was van eenige eendracht met de Remonstranten, tenzij zij oprecht wilden verklaren, dat zij in alle andere artikelen, behalve de bekende vijf, zich een gevoelden met de Ned. Gereformeerde kerken.

Uitenbogaard, door den Graaf hierover gehoord, antwoordde, dat hij, wat zichzelf betrof, niets had waarin hij van de andere predikanten verschilde, uitgenomen die vijf artikelen, en dat hij niets liever zou wenschen dan een conferentie tusschen eenige vredelievende predikanten. Met goedkeuring van de Staten had nu in 1613 te Delft zulk een conferentie plaats. Van de zijde der Gereformeerden waren Bogardus, Becius en Hommius tegenwoordig, van de zijde der Remonstranten, Uitenbogaard, V. d. Borre en Grevinchoven. In die vergadering verklaarden de Remonstranten „dat zij geen „anderen weg tot vrede zouden kunnen aanwijzen dan de „*onderlinge verdraagzaamheid*, dat namelijk aan de beide partijen zou toegelaten worden hun gevoelen van de vijf artikelen „in hare kerken vrijelijk te leeren. Zij begeerden daarop van „de andere predikanten, dat deze wilden verklaren of zij „het gevoelen, uitgedrukt in de vijf artikelen van 1610 op „die manier dragelijk hielden of niet. Indien ja, dat het dan „niet noodig zou zijn meer van den weg des vredes te delibereeren, dewijl er dan niets meer aan den vrede ontbreken zou.”

De Gereformeerden zeiden: „Dat dit hun de bekwaamste en zekerste weg tot den vrede scheen, naardien zij beiden waren en gehouden wilden zijn voor Herders van de Ned.

Ger. kerken, dat zij van beide zijden hunne zaak zouden onderwerpen aan het oordeel van de Ned. Ger. kerken, en dat zij met dat doel oprecht en ernstig te samen zouden arbeiden en aanhouden, dat eerdaags, ja ware het mogelijk, den aanstaanden zomer eene Nationale Synode door autoriteit van de Hoogmogende HH. Staten Generaal bijeen geroepen mocht worden.... Dat zij bereid waren hun oordeel aan die synode te onderwerpen, indien de Remonstranten bereid waren hetzelfde te doen; dat men alzoo tot vrede zou komen. Dat eene ongebonden verdraagzaamheid, die met geene wetten zou zijn bepaald, zoodanige, als zij, de Remonstranten tot nu toe gebruikt hadden, en alsnog schenen te vereischen, tot den vrede en de stichting der kerken niet kon dienstig zijn. Zoo de Remonstranten nochtans wilden toelaten die verdraagzaamheid met eerlijke voorwaarden te bepalen, welnu, dat zij bereid waren met hen te confereeren, mits dat zij eerst met eene ronde en oprechte verklaring der Gereformeerde kerken wilden verzekeren, dat zij buiten de vijf artikelen niet verschilden op eenig punt van het gevoelen, in de Gereformeerde kerken aangenomen."

Hierop hebben hun de Gereformeerde predikanten zes punten voorgehouden, die merkwaardig genoeg zijn om hier af te drukken, omdat de Remonstranten weigerden zich daarover uit te spreken en daarmede bewezen, dat zij overeenkomstig de overtuiging der Gereformeerden ook in de andere gewichtige leerstukken van hen afweken. Die punten luiden als volgt:

I.

Van de volkomen genoegdoening van onzen Helland en Zaligmaker Jezus Christus voor onze zonden.

Wij bekennen in onze Confessie en Catechismus schriftmatig geleerd te worden:

Hiertegen verwerpen wij als onschriftmatig en strijdig tegen onze Confessie en Catechismus:

1.

Dat de gerechtigheid Gods eischt, dat de zonde met de hoogste straffen aan lijf en ziel gestraft wordt, of door

1.

Dat de gerechtigheid Gods niet eischt, dat de zonde met de hoogste straf aan lijf en ziel gestraft wordt, en dat God

ons zelve of door een ander, en dat er geen ander middel is dan dit, waardoor wij de tijdelijke en eeuwige straffen ontgaan kunnen.

2.

Dat God ons de zonden niet vergeeft zonder dusdanige volkomen genoegdoening, die onze Heere Jezus Christus in onze plaats volbracht heeft.

3.

Dat onze Heere Jezus Christus om volkomenlijk aan de gerechtigheid Gods te voldoen voor onze zonden den ganschen tijd zijns levens op aarde en voornamelijk aan het einde zijns levens den toorn Gods tegen onze zonden gedragen heeft, en zoowel in zijne ziel als in zijn lichaam gevoeld heeft die gruwelijke straffen, die wij met onze zonden verdiend hadden, ook zelfs de onuitsprekelijke benauwdheid, smart, verschrikkingen en helsche kwalen.

zonder kwetsing van zijne gerechtigheid de zonde wel kan vergeven zonder eenige voldoening voor dezelve, die door ons of door een ander gedaan wordt.

2.

Dat de vergeving der zonden en de voldoening voor dezelve, in geenerhande manier met elkander bestaan kunnen.

3.

Dat Christus niet heeft gehad dezelfde straf, die wij met onze zonden verdiend hadden, maar dat Hij geleden en voldaan heeft naar zeker genadig verdrag, hetwelk de Vader met Hem gemaakt heeft, en dat zijne voldoening door eene genadige schatting naar dat verdrag in plaats van eene volkomenen genoegdoening van God wordt aangenomen.

II.

Van de genadige rechtvaardigmaking des menschen voor God.

Wij bekennen, dat in onze confessie en catechismus schriftmatig geleerd wordt:

1

Dat de rechtvaardigheid waarmede wij in Gods oordeel

Hiertegen verwerpen wij als onschriftmatig, en strijdig tegen onze confessie en catechismus:

1

Dat de gerechtigheid waardoor wij gerechtvaardigd wor-

bestaan zullen, moet wezen gansch volkomen, en de wet Gods in alle deelen gelijkmatig, en dat die gerechtigheid voor God alleen is de voldoening en de gerechtigheid van Jezus Christus, dewelke buiten ons zijnde in Christus, onze gerechtigheid wordt doordien ons God dezelve gerechtigheid schenkt en toerekent, alsof wij zelve die volbracht hadden, wanneer wij door het geloof dezelve aannemen en ons toe-eigenen.

den, eene gerechtigheid is dewelke naar de strengheid van de Wet, den naam van gerechtigheid niet verdient, en in Gods streng oordeel niet zou kunnen bestaan, maar die naar eene genadige schatting Gods, uit genade voor gerechtigheid wordt gehouden, en dat de gerechtigheid van Jezus Christus ons tot onze gerechtigheid niet wordt toegerekend, maar dat de gerechtigheid van Christus in de rechtvaardigmaking des menschen alleen wordt aangemerkt als een oorzaak waardoor verdiend en verworven is, dat ons geloof en de werken des geloofs van God in de plaats van eene volkomen gerechtigheid worden aangenomen, en dat de gerechtigheid waarmede wij voor God bestaan zullen een gerechtigheid is, die in ons is.

2.

Dat ons geloof in de rechtvaardigmaking voor God aangemerkt wordt alleen als een instrument, waardoor wij Christus, die onze gerechtigheid is, aannemen, en dat het geloof, eigenlijk te spreken, niet is de gerechtigheid zelve waarmede wij voor God bestaan zullen.

2.

Dat ons geloof in de rechtvaardigmaking voor God, niet wordt aangemerkt als alleen een instrument, waardoor wij Christus, onze gerechtigheid aannemen, maar dat ons geloof, eigenlijk te spreken, de gerechtigheid zelve is, waarmede wij voor God bestaan, en van God, door eene genadige schatting in plaats van de volkomen onderhouding der wet, en voor onze gerechtigheid gehouden wordt.

3.

Dat onze werken, ook die voorkomen uit den goeden wortel des geloofs, niet kunnen wezen onze gerechtigheid voor God, of een deel derzelve, en dat ze in rekening niet kunnen komen om ons te rechtvaardigen.

3.

Dat wij gerechtvaardigd worden door de werken des geloofs, door onze boetvaardigheid, en door onze eigene gehoorzaamheid, of onderhouding der geboden van het H. Evangelie.

III.

Van het zaligmakende geloof.

Wij bekennen dat in onze Confessie en Catechismus schriftmatig geleerd wordt:

Hiertegen verwerpen wij als onschriftmatig en strijdig tegen onze Confessie en Catechismus:

1.

Dat het zaligmakend geloof niet kan wezen zonder kennis van den persoon en van de verdiensten van Jezus Christus, en dat niemand kan zalig worden, dan die de weldaden van Christus met een oprecht geloof aanneemt.

1.

Dat de menschen kunnen zalig worden door een geloof, hetwelk is zonder kennis van den persoon en de verdiensten van Jezus Christus.

2.

Dat tot een waar geloof vereischt wordt een vast vertrouwen des harten waardoor een iegelijk geloovig mensch zichzelf verzekerd houdt, dat niet alleen anderen, maar ook hem vergeving der zonden, eeuwige gerechtigheid en zaligheid van God geschonken zij, alleen om de verdiensten van Jezus Christus.

2.

Dat tot een waar geloof niet wordt vereischt een vast vertrouwen, waardoor de geloovige zich verzekerd houdt, dat hem zijne zonden om de voldoening van Christus vergeven zijn.

IV.

Van de erfzonde.

Wij bekennen dat in onze Confessie en Catechismus schriftmatig geleerd wordt:

Hiertegen verwerpen wij als onschriftmatig en strijdig tegen onze Confessie en Catechismus:

1.

Dat door de zonde en ongehoorzaamheid van den eersten mensch Adam, het geheele menschelijke geslacht in zonde en verderfenis gevallen is, en dat de eerste mensch door deze moedwillige ongehoorzaamheid zichzelf en al de nakomelingen van de gave, om God en zijn naaste te kunnen liefhebben, in de schepping ontvangen, beroofd heeft, zoodat de mensch van nature genegen is God en zijn naaste te haten.

1.

Dat de nakomelingen Adams niet zijn schuldig, alsof zij zelve in 't Paradijs geweest, en met Adam gezondigd hadden, maar dat de zonde Adams een vreemde zonde is. Dat God Adam en Eva niet heeft willen stellen als een stam van het geheele menschelijke geslacht. Dat de mensch daarom niet wordt geboren met een onvermogen, en zonder krachten om te kunnen zalig worden, overmits Adam eens van de verboden vrucht voor vijf of zes duizend jaar gegeten heeft; en dat de mensch van nature niet geneigd is God en zijn naaste te haten.

2.

Dat door de ongehoorzaamheid van Adam de erfzonde uitgebreid is onder het gansche menschelijke geslacht, en onze natuur geheel alzoo verdorven, dat wij allen in zonde ontvangen en geboren worden; en dat deze erfzonde eene verdorvenheid is der geheele natuur en onze erfelijke gebrekkelijkheid waarmede de

2.

Dat de mensch niet wordt geboren met een onvermogen om te kunnen zalig worden, noch met een verstand geheel verblind, en met een wil noodzakelijk tot boosheid genegen. Dat de vruchten van de zonde Adams niet zijn een onvermogen ten goede, en onvermijdelijke werking van het booze. Dat de aangeboren ge-

jonge kinderkens zelfs in hun moeders lichaam besmet zijn.

negenheid tot het kwade geen inwonende zonde is, maar alleen strijd en aanvechting, of alleen een oorzaak en straf der zonde.

3.

Dat de erfzonde zoo leelijk en gruwelijk is voor God, dat ze genoegzaam is om het menschelijk geslacht te verdoemen, en dat God zich zoo vertoornt over de aangeboren zonde, dat Hij die tijdelijk en eeuwig wil straffen.

3.

Dat de erfzonde geen genoegzame oorzaak is waarom God den mensch zou mogen rechtvaardiglijk verdoemen. Dat God zich over de aangeboren zonde niet vertoornt.

Dat God, indien Hij den mensch straft met den eeuwigen dood wreeder met de menschen zou handelen als met de duivelen, en dat Hij den mensch dan zou straffen om eene vreemde zonde.

4.

Dat het eene verwerpelijke dwaling is der Pelagianen, wanneer men zegt, dat de erfzonde anders niet is dan een navolging van zonde.

4.

Dat Adam alleen een spiegel, exempel, voorbeeld, en voor-ganger is van den val des menschen, en dat als wij gezegd worden allen in zonden ontvangen en geboren te worden, dit niet is te zeggen, dat wij met de erfzonde geboren worden, maar dat onze ouders meest in al hunne werken niet zonder zonde zijn, en omdat wij aan hunne werken altijd veel zondige exempelen zien.

V.

Van de zekerheid der zaligheid.

Wij bekennen dat in onze confessie en catechismus schriftmatig geleerd wordt:

Hiertegen verwerpen wij als onschriftmatig en strijdig tegen onze confessie en catechismus:

1.

Dat wij in dit leven kunnen verzekerd zijn, dat wij den Heiligen Geest tot aanneming der kinderen ontvangen hebben, en door een oprecht geloof, Christus en al zijne weldaden deelachtig zijn geworden; dat God ook door zijn Heiligen Geest de ware geloovigen des eeuwigen levens verzekert, alzoo dat zij vastelijk mogen vertrouwen, dat de Heilige Geest eeuwiglijk bij hen blijven zal, en dat zij levende lidmaten zijnde der gemeente Gods, én zoodanige in der eeuwigheid zullen blijven, én na dit leven in de hemelsche blijdschap en heerlijkheid opgenomen worden.

2.

Dat het avondmaal des Heeren ingesteld is en gehouden wordt, niet alleen om te houden gedachtenis van Christus' dood en lijden, maar voornamelijk om alle ware geloovigen, wanneer zij het avondmaal wettig gebruiken, door die zichtbare panden en teekenen te verzekeren, dat hun volkomen vergeving van al hunne zonden, en het eeuwige leven, om de eenige offerande Jezus Christus zoo zeker geschonken zijn, als zij dat brood en den drinkbeker des Heeren uit des dienaars hand ontvangen en genieten.

1.

Dat het onzeker is, dat een waar geloovig mensch zoolang hij in dit leven is, den Heiligen Geest eeuwiglijk zal behouden, een levendig lidmaat der gemeente van Christus zal blijven en zekerlijk zal zalig worden; en wanneer zich een waar geloovig mensch hiervan verzekerd houdt, dat zoodanige verzekerdheid anders niet is dan een bedriegelijke vermetelheid en een oorkussen tot vleeschelijke zorgeloosheid.

2.

Dat het avondmaal des Heeren niet voornamelijk, noch eigenlijk ingesteld is, noch gebruikt wordt om de ware geloovigen, wanneer zij dat wettelijk gebruiken, van de vergeving hunner zonden, en het eeuwige leven te verzekeren, maar dat het voornaamste en het eigenlijk einde zoo van de instelling als van het gebruik des avondmaals is alleen de verkondiging van Christus' dood en lijden.

VI.

Van de volmaaktheid des menschen in dit leven.

Wij bekennen, dat in onze confessie en catechismus schriftmatig geleerd wordt:

1.

Dat ook de beste werken der wedergeborenen alle onvolmaakt en met de zonde besmet zijn, en dat de wedergeborenen geen werken kunnen doen, of zij zijn besmet door het vleesch en ook strafwaardig.

2.

Dat ook niemand de wet Gods in dit leven volkomenlijk kan houden, en degenen die tot God bekeerd zijn, de geboden Gods niet kunnen volbrengen, en dat God den mensch geen ongelijk doet, als Hij van hem eischt hetgeen hij niet doen kan.

Hiertegen verwerpen wij als onschriftmatig en strijdig tegen de confessie en catechismus:

1.

Dat de mensch in dit leven zoodanige werken kan doen, die geheel volmaakt zijn, en niet strafwaardig.

2.

Dat de wedergeborene mensch de geboden Gods in dit leven volkomenlijk kan onderhouden, en dat God den mensch ongelijk zou doen, indien Hij van hem eischte hetgeen hij niet doen kan.

Deze punten waren met opzet gekozen, omdat de Heeren Staten in hun ijver om de Gereformeerden over de 5 artikelen te doen zwijgen, toegevender wijze een paar jaar te voren juist deze punten in een resolutie hadden uitgedrukt, en gelast, dat men dienaangaande zoo in de kerken als in de publieke scholen niet anders leeren zou, dan hetgeen daarvan tot in hun dagen bij de gereformeerde kerken geleerd was. Daardoor zou dus openbaar worden, dat de Remonstranten leeringen leerden, die streden met de resolutie der Staten. Zij toonden uit de werken van Arminius, Vorstius en andere Remonstranten aan, dat dezen werkelijk ook hierin van het gevoelen der Gereformeerden afweken. Van deze Delftsche conferentie, die den 27sten Februari 1613 vruchteloos affiep,

werd door Festus Hommius eerst, daarna door Uitenbogaard verslag bij de Staten uitgebracht. Het gevolg was, dat de drie gereformeerde predikanten door de Staten werden uitgenoodigd of gelast om aan de Gecommitteerde Raden of aan de drie remonstrantsche predikanten bovengenoemd hun oordeel te zeggen, »in wat voege zij zouden verstaan, dat met opbouwing, rust en vrede in de Christelijke kerken en goede gemeente, het verscheiden gevoelen, in de voorzegde vijf punten zal mogen geleerd en getollereerd worden." Het antwoord van Festus Hommius c. s. was, dat zij alleen voor zichzelf spreken konden en dat hun advies dus particulier was. Dat zij onderscheid maakten tusschen het tollereeren van het *gevoelen* en het toelaten en dulden van het *leeren* van dat gevoelen. Ten opzichte van het eerste, dat het wel ongehoord was, dat men eenige leeraars in hun leeramt zou tollereeren, die in gewichtige hoofdstukken van het gemeen gevoelen van hun kerk, in de formulieren van eenigheid begrepen, verschillend gevoelen hadden en dat openlijk hadden verklaard. Toch wilden zij ze dulden »mits 1° de Remonstranten beloofden, dat zij noch in het spreken, noch in geschrifte, noch openlijk, noch in 't bijzonder dat gevoelen zouden voorstellen, drijven of verbreiden, totdat een Synode Nationaal daarover zou hebben beslist; 2° mits de Remonstranten verklaarden in alle andere punten met de confessie en catechismus in te stemmen, en indien te eeniger tijd bezwaar daartegen rijzen mocht, dat zij dit de classe en Synode zouden openbaren zonder voor die afwijkende gevoelens aanhang te maken; 3° mits zij bereid waren ten allen tijde rekenschap te geven van hunne gevoelens in alle hoofdstukken der leer en gewillig zich zouden onderwerpen aan de tucht, indien zij zich hierin kwamen te misgaan." Wat echter het dulden van *het leeren* van het gevoelen aangaat, Festus Hommius c. s. gaven als hun meening te kennen: »dat dit niet mogelijk was, dewijl dat geen stichting kon geven, dat een leeraar van een stoel voor den middag iets zal leeren als waarheid, en na den middag een ander, die zijn medebroeder is, hetzelfde zal verwerpen en wederleggen als onwaarheid!"

Den 4en November 1613 werd dat stuk bij de Staten ingediend. ¹⁾ Deze namen eene *resolutie tot vrede der kerk*, die echter eerst in Januari 1614 verscheen. Het stuk was door

¹⁾ Trigland. a. w. blz. 658.

Hugo de Groot opgemaakt. Maar het werd als concept omgewerkt en nog eens omgewerkt, totdat het werd aangenomen als resolutie, echter alleen bij meerderheid van stemmen, daar Amsterdam, Edam en Enkhuizen er tegen waren. Dat stuk luidt in zijn geheel aldus:

»Alzoo vele twisten en oneenigheden in de kerken dezer landen veroorzaakt worden over de verschillende uitleggingen van eenige plaatsen der Heilige Schriftuur, sprekende van Gods eeuwige predestinatie en 't geen daarvan dependeert, waaruit volgen heftige disputen, ja zulken dat eenigen nageduid wordt, dat zij directelijk of indirectelijk leeren, dat God de Heere eenige menschen geschapen heeft ter verdoemenis, de menschen tot de zonde noodzaakt, en eenigen ter zaligheid noodt, dien Hij ganschelijk besloten heeft de zaligheid niet te geven; en eenige anderen [leeren], dat 's menschen natuurlijke krachten of daden hunne zaligheid kunnen werken; strekkende beide tot Gods oneer, groote lastering onzer christelijke reformatie, en strijdende jegens onze goede meening; zoo is het, dat wij, tot vordering van Gods eer en glorie, noodig vindende daartegen te voorzien, na rijpe deliberatie, en in Gods vreeze, wel en behoorlijk gelet hebbende op hetgeen in de conferentie, in onze vergadering in het jaar zestienhonderd en elf, tusschen twaalf kerkdienaren eerst mondeling verhandeld en daarna, benevens hunne respectieve adviezen, in geschrifte overgeleverd is, gebruikende de autoriteit, die ons als wettelijke Hooge Overheid, naar Gods Heilig woord, en het exempel van de Koningen, Prinsen en Republieken, de reformatie van de Religie aangenomen hebbende, is competeerende, *geordonneerd* hebben en *ordonneeren* bij dezen, dat in de voorzegde uitlegging bij een ieder aandachtelijk gelet zal worden op de vermaning des Heiligen Apostels Paulus, leerende dat niemand gevoele boven hetgeen, dat hij behoort te gevoelen, maar dat zijn gevoelen zij tot matigheid, naardat God een iegelijk de mate zijns geloofs gedeeld heeft, en op hetgeen de Heilige Schriftuur in verscheidene plaatsen leert, als, dat ons heil alleen uit God is, maar dat wij ons zelve in ongeluk brengen; dat diensvolgens de voorzegde uitlegging zulks zal gedaan worden, dat bij alle kerkdienaren de goede gemeente en ingezetenen bij alle gelegenheid ingeplant worde. »Dat het begin, midden en einde van 's menschen zaligheid, en namelijk ook het geloof, niet aan des menschen natuurlijke krachten of werken,

maar alleen aan die loutere genade Gods in Jezus Christus onzen Zaligmaker moet toegeëigend worden; dat God Almachtig geen menschen geschapen heeft ter verdoemenis; geen menschen tot de zonden noodzaakt; noch geen mensch tot de zaligheid noodt, dien Hij ganschelijk besloten heeft die niet te geven. En hoewel in de hooge scholen, ook onder de geleerden en leeraars van Gods Heilig Woord 't gebruik is, gelijk wij ook vrij laten, van het verstand der schriftuur, van de voorzegde predestinatie en gevolge van die in hunne bijeenkomsten vriendelijk te confereeren en te handelen, waarover dan verscheidenheid van gevoelen mag vallen, gelijk van ouds en ook bij onze tijden onder geleerde godvruchtige mannen gevallen is, zoo verstaan wij nochtans niet, dat die hooge disputen, waaruit tegen onze voorschreven orde en goede meening de voorzegde ongerijmde naduiding en extremeiten zouden volgen, in 't openbaar of op den predikstoel of anders onder het gemeene volk gebracht zouden mogen worden; gelijk wij ook niet verstaan, dat diegene, die in de voorzegde uitlegging niet hooger leert of gevoelt, dan dat God de Heere almachtig van eeuwigheid naar zijn welbehagen, gegrond in Jezus Christus onzen Heiland en Zaligmaker, ter eeuwige zaligheid verkoren heeft degenen, die door d'onverdiensbare genade en werking des Heiligen Geestes in onzen Heeren Jezus Christus gelooven en in hetzelfde geloof door gelijke onverdiende genade, ten einde toe volharden; en daartegen ter verdoemenis verworpen heeft degenen, die in Jezus Christus niet gelooven en in 't zelfde ten einde volharden, zal gemolesteerd, of hooger te leeren of te gevoelen bezwaard worden; houdende dezelfde leere ook genoegzaam ter zaligheid en tot christelijke stichting bekwaam.

Ordonneeren voorts dat alle kerkedienaren de uitlegging van alle andere stukken der Christelijke leer zullen doen volgens Gods Heilig Woord, en 't geen doorgaans bij de Gereformeerde kerken aangenomen, en dien conform in de Gereformeerde kerken dezer landen (die wij openbaarlijk tot nu toe hebben gehandhoud, voorgestaan en gevoed, en alsnog voorstaan, handhouden en voeden) geleerd is; en voorts zich te reguleeren in Christelijke liefde, eenigheid en goede stichting naar onze voorgaande resolutiën tot wering van verdere

¹⁾ Trigland a. w. blz. 677 en 678; Brand a. w. dl. II blz. 282—285; Kerkelijk Placaatboek dl. II blz. 271.

oneenigheden; zooals wij 't zelve tot der landen en goede gemeenten dienste en gerustigheid verstaan te behooren."

Dit stuk viel niet in den smaak der Gereformeerden. Zij hadden er deze bezwaren tegen.

Vooreerst, dat de gereformeerde leer gelasterd werd alsof er Gereformeerden waren, die leerden, dat God den mensch dwong tot zondigen. Bovendien werd door het verbod om over de predestinatie te prediken en aan hen de gelegenheid benomen om zich van dien smet te reinigen en voor de Remonstranten werd de deur opengezet om hun leer er in te brengen. Merkwaardig zijn de beschouwingen, die Jacobus Trigland van deze acte geeft. Nadat hij er op gewezen heeft, dat het nooit een wettige resolutie is geweest, daar de onderteekening van den Secretaris ontbrak, maar dat het een acte van accommodatie was, vervolgt hij:

„De Remonstranten hadden wel voorgeslagen den weg van accommodatie, nevens de onderlinge verdraagzaamheid. En dit zullen alle valsche leeraars wel doen, want alles wat hun wordt toegegeven, dat gaat de waarheid af, en dat kleine kwaad der valsche leer dringt allengskens meer en meer in totdat het de gansche leer bederft; gelijk een klein vonkje mettertijd een grooten brand maakt, en eene kleine verrotting allengskens inkankert totdat zij het gansche lichaam doodt."

Natuurlijk hadden de Gereformeerden ook bezwaar, dat de Overheid ging voorschrijven hetgeen men leeren moest, terwijl ze oordeelden, dat in het laatste gedeelte waar sprake van de verlossing is, de Staten daar een gevoel openbaren door en door remonstrantsch en tegen de waarachtige leer der goddelijke verkiezing gekant. Ook deze resolutie, zooals de Staten haar noemden, vermocht de gemoederen niet te stillen, en bijna twee jaar later den 22 Dec. 1615 besloten de Edelmogende Heeren in den Haag om de voorgaande besluiten nog eens in afschrift aan de Magistraten, hoofdofficieren, kerkedienaren en classicale vergaderingen toe te zenden met eene nieuwe resolutie waarvan het slot luidde: „naar alle welke onze ordinantiën en resolutiën wij ten hoogste noodig bevinden, en als nog verstaan en ordonneeren, dat een iegelijk zich behoort te gedragen enz." 't Was een wanhopig werk voor de Heeren. Zij wilden zoo gaarne het roer van het kerkelijk schip zijn, maar het schip wilde maar niet aan het roer gehoorzamen. Zien wij daartoe eens wat op het ge-

bied van de practijk van het kerkelijk leven voorviel. Wij zullen ons bepalen door achtereenvolgens te zien wat er te Rotterdam en in den Haag gebeurde.

Woelingen te Rotterdam.

Een van de onderteekenaars der remonstrantie van 1610 was Nicolaas Grevinchove, sedert 1601 predikant te Rotterdam. Na den dood van zijn vader in 1606, die de gereformeerde beginselen liefhad en jaren lang dezelve als predikant der Rotterdamsche gemeente had verkondigd, trad de zoon met meer vrijmoedigheid en in jeugdig vuur op, om de nieuwe leer ingang te doen vinden. Een drietal predikanten stond weldra aan zijne zijde. De gereformeerde ouderlingen en diakenen werden door andere vervangen. Zoo scheen het, dat alles het remonstrantisme gunstig was. Alleen één struikelblok bleef. Cornelius Geselius, ook als predikant te Rotterdam werkzaam, wilde niet medegaan, maar trad daarentegen op als verdediger van de oude waarheid. Het gevolg lag voor de hand. Daar Geselius Waalsch predikant was en slechts twee weekbeurten in de Nederduitsch Hervormde Kerk had te doen, gingen velen des Zondags naar naburige gemeenten om de waarheid te hooren. Schiedam, Delfshaven, Hilligersberg en Overschie waren de daartoe aangewezen plaatsen. Dit ging met vele bezwaren gepaard. De wegen waren toen niet, wat zij nu zijn. Bovendien werden de „uitloopers” met scheldwoorden overladen en met slijk geworpen, zelfs met den naam van Slijkgeuzen aangeduid. Geselius vooral zat den kerkeraad in den weg. Men gaf hem de schuld der scheiding. De ambtgenooten van hem stelden een onderling formulier van eendracht op, een soort belijdenis omtrent de loopende geschillen. Den 23sten Januari 1611 stelde de kerkeraad hem vier eischen: 1° om zich te matigen in zijn preeken; 2° om het formulier van den kerkeraad te onderteekenen; 3° om een zijner ambtgenooten te verklagen; 4° om zich aan het oordeel des kerkeraad te onderwerpen. Het spreekt van zelf, dat hij die eischen niet kon inwilligen: 1° volgens zijn getuigenis sprak hij reeds matig over de geschillen; 2° de predikanten waren niet gerechtigd een formulier van eendracht te maken; 3° wat zou hem het

aanklagen van zijn ambtgenooten baten, en 4° hoe zou hij zich onderwerpen aan het oordeel van den kerkeraad, die rechter en aanklager tegelijk zou zijn? Bij den Raad der gemeente had hij het ook al verbruid. Niet alleen dat deze toch al reeds in groote meerderheid in de nieuwe richting lag, maar bovendien had Geselius zich gehaat gemaakt, doordien hij zich in September 1610 met anderen van de classis van Schiedam (waartoe Rotterdam behoorde) had afgezonderd als protest tegen het examineeren van Episcopius, beroepen te Bleiswijk, een jong remonstrant, later een van de hoofden van de nieuwe partij. De meerderheid was in den geest van Grevinchove, en daarom werd de classis in tweeën gedeeld. Doordien Geselius zich ook had afgezonderd, haalde hij zich den toorn van de Rotterdamsche magistraten op den hals, omdat deze »Heeren van Bleiswijk" waren, en het examen mede doorgezet hadden. Den 6 Juni 1611 werd Geselius voor den magistraat ontboden en moest hij beloven zich overeenkomstig de resolutie van de Staten van Holland te gedragen. Hij deed dit om afzetting te voorkomen, en beloofde dus matig van deze dingen te spreken.

Matig zou hij zijn, maar toch moest hij de stukken behandelen. Hij verklaarde in zijne predikatiën zware en hooge dingen vermeden te hebben, nooit den staat van de verschillen te hebben gesteld, noch op den predikstoel te hebben geprotesteerd, noch de gemeente van de zwaarigheden gewaarschuwd, maar alleen de waarheid tot stichting voorgesteld te hebben. Toch kan men begrijpen, dat men in zijne woorden iets wilde zoeken, dat op den strijd dier dagen zag. Als hij sprak van de vijanden der kerk, van verleiders en valsche leeraars, dan vroegen de andere predikanten of hij hen daarmede bedoelde. Van zijne gemeenteleden kwamen er tot hem om met hem te spreken over hetgeen hun ziel bezwaarde aangaande de predikatiën van Grevinchove e. a. Ook in dezen handelde hij zeer wijs door hen te vermanen zich niet af te scheiden, maar bij de Nederd. Gemeente te Rotterdam te blijven. Toch werd hij beschuldigd, dat hij geen vrede met zijn ambtgenooten wilde houden, en dat hij de gemeenteleden tegen hen opruide. Om de woorden van de stedelijke regeering te gebruiken „dat hij in publieke predikatiën als in particuliere conferentiën, de goede gemeente dezer stede in haar gemoed ontrust, en die alreede onrust waren in hare ontrusting gestijfd en gesterkt heeft, trachtende daarmede

en met de manieren, die daaronder gebruikt werden, de kerken alhier in scheuring te brengen, en de zwakken en onrustigen te persuadeeren, dat zijne medebroeders in dienste onzuiver waren in de leer, zoodat men het sacrament van het avondmaal met een vrije conscientie niet kon celebreeeren."

In October 1611 moest hij met Grevinchove voor den magistraat verschijnen. Daar werd van Geselius geëischt, dat hij met zijne medebroeders de andere predikanten zou vereenigen, n.m., dat hij hen allen te samen zou verklaren zuiver te zijn en gezond in de leer, om daarmede de achterdocht van onzuiverheid in de leer weg te nemen, en alzoo de gemeederen van de gemeente te bevredigen. Dit was natuurlijk niet mogelijk. Hij weigerde, en toen werd hem opgelegd om met Grevinchove te confereeren. Daartegen had hij bezwaar: 1° omdat dit de rechte weg niet was om de ongerustheid weg te nemen; 2° omdat hem deze conferentie van de Synode der Waalsche kerken hier te lande was ont-raden; 3° omdat deze conferentie zou strijden tegen de resolutiën der Staten van Holland. Toen de magistraat volhield en hem acte gaf van zijn bevel, verscheen Geselius wel ter conferentie, maar had bezwaren om met Grevinchove over den godsdienst te onderhandelen: 1° omdat de vergadering zeer gemengd was, en daarin Papisten, Martinisten en dergelijken gevonden werden; 2° omdat het niet goed was met Grevinchove in zulk een vergadering over de vijf punten te spreken, waar nog pas kort geleden de Haagsche conferentie plaats vond, waarvan Grevinchove mede de Remonstrantsche partij gevormd had, en deze stukken nu in handen der Staten waren. Het einde was, dat hij in zijn dienst eerst geschorst, daarna door den Magistraat afgezet werd. Den 24en October had die afzetting plaats. Geselius bleef te Rotterdam wonen.

De protesteerende classis van Schiedam (ontstaan naar aanleiding van bovengenoemd examen van Episcopius) sprak in hare vergadering van 31 October 1611 het uit, dat de afzetting van Geselius volkomen onwettig was en verzocht hem dan ook, als predikant van Rotterdam in 't vervolg hare vergaderingen bij te wonen.¹⁾ Ook zijne gemeenteleden lieten hem niet los. Voor hen was de afzetting de stoot tot ingrijpende maatregelen. De »uitloopers" dat uitloopen moede,

¹⁾ Dr. W. Geesink, Calvinisten in Holland, Rotterdam 1887, blz. 187.

gingen zich op 't laatst van October als kerk inrichten. Zij kozen ouderlingen en diakenen en verzochten op die zelfde vergadering van de Classis, dat zij als de Gereformeerde kerk zou erkend worden.

Geselius kwam niet voor den 10den Jan. 1612 in haar vergaderingen en daar hem het prediken verboden was, hield hij een onderlinge bijbelbespreking en deed hij nu en dan een gebed. Hij werd den 6en Febr. d. a. v. voor de magistraat gedaagd, en daar hij niet wilde beloven de gemeenschap met zijn broederen te verbreken, werd hem geboden binnen acht dagen de stad te verlaten. Hij besloot tot lijdelijk verzet. Hij zou de stad niet uitgaan dan door geweld daartoe gedwongen. Verschillende verzoekschriften bleven onverhoord. Den 13den Febr. had Geselius zich bij een van zijn vrienden begeven om te zien of de Magistraat bij het vonnis bleef. Dien dag kwamen de Baljuw en de onderschout met hunne dienaren tot driemaal toe aan de woning van den verbannene. »Dat verstaande,» zoo zegt hij zelf, »alsmede dat zij hoe langer hoe meer op mij verbitterd zijn geworden, zoo ben ik des avonds naar huis gegaan, opdat de Baljuw wederom komende, mij zou mogen vinden, en de gelegenheid om des 's morgens vroeg, zoo hij wilde, de executie te mogen doen, en opdat ik geen occasie zou geven tot eenig oproer!» En dit geschiedde. Den 14den Febr. omstreeks zes uur werd de herder aan de schapen ontruikt, en door de poort naar buiten geleid. Hij vond gastvrije opname in de pastorie van Overschie, en heeft daar en elders het Woord gebracht, totdat hij in 1614 op dertigjarigen leeftijd stierf.

»De bezwaarde broeders van de kerk van Rotterdam blijvende bij de zuivere gereformeerde Religie en de orde der kerken» zooals zij genoemd werden, hadden het dikwerf hard te verantwoorden. Reeds in de vergadering van 6 Febr. waren ook hun ouderlingen en hun diakenen gedaagd om rekenschap te geven. Zij verklaarden echter hun ambt niet te willen nederleggen, noch de gemeenschap met de hunnen te verbreken, ja met verheuging te zullen verdragen wat hun opgelegd werd, zelfs zoo noodig met verlies van hun leven. Daarop verscheen den 5den Maart 1612 een schandelijke keur, die aldus luidde:

»Alsoo eenige ongeruste personen hen uitgevende voor zelateurs ende yveraars van de waare Gereformeerde

christelijke religie, de goede Gemeente deser stede abuseerende, hen vervorderen in particuliere huysen ofte wooninge te leggen ende convoceeren vergaedinghe van veel goede, eenvoudige en verleyde dogh anders wel geaffectioneerde inwoonderen deser steede, ende dat eenige gereformeerde leeraars ende andere in deselve vergaderinghe doen predicationen, vermaningen, conferentien ende andere kerkelyke exercitien, ende dat daartoe niemand wettige redenen is gegeven, doordien de voorschreeve waare Gereformeerde Religie in de publicque kerke deser steede, opentlyck voor een yder werd geleerd ende geexerceert;

soo verstaen Schout, Burgemeesteren ende Vroedschappen deser steede, dat soodanige vergaedingen, ende predikation, vermaeninghe ende andere kerkelyke exercitien, die in deselve gedaen en gehouden werden, onbehoorlyk ende ongeoorlooft syn, dienende tot geenen anderen eynde, als om onder de goede lidmaten van de ware gereformeerde christelyke religie te maeken een pernitiouse ende schadelycke scheuring, tot seer groot nadeel ende veragting van deselve religie, mitsgaders van de autoriteit van de wettige Overheid deser landen, die de voorschreven gereformeerde religie publiquelijk is maintineerende.

Omme waer jegens dan met behoorlyke ordre ende remedien te voorsien, soo verbieden Schout, Burgemeesteren en Vroedschappen deser steede allen en yder, eenige soodanige vergaderinghe binnen deser steede ende de jurisdictie van dien, te leggen, te beroepen ofte te doen beroepen, ende in deselve eenige predicatiën, vermaeninghe, conferentiën, ofte andere kerkelyke exercitien te doen, ende te oefenen, op een poene dat die geene die de voorschreeve vergaderinghe geleid, beroepen ofte doen beroepen hebben, verbeuren sullen elks hondert guldens, ende die deselve in syn plaats, huys, schuur ofte andere woninghe sal laten houden, twee hondert guldens: ende diegeene die aldaer gepredikt -- hondert guldens. Alle binnen twee maal vierentwintig uren te betalen, op poene van gehouden te sullen worden voor ontpoortert.

Ende opdat niemand en meyne, dat men onder pretext van dese wettighe ende nootzakelycke Ordonnantie ende Keure, eenighe kercken-dienaers van de ware gereformeerde christelyke religie van buyten komende, alle kerckelyke exercitie binnen deser stede wil benemen ofte verbieden: Zoo verklaren Schout, Burgemeester, Schepenen en Raden

voornaemt, seer wel te moghen lyden, dat alle soodanighe kercken-dienaers hun adresseren aen den Kercken-raedt deser stede, ende dat sy by consent derselver openbaerlyc in de Kercke alhier zullen mogen prediken ende leeren 't geene tot vrede, stichtinghe ende opbouwinghe van de Kercke ende goede Ghemeente deser stede is dienende: Midts dat deselve hun in hare voorsz. publicque predicatien ende vermaningen reguleren sullen na de resolutie die de Mo. Heeren Staten van Hollandt ende West-Frieslandt den 20sten Mey des jaers 1611 ¹⁾ provisionelyc op de kerckelycke differenten genomen hebben, die denzelven tot dien eynde by de voorsz. Kercken-raedt voorghehouden zal worden."

Ofschoon deze keur aanvankelijk weinig werd uitgeoefend, werd zij den 30sten Augustus 1615 vernieuwd en toen maar al te streng gehandhaafd. Er werd nu letterlijk een jacht op de Gereformeerden gehouden, en menigee moest zijne gewilligheid om zijn huis af te staan voor de vergaderingen boeten met verlies van geld en betrekking. Menigee werd uit de stad gebannen. De spanning werd altijd grooter. Nog eenmaal waagden de verdrukte Gereformeerden in een verzoekschrift vrijheid van godsdienstoefening te vragen. Dit werd wel afgeslagen, maar hun werd een conferentie voorgesteld waarin zij één of meer geleerde personen mochten medebrengen. Deze voorslag werd aangenomen. Den 4^{den} November had deze samenkomst plaats. Van de zijde der Remonstranten waren de Rotterdamsche predikanten aanwezig met hunne ouderlingen, van die der Contra-Remonstranten waren Festus Hommius uit Leiden, Dibbits uit Dordt, Rosaeus uit den Haag, Trigland uit Amsterdam, Beyer uit Hilligersberg en Gruterus uit Delfshaven. Bij den aanvang dezer conferentie stelden de Contra-Remonstranten het volgende concept van verdraagzaamheid voor.

ARTIKEL I.

Dat met den eersten tot den dienst des Goddelijken Woords in deze kerk beroepen worden twee predikanten van het gevoelen der Contra-Remonstranten, die benevens de andere predikanten, tegenwoordig in dienst zijnde, den

¹⁾ De resolutie tot „onderlinge verdraagzaamheid“.

dienst des Woords zullen bedienen in zulke voegen, en op zoodanige beurten, als hier na zal voorgeslagen worden.

ART. II.

Dat in de toekomende tijden bij overlijden, vertrek, afgaan van iemand van de tegenwoordige predikanten, het getal van die van het contra-remonstrantsche gevoelen voorts zal worden vervuld tot egaliteit, indien de Heeren van de Magistraat zullen goed vinden 't getal van de zes predikanten te behouden: of, zoo de Heeren verstonden, dat het getal wederom zou versterven, of vervallen tot vier, dat alsdan het getal der tegenwoordige predikanten in 't vervolg zal versterven of afgaan tot twee.

ART. III.

Dat de verkiezing van deze twee predikanten van de contra-remonstrantsche gevoelens, of tenminste de nominale van het dubbel getal, zal geschieden door den tegenwoordigen afgezonderden Kerkenraad en de bevestiging van den predikant door een van de contra-remonstrantsche gevoelens, bij dezen daartoe te verzoeken.

ART. IV.

Dat in toekomende tijden wanneer er een predikant, volgens de voorsz. egaliteit van het een of ander gevoelen, zal beroepen worden, de verkiezing zal geschieden door de predikanten, ouderlingen en diakenen van dezelfde gezindheid.

ART. V.

Dat het getal der ouderlingen ook gebracht worden tot egaliteit van personen staande in het gevoelen van weerszijden als voren, en om daar toe te komen dat, of terstond de eene helft van den openbaren kerkenraad zal afgaan, en dezelve uit dezen afgezonderden kerkenraad tot egaliteit wordt vervuld: of indien zulks niet zou komen te vallen, dat men vertoeve tot de verandering des openbaren kerkenraads, op dewelke de helft van de ouderlingen placht af te gaan, en dat alsdan het getal vervuld werd als voren,

en dat ondertusschen beide de kerkenraden in hun dienst zoo lang gescheiden blijven.

ART. VI.

Dat in toekomstige tijden, alle jaren een gelijk getal van ouderlingen zal aftreden van weerszijden, en dat hetzelfde getal wederom zal vervuld worden in egaliteit, alzoo dat de predikanten, ouderlingen en diakenen aan weerszijden zullen verkiezen degenen die van hun gevoelen zullen wezen.

ART. VII.

Om de egaliteit van diaken te bekomen en te behouden, dat men op dezelfde manier procedee als van de ouderlingen gezegd is.

ART. VIII.

Dat des Zondags in twee kerken tegelijk, op een uur zal gepredikt worden voor en na den middag, en dat de beurten alzoo zullen verdeeld worden, dat de predikanten van het gevoelen van de Contra-Remonstranten op een en hetzelfde uur nimmer zal preeken, en dat in de week de beurten van 't prediken alzoo zullen geregeld worden dat de predikanten der Contra-Remonstranten ook twee beurten zullen hebben.

ART. IX.

Dat de predikanten der Contra-Remonstranten, hunne meeningen en gevoelens onverhinderd, doch met behoorlijke modestie, zonder bitterheid zullen mogen prediken.

ART. X.

Dat zij bij ziekte, afwezigheid of anderszins, op hunne beurt altijd zullen mogen laten prediken andere predikanten van hunne gevoelens, mits dat zij dezelfde gelijke modestie in 't spreken zullen moeten gebruiken.

ART. XI.

Dat het Avondmaal des Heeren bediend zal worden op een tijd in twee kerken tegelijk van een predikant van de

remonstrantsche en in andere van de contra-remonstrantsche gevoelens.

ART. XII.

Dat het den gewonen lidmaten der gemeente zal vrij staan om te gaan ten Avondmaal in de een of andere kerk, daar het hun zal believen tenzij iemands presentatie aan de eene of andere zijde aanmerkelijké confusie zoude veroorzaken; dat in zulke gevallen bij order van den kerkeraad daarin voorzien zal worden tot de algemeene rust en vrede.

ART. XIII.

Doch alzoó het geschapen is, indien de predikanten, ouderlingen en diakenen zich ten Avondmaal voegen, of de bediening assisteeren bij degenen die van hun gevoelen niet zijn, dat daardoor aanmerkelijke nieuwe beroerten, en ergelijke confusiën zullen ontstaan, dat om hetzelfde te voorkomen, de predikanten, ouderlingen en diakenen aan weerszijden zich zullen voegen ten Avondmaal in die Kerk, alwaar het bediend zal worden door een predikant van hun gezindheid.

ART. XIV.

Dat het een ieder lidmaat zal vrij staan, zijne kinderen te brengen ten doop bij welken predikant hem gelieven zal, en om hierin ook confusie voor te komen, dat de plaats omtrent den predikstoel alzoó wordt geacomodeerd, dat de predikant van den predikstoel den doop bekwaam zal kunnen bedienen.

ART. XV.

Dat al de lidmaten der gemeente het opzicht en de censure des kerkenraads zullen onderworpen zijn; en zoolang onder de predikanten de egaliteit nog niet wezen zal, dat de tegenwoordige predikanten niet meer stemmen zullen mogen uitmaken, als de predikanten van der Contra-Remonstranten zijde, die als nog beroepen zullen worden.

ART. XVI.

Om de lidmaten gevoeligk te visiteeren, dat de geheele

stad afgedeeld worde in zooveel kwartieren als daar predikanten zullen wezen, en dat alle vierendeels 's jaars de kwartieren bij beurten worden verwisseld.

ART. XVII.

Dat de nieuwe aankomelingen de belijdenis huns geloofs zullen moeten doen, of in den kerkeraad, of bij een predikant te zijnen huize, mits dat de namen daarvan in den kerkeraad zullen moeten gebracht worden.

ART. XVIII.

Alzoo de classis tegenwoordig verdeeld is, dat de predikanten, die op nieuw zullen beroepen worden, zullen mogen stilstaan, om bij het eene of 't andere lid der classis zich te vervoegen, tot dat middel zal gevonden wezen tot vereeniging der classis of dat hierin andersints, door onderlinge accommodatie zal voorzien worden.¹⁾

De Rotterdamsche predikanten wilden echter daarvan niets weten. Zij hadden ook een voorstel om bij eventueele verkiezingen tot ouderling en diaken niet naar de leer, alleen naar het leven te vragen. Daar konden de Gereformeerden niet mede instemmen. Men ging ten slotte uit elkander, zooals men gekomen was. De keur alleen bleef bestaan. Maar nu zouden de gebeurtenissen van elders invloed hebben. Wij slaan daarom het oog op den Haag en op hetgeen daar op kerkelijk gebied voorviel.

De strijd te 's Gravenhage.

In de hofstad stonden vier predikanten. Bernardus Lafaille en Johannes Lamotius waren niet remonstrantsch, maar gevoelden, zoo het scheen, weinig van het gewicht der strijdvragen. Uitenbogaard zegt van hen dat zij den vrede lief-

¹⁾ Zie Trigland, a.w. blz. 621 v.

hadden". Naast hen stond deze Johannes Uitenbogaard, ons bekend uit de onderteekening der remonstrantie van 1610. De vierde was Henricus Rosaeus, een man van een warm temperament, tegenover de koelheid van Lamotius en van Lafaille wel noodig. Het laat zich begrijpen, dat hetgeen te Rotterdam en elders voorviel in staat was de gemoederen der Contra-Remonstranten warm te maken. Geen resolutie van de Staten was bij machte om over deze zaken het stilzwijgen op te leggen, al was het dan ook, dat men voorzigtiglijk zich poogde uit te drukken. Zoo ging het Henricus Rosaeus. Als Contra-Remonstrant kon hij over deze dingen niet zwijgen. Hij sprak van tijd tot tijd niet alleen stellerwijze, maar ook aanvallerwijze. In Febr. 1613 zeide hij in een preek: »dat sommigen den menschen de zekerheid hunner zaligheid benamen, en die in 's menschen macht stelden!" In April d. a. v. »dat sommige kerkelijken en politieken hunne politieke consideratiën mengden tusschen de goddelijke en kerkelijke zaken, en van modereeren spraken. Dat deze satans waren!" In Nov. van het zelfde jaar: »dat er in dezen tijd waren, die vreemde wetenschap zochten in de kerk in te voeren tegen hetgeen meer dan veertig jaar gepredikt was, leeringen tegen de confessie en den catechismus!" Deze noemde hij stichters van nieuwe leeringen en zware wolven, die de kudde niet spaarden. Met Paschen 1614 zeide hij in zijn leerrede »dat er nog heden ten dage Oversten waren, die Christus kruisigden in veler christenen harten!" Den 2^{den} Jan. 1615 deed hij zich aldus hooren: »met wat geest zij gedreven zijn, mogen zij weten, die de kerk in roer stellen met hun schrijven en wrijven, en de lieden twijfelmoedig maken in de religie; die geen vreeze Gods hebben, noch godzaligheid, en met hunne geleerdheid niet beter worden; die geen liefde tot de waarheid hebben, hoewel zij veel van liefde en waarheid spreken!"

Rosaeus noemde daarbij natuurlijk geen namen. De hoorders maakten echter de toepassing. Uitenbogaard ergerde zich aan die uitdrukkingen. Een bewijs daarvoor is zeker wel, dat hij ze als blijk van onverdraagzaamheid in zijn geschriften aanhaalt.¹⁾ Niet minder moest het hem kwellen, als hij Rosaeus hoorde leeren: »Dat God altijd der uitverkorene zondaren God en Vader bleef, hoe gruwelijk zij ook kwamen te zon-

¹⁾ Kerckelijke Bedieninge ende Verantwoordinge, 1645 blz. 98 v.

digen!" Waarbij Rosaeus zeker wel niet zal nagelaten hebben op de kastijding te wijzen, waarmede de Heere zijne kinderen kastijdt. Eveneens dat David, levende in overspel een schaap was en bleef, omdat hij zegt: »Ik heb gedwaald als een verloren schaap!" ofschoon ook hierbij Rosaeus zeker geweest heeft op den bangen strijd van David, zooals die ons in Ps. 51 geteekend wordt. In een andere predicatie zeide Rosaeus: »dat de getrouwe leeraars met de valsche en de verleiders gemengd waren, waarom men zich te meer moest wachten. Ik spreek niet, zeide hij, van die bij de Papisten zijn, dat is openbaar, maar zij zijn ook onder ons. De vossen zijn in den wijnberg, zij zijn in de kerk geboren, en daaruit gesproten gelijk Arius en Julianus. De zaak wordt bedekt met groote schijn, maar wij moeten ons daarvoor wachten. Och, lieve christenen, men maakt, dat het huis Gods in brand gestoken wordt, men zoekt Gods kerk om te stooten, zoodat wij ook dagelijks meer en meer verliezen. Daar de koning van Spanje en de Paus lang naar hebben gestaan en niet hebben kunnen teweegbrengen, dat doen nu anderen, zoodat men nooit den koning van Spanje meerder dienst gedaan heeft". Den 10 Aug. 1615 ¹⁾ zeide hij o.a. »Maar zal iemand zeggen, wat is daaraan gelegen, dat men den hoed afneemt voor een verleider? Daar is veel aan gelegen! Want die gegroet wordt, denkt, dat die hem groet, niet kwalijk van hem gevoelt, gelijk als iemand die een lichte vrouwe groet. Velen spreken van tolereeren en modereeren. Men moet onderscheid maken tusschen 't politiek en 't kerkelijk tolereeren. 't Kan komen, dat de politieken dieven en schelmen tolereeren, maar een die een leer leert, die niet goed is, kan niet getolereerd worden. Christus wilde den Farizeër niet tolereeren, noch Paulus Elymas. De wolf wil in de schaapstal getolereerd worden. De Jezuiten willen ook wel onder ons getolereerd worden. Maar wij moeten ons daartegen stellen. Dit wil ik duiden op de hedendaagsche geschillen. Men moet het niet trekken op de papisten alleen, maar op de leer, die strijdt tegen de gezonde leer, die sommigen alhier leeren, zooals te Alkmaar ²⁾ en elders.

Uitenbogaard kon en wilde zich nu niet langer bedwingen.

¹⁾ Deze predicatie was naar 2 Joh. : 7-11.

²⁾ Dit zag op Adolf Venator, die als Alkmaarsche predikant door de classis geschorst was wegens afwijking in de leer, maar door de stedelijke regeering werd gehandhaafd.

Den 5den Sept. hield hij een leerrede in de Groote Kerk in den Haag naar aanleiding van Marcus 6: 34 »en hij begon hun vele dingen te leeren!» Hij zeide daarin: »dat men een valschen leeraar en ketterschen mensch behoorde te schuwen, niet te groeten, noch te ontvangen, maar dat men wel moest toezien, dat men zich niet lichtvaardig noch onbedacht aan iemands leer stiet of ergerde». Hij zeide, »wel te weten, dat heden er onder de gemeente veel gesproken werd van de hedendaagsche geschillen, doch protesteerde nooit anders geleerd te hebben als 't geen hij wist met Gods woord te accordeeren!» Voorts deed hij daarin deze belijdenis:

»Dat hij bekende een Almachtig, Eeuwig, Eenvoudig, Ongecomposeerd wezen hetwelk God is, onderscheiden in drie personen: de Vader, als Schepper der wereld, die dezelve door zijne voorzienigheid regeert en bestiert; het kwade, hoewel van den duivel voortkomende, nochtans zoo bestiert en regeert, naardat Hij weet zulks tot zijne eere te dienen. Bekende den Zoon Gods van eeuwigheid, Christus in één persoon God en mensch, een volkomen Zaligmaker der wereld, die geleeden heeft, gekruist is, gestorven!» Hij verklaarde nog de drieërlei bediening van Christus. Hij sprak zijn geloof uit in den Heiligen Geest, enz. ¹⁾

Vervolgens ging hij vragen: »Waarom bestaat het verschil van de hedendaagsche oneenigheden, in de kerken gerezen? Het verschil is tweeledig. Het eene betreft de leer, het andere de regeering der kerk. Het eerste is het zwaarst, het tweede is aan het eerste niet ongelijk». Ten opzichte van de leer stelde hij de predestinatie als het betwiste punt: »Nu van de voorordineering Gods, hoe kunnen wij daarvan weer anders oordeelen, dan naar dat ons de uitkomst leert?» Want die in ongelooft, zonde en onboetvaardigheid des levens voortgaan, en daarin sterven en verderven, het blijkt dat die om hunner boosheidwil verordineerd zijn ter verdoemenis, verre is het dan, dat ze van God daartoe zouden geschapen zijn. Aan de andere zijde, die in Christus gelooven en in dat geloof, de Christelijke deugden en de godzaligheid volharden, het blijkt, dat dezulken van God ten eeuwigen leven verordineerd zijn; niet dat ik zeggen wil, dat hunne deugden zulks verdienen, want wat vergelijking hebben deze werken met het eeuwige leven? Maar omdat wij ons best doen, zoo neemt God in genade op en aan!»

¹⁾ Trigland, a. w. blz. 874 v.

Voorts bekende hij, dat „het begin, midden en einde (der zaligheid) alleen bestond in de genade Gods, maar of iemand, gevallen zijnde in overspel of moord, verzekerd kon zijn van wederom op den rechten weg te komen en daarin te volharden, dat durfde hij niet zeggen!”

Deze leerrede bracht heel wat opschudding te weeg. Voor de volgende avondmaalsviering diende Rosaeus een klacht in den kerkeraad in tegen Uitenbogaard, omdat hij buiten gezag van den kerkeraad een buitengewone predicatie gedaan had, waarin hij een nieuwe belijdenis, onvolkomen, gedaan had. In deze vergadering van 9 Oct. 1615 had er een ernstige woordenwisseling plaats tusschen Uitenbogaard en Rosaeus, die over de leer ging, benevens over de verschillende actiën der Remonstranten.

Twee dagen daarna, den 11^{den} Oct. bleef Rosaeus van het Heilige Avondmaal weg. Uitenbogaard klaagde daarover in den kerkeraad, daar Rosaeus door die handeling, zooveel in hem was, hem had geexcommuniceerd en door zijn afblijven ter wille van Uitenbogaard had verklaard, dat deze het Heilige Avondmaal en dus de gemeenschap met Christus onwaardig was. Uitenbogaard wilde van den kerkeraad, dat deze van Rosaeus schriftelijk de punten van beschuldiging zou vorderen. Op zichzelf beschouwd, was dit zeer billijk, maar men moet niet vergeten, dat de Staten altijd nog tegen de Contra-Remonstranten ageerden. Hetgeen schriftelijk buiten den kerkeraad ging, was allicht in minder dan geen tijd in de handen der Edelmogenden.

Wat de beweegredenen zijn geweest, dit is zeker, dat de kerkeraad van den Haag, Rosaeus daartoe niet gedwongen heeft, maar wel kwam hij tot het ontwerpen van een acte van accommodatie, in zijne vergadering van 23 Oct. d. a. v., die ons sterk aan de resolutiën van de Staten herinnert. Deze acte luidde als volgt:

»Alzoo voor den kerkeraad in 's Gravenhage door Henricus Rosaeus kerkendienaar was geklaagd over zekere predicatie, gedaan door Johannes Uitenbogaard, zijn collega, mitsgaders ook over zijn actiën in kerkelijke geschillen; waarop bij denzelfden Uitenbogaard was aangehouden, dat dezelve klachten hem bij geschriften zouden geleverd worden, zoo is het, dat die van den kerkeraad, considereerende, dat die gemeene kwesties, die tegenwoordig (God beter't) vele kerken in onrust zijn houdende, hiermede zijn gemengd, zeer ondienstig ge-

vonden hebben, dat men deze zaken ten uiterste zou uitvoeren. Verstaande ter contrarie, dat men in alle manieren, zooveel mogelijk, behoort te conserveeren en te bevorderen de gemeene rust van de kerk, zonder dewelke, de gemeente in partijdigheid vervallende, Gods woord niet zoo vruchtbaarlijk geleerd, noch de onderlinge liefde, als Christenen betaamt, geoeffend kan worden, hebben zij goed gevonden, dat voortaan in alle predicatiën niet anders zal geleerd worden, dan 't geen tot opbouwning van Gods kerk en stichting van zijne gemeente, is dienende, zonder dat men aldaar die vijf punten, die tegenwoordig tusschen ettelijke leeraars quaesties zijn, zal mogen disputeeren of verhandelen, tenware zeer soberlijk en met groote moderatie, zonder contentie; en dat degenen welke in dezen deele van verscheiden gevoelen zijn, elkander ter zake van dien niet zullen moeilijk vallen, noch de christelijke liefde daarom eens verkorten. En als iemand contrarie mocht doen, dat het zal staan tot de censure van den kerkeraad voorschreven, om daarin zoo voorzien te worden, als men bevinden zal tot rust der kerk te behooren. Dat voorts de voornoemde Uitenbogaard en Rosaeus, ter grooter instantie van den kerkeraad, ten dienste van de kerk, en ter liefde van de algemeene rust, alle offensiën en kwestien, tusschen hen tot dezen dag gevallen, elkander zullen remitteeren, gelijk zij dezelve elkander broederlijk, ongeveinsdelijk, en van goeder harte geremitteerd hebben bij dezen. Belovende de een den ander voortaan, als goede mededienaars, getrouwelijk, en zonder contentie, te assisteeren, in de vordering van de eere Gods, en de goede onderwijzing van de gemeente zooals het aan goede kerkdienaars en broeders ambtshalve toestaat; houdende alle geschillen en offensiën tot nu toe gevallen, in alle manieren of die nooit gebeurd of gevallen waren geweest."

Rosaeus kon dit voorstel van den kerkeraad niet aannemen. De uitdrukking dat men over de geschilpunten niet anders dan *zeer sober* en met gematigheid spreken zou, verbood dit. Hij zou zichzelf het zwijgen opgelegd hebben. Hoe kon hij broederlijke gemeenschap houden met hem, die in grondstukken van de hem dierbare waarheid afweek. De volgende predicatiën toonden dan ook, dat hij zich niet naar het voorgestelde accoord kon schikken. Met kracht predikte hij de vrije genade Gods, zoodanig dat het den Staten van Holland werd aangebracht, en deze zich met de kerkelijke oneenigheden te 's Gravenhage gingen bemoeien. Zij ontboden Lafaille

en Lamotius, die zooals men weet, met Rosaeus en Uitenbogaard te 's Gravenhage het Woord bedienden, en hoorden uit hun mond, dat Rosaeus den vredesvoorslag van den kerkeraad had geweigerd. Ook werd hun medegedeeld, dat de kerkeraad aan Rosaeus had voorgesteld het volgend avondmaal met Uitenbogaard te gebruiken, opdat de ergernis in de gemeente zou ophouden, maar dat hij van Rosaeus nog geen antwoord ontvangen had. Daarna werd Rosaeus ontboden en men begrijpt waarover het ging. De Staten waren misnoegd! Rosaeus moest het voorstel van den kerkeraad aannemen! Hij moest vrede houden! Aan het avondmaal gaan! Men zou geen scheuring in de hofstad dulden!

Eene predicatie had vooral aanstoot gegeven. Zij was naar aanleiding van Marcus VIII : 35: „Wie zijn leven zal willen behouden, die zal hetzelfde verliezen; maar wie zijn leven verliezen zal om mijnentwil en om des Evangelies wil, die zal het behouden!“ Hij had daarbij gewezen op de vluchtelingen uit Brabant en Vlaanderen, die rijk gezegend waren geworden waar zij alles hadden achtergelaten. Men beschouwde dat zijdelings als een aanmaning tot de Contra-Remonstranten om voor de waarheid alles te trotseeren. Rosaeus verklaarde zijn gedrag. Hij boog niet voor der Staten gezag. Hij kon het niet doen. En zoo was het einde dezer deliberatie, dat aan Rosaeus den 22sten Dec. 1615 een tijd van 14 dagen gegeven werd, om alsnog zich te bedenken, met de kennisgeving dat zoo hij bleef volhouden, hij alsdan zou worden geschorst. Rosaeus handelde toen niet ondoordacht. Hij raadpleegde andere predikanten; hij zond een brief aan den kerkeraad, opdat deze aan de Gedeputeerde Raden, die met de uitvoering van het vonnis der Staten waren belast, uitstel zou vragen; hij diende een verzoekschrift in bij genoemde Gedeputeerden, waarin hij aanbood met Uitenbogaard in vrede te zullen leven, mits deze bekende in geen andere punten dan de bekende vijf van de kerken te verschillen, en indien hij daarbij beloofde mede te werken tot het saamroepen van een wettige synode nationaal.

Eindelijk werd de beklagde Rosaeus andermaal voor de Gecommitteerden ontboden. Hij wees daar op hetgeen Uitenbogaard had geschreven in zijn boekje „Naarder-Bericht“, „dat men de leer van de predestinatie behoorde uit te roeyen als een onnutten boom.“¹⁾ Uitenbogaard, op zijn beurt ont-

¹⁾ Uitenb. Zedig verantw. blz. 186.

boden, gaf te kennen dat hij met die predestinatie bedoelde de leer dienaangaande der Contra-Remonstranten, dat hij die wilde uitroeien door het geestelijk zwaard, d. i. Gods Woord, en dat hij die een onnutten boom achtte, omdat zij niet strekt tot bevordering der godvruchtigheid. Hiermede zien wij welk een onoverkomelijke klove er was tusschen beide partijen. Hetgeen voor den een het leven der ziel was, scheen de andere toe als vergif. Den 12^{den} Febr. 1616 werd Rosaeus in zijn dienst geschorst. De advocaat Oldenbarneveld voegde hem toe: „Daar staat gij nu alleen!” Maar het antwoord was: „Neen, Mijnheer, maar God de Heere is met mij, en zoovele duizend vromen als er nog in 't land zijn!”

De gevolgen bleven niet uit. Vele gemeenteleden begonnen nu buiten den Haag te kerken. Rijswijk was daarvoor de aangewezen plaats. De Gedeputeerden namen kennis van een verzoekschrift tot herstel van Rosaeus. Maar dit alles bleef zonder uitwerking. Als de Staten weer in Maart bijeen kwamen, was ook de zaak Rosaeus aan de orde. De vier punten van beschuldiging waren: 1° dat hij verscheidene predikatiën had gedaan tot verkleining van het gezag der overheid; 2° dat hij te Amsterdam een kerkelijk complot gemaakt had; 3° dat hij te Rotterdam tot de scheuring had medegewerkt; 4° dat hij te 's-Gravenhage niet in gemeenschap met Uitenbogaard wilde leven. Wat de twee middelste punten aangaat, dat hij met oproerige plannen te Rotterdam en te Amsterdam was geweest, daarvan kon hij zich gemakkelijk zuiveren. Te Amsterdam was hij gekomen niet om raad te geven, maar wel om raad te vragen. Te Rotterdam had hij juist medegewerkt om een accoord van kerkelijke gemeenschap tot stand te brengen. Ten opzichte van het eerste punt hing het veel af op welk standpunt men zich plaatste. De Contra-Remonstranten ontkenden de autoriteit van de overheid in kerkelijke zaken, hetgeen de Remonstranten juist beleden. Over het vierde punt kan de lezer genoegzaam oordeelen, na hetgeen wij daarvan hebben medegedeeld. Bij de Staten kwam nog een rekest in veler gemeenteleden; ook een rekest van Rosaeus om nog nader te worden gehoord. Daartegenover zond ook Uitenbogaard een verzoekschrift in, waarbij hij verzocht om gehoord te worden, opdat hij zich van de beschuldiging van onrechtzinnigheid mocht zuiveren. Uit het antwoord, dat Rosaeus ontving, zoowel als Uitenbogaard kan duidelijk worden gezien welk een partijdigheid de Staten

werkzaam waren. Wij laten hier beide naast elkander volgen tot illustratie van het beweerde. ¹⁾)

Antwoord aan Rosaeus.

Antwoord aan Uitenbogaard.

De Staten van Holland en West-Vriesland verstaan, dat suppliant zal hebben te betoonen leedwezen, en doen behoorlijke reparatie van zijn procedeeeren, waaruit veroorzaakt is de scheuring van de Gemeente alhier in den Haag, tot hunner Ed. Mog. contentement of van hunne Gecommitteerde Raden, de ordinaris overheid en de kerkedienaars in den Haag, zijn medebroeders, om, 't zelve gedaan, op zijne zaken eindelijk gedisponeerd te worden; waartoe hem voor 't uiterste tijd gegund wordt tot de naaste vergadering van hunne Ed. Mog. En wordt den suppliant gelast, midderwijl zich te onthouden van allen kerkendienst en besogne. Gedaan in den Haag den 28 April 1616.

De Staten van Holland en West-Vriesland verklaren hunnen Ed. Mog. aangenaam te wezen, dat de Vertoonder, (n.m. Uitenb.) Gods heilig woord, in zuiverheid stichtelijk de goede christelijke gemeente heeft geleerd, en hunner Ed. Mog. resolutiën gevolgd, en daarin tot voortplanting van Gods eer en opbouw van de gemeente en kerk van onzen Heiland en Zaligmaker Jezus Christus, continueerende, verstaan hunne Ed. Mog. hem tegen alle calumnien en blamen te defendeeren naar behooren. Gedaan in den Haag, 28 April 1616.

Zoo bleef dan de zaak, zooals zij was, en Rosaeus geschorst. In September d. a. v. als de Staten weer vergaderd waren, kwamen andermaal drie rekesten in van dezelfde personen als bovengenoemd. De leden der gemeente betuigden, dat zij in goede conscientie voor den Heere niet konden verstaan, hoe zij met een gerust gemoed de andere predikanten zouden kunnen volgen. Immers er waren er (n.l. Uitenb.) die in eenige punten van de gereformeerde leer afweken, en die leer ook in geschriften smadelijk ten toon stelden. De andere (Lamotius en Lafaille) hadden zich onderworpen aan de bekende resolutie der Staten en hadden zich dus het zwijgen opgelegd, in plaats van tegen deze lasteringen in te gaan. Zij

¹⁾ Uitenb. a. w. blz. 184 v.

wezen er op hoe treurig het was, dat dezulken die zich bij de ware religie hielden, de uitoefening daarvan nu verzoeken moesten tot spot der papisten en andere sectarissen. Zij begeerden uit naam van twaalfhonderd, die met hen in hetzelfde gevoelen stonden, vrije uitoefening van de gereformeerde religie in een publieke kerk in den Haag. Zij gaven zich in dit stuk den titel van Gereformeerde doleerende kerk in 's Gravenhage. Het verzoekschrift van Uitenbogaard hield een klacht in en een aanvraag om zijn ontslag. In de Staten was er strijd der meeningen. En zoo bleef na veel deliberatie deze zaak onafgedaan.

Intusschen begonnen „de uitloopers” het uitloopen moede te worden. Zij hadden in het verzoekschrift gevraagd om een publyke kerk in den Haag, en nu dit onbeantwoord bleef, besloten zij de handen aan het werk te slaan. Zij huurden binnen den Haag een groot huis „de Proosdy” genaamd, hetwelk zij op eigen kosten deden veranderen om in Januari 1617 daar godsdienstoefening in te houden. Maar de magistraat van den Haag kwam tusschenbeide. Den werklieden werd bevolen het werk te staken, en het gebouw werd gesloten. Prins Maurits gaf zijn ongenoegen over deze gewelddaad te kennen aan de Burgemeesters. Door zulk een man gerugsteund, konden de Gereformeerden voortgaan in den ingeslagen weg, daar zij dit als een blijk der goedgunstigheid Gods aanvaardden moesten. Zij hielden dan ook hun godsdienstige samenkomsten in het huis van Enoch Much, boekhouder van den Prins. Tegelijk zonden zij een verzoekschrift, dat door kalmte, zoowel als door beslistheid, door ootmoed en fierheid tegelijk uitmuntte. Wij laten het dan ook in zijn geheel volgen: „Vertoonen in alle ootmoedigheid de Gemeente en lidmaten alhier in 's Gravenhage, hoe zij lieden, ontbloot zijnde van den oprechten Henricus Rosaeus, Dienaar des goddelijken Woords, om de gerustheid van hun conscientie, en om zichzelf niet te bezondigen van te houden voor oprechte Herders, en de Sacramenten te ontvangen uit handen van diegenen, dewelke (gelijk de Doleanten in hun voorgaande rekest verklaard hebben en als nog verklaren) zij in goeder conscientie niet kunnen verstaan gebleven te zijn bij de oude leer der gereformeerde kerken hier te lande, door de krachtige hand Gods met een oorlog van veertig jaren gedefendeerd, en met zware ellendigheit van verlies van goed en bloed, gemainteneerd, en waarin zij lieden als goede christen onder-

danen, hun best gedaan hebben om alles daarbij op te zetten, weinig denkende, dat zij lieden, bij dezelve religie zulks wedervaren zouden, een tijdlang hebben moeten gaan naar Rijswijk om aldaar te hooren Gods woord, in alle oprechtheid, volgens onze christelijke reformatie, in den Heidelberg-schen catechismus, en de Nederlandsche confessie begrepen, en eenmaal hier te lande solemlijk aangenomen; en dat op vaste hope, dat bij de Ed. Mog. Heeren Staten hun lieder oprechte ijver zou ingezien worden, en eenige remedie voortgebracht, om hun gemoederen gerust te stellen. Doch zijnde den tijd daarin lang te verloopen, buiten hoop van prompte remedie, zoo is de Gemeente genoodzaakt geweest om redenen voorschreven, alsook door den onbekwamen tijd des jaars, alsmede geport zijnde door een groot getal van broederen, dewelke zoo door ouderdom, impotentheid, krankte en andere inconvenienten meer, tot Rijswijk niet kunnen komen, te huren alhier in den Haag een plaats, om aldaar te genieten de oefening van Gods Woord, in conformiteit van de voorz. Religie, als gelegen wezende ter plaatse, daar zij lieden contribueeren de impositiën en accijnsen tot defentie van de gemeene landen noodig; daartoe zijlieden ook bereid zijn met alle getrouwheid te contribueeren, en voorts hun overheid te respecteeren, in al hetgeen zijlieden met een goede conscientie zullen kunnen doen. Want de doleantien zeer wel weten, dat de overheden zijn hooge machten van God ingesteld, en dat die deselve wederstaat, d'ordonnantie Gods wederstaat. De gemeente weet ook wel de lessen van onzen Zaligmaker Jezus Christus: „Dat men den keizer het zijne zal geven, maar ook Gode wat Gods is!” Ook de lessen van den apostel Petrus: „dat men den koning eeren zal,” maar waarbij te voren ook staat, dat men God vreezen zal. In welke voorzegde plaats de gemeente verhoopt had als gisteren, wezende de achtste dezer maand, tot troost hunner conscientie, te hooren Gods Woord. Doch tot hunlieder groot leedwezen en droefheid, is de gemeente verhinderd in die plaats zulks te doen door de H. H. Magistraten van den Haag en dat door last en bevel van de edele Heeren, de gecommiteerde Raden. En alsoo Gods H. Woord aan geen plaats verbonden is, zoo heeft de gemeente hare overheden hierin willen obediëren, en zijn genoodzaakt geweest een andere plaats te verkiezen in dewelke hunlieden Gods Woord voorgedragen en gepredikt is, en dat op het hard verzoek en aandringen van de gemeente.

Zoo keert zich dan de gemeente tot de goedertierenheid van hunne Ed. Mog. ootmoedig biddende in den naam van den Heere Jezus Christus, dat het hun believe de gemeente niet te verhinderen in haar begonnen werk en godsdienst, tot den tijd en wijlen toe bij de Heeren Staten 't zij door een synodale vergadering, of door andere met Gods Woord overeenkomende middelen, met een overeenstemming, op deze differenten van Religie, anders zal wezen geordonneerd, welken godsdienst alle vrome christenen, niet mogen noch kunnen ontberen. Uwe Ed. Mog. weten wat een teedere zaak de conscientie van een vroom christen is, voornamelijk in goddelijke zaken. Uwe Ed. Mog. weten wat miseriën de dwang der conscientien hier in deze landen gebracht heeft, wat alteratiën en perikelen daaruit gevolgd zijn. Derhalve Ed. Mog. Heeren, dewijl dit een zaak is, die God en zijne eere aangaat, zoo verklaart de gemeente niet te kunnen, noch te mogen desisteeren van haren begonnen godsdienst. En in geval hunne Ed. Mog. denzelve zouden believen te doen verhinderen, of te doen verhinderen, zoo verklaart de gemeente andermaal (onder behoorlijke reverentie) met de apostelen van onzen Heere Jezus Christus; „dat zij Gode meer moeten gehoorzamen dan den menschen.” En daarover lijdende, zullen zij God met blij gemoed met dezelfde Apostelen danken en loven, dat zij waardig zijn om des Heeren Naam en eer te lijden. En dewijl Ed. Mog. Heeren door het verhinderen van dit werk, twee extremiteiten geschapen zijn te ontstaan, of verkleining van de autoriteit van hunne Ed. Mog. welke nochtans de Doleanten ten hoogste in recommandatie zijn hebbende, óf de suppressie van hunne goede getrouwe onderdanen, en dat over het trouw bijblijven bij de oude ware gereformeerde religie; 't welk beide zeer hard zal zijn, [zoo] bidden [zij] derhalve andermaal ootmoediglijk, dat het hunnen Ed. Mog. gelieve de gemeente alhier te verleenen een publieke plaats om hun redelijken godsdienst te plegen, of ten minste de supplianten onverhinderd te laten gebruiken de plaats bij henlieden gehoord, opdat alle disorder zou mogen geweerd worden, dewelke naderhand met groote zwarigheden en anderszins kwalijk zou kunnen gerecht worden. 't Welk de supplianten, als vrome liefhebbende bondgenooten en onderdanen, niet hebben kunnen nalaten Uwe Ed. Mog. te adverteeren, met belofte en verklaring van henlieden te allen tijden te employeeren tot dienst en maintainement van hunner Ed. Mog. en des gemeenen

vaderlands welvaren, in al hetgeen tegen de eere Gods en hun consciëntie niet is strijdende. Bidden derhalven nog eens ootmoediglich dat hunne Ed. Mog. ontsetoken zijnde met liefde tot de eere Gods en tot hun naaste, believen al zulke orders te stellen, dat de goede gemeenten in hare consciëntien mochten 't eenenmaal gerustgesteld worden. 't Welk doende enz." De Gecommitteerden waren door dit krachtig rekest wel wat geschokt. Zij vergaarden te zamen met den Magistraat van de stad en andere hooge colleges. Ook Prins Maurits was tegenwoordig. Deze drong aan, dat men in de groote kerk voor de Contra-Remonstranten zou doen prediken. Oldenbarneveld was daar sterk tegen gekant. Hij vroeg den Prins: »Of men die lieden zou laten prediken, dat het eene kind ter verdoemenis geschapen is, en het andere ter zaligheid?" De Prins vroeg of hij wel ooit eenig gereformeerd predikant dit had hooren zeggen? En als de advocaat antwoordde: »Al prediken zij het niet, het is evenwel hun gevoelen," dan vervolgde Maurits en vraagde, of indien zij het al leerden, dit zoo vreemd zou zijn? Oldenbarneveld gaf daarop zijn afgrijzen te kennen. De Prins stelde hem toen de vraag of God niet van eeuwigheid geweten had, wie zalig, wie verdoemd zou zijn? Oldenbarneveld antwoordde bevestigend. Toen hernam Maurits, of hij meende, dat God zoo dwaas was, dat Hij de menschen tot een ander eind schiep, als waartoe Hij wist van eeuwigheid, dat ze komen zouden? De advocaat antwoordde daarop: »Ik ben geen Theologant!" »Ik ook niet," zeide de Prins. »Laat derhalve de Theologanten bijeenroepen, de Synode vergaderen, en daar de kwestie decideeren, zoo komen wij er af!" Er werd geen beslissing genomen. Maar wel werd het verzoek gedaan aan de Gereformeerden, dat dien volgenden Zondag zij nog buiten den Haag te Rijswijk zouden gaan, opdat alsdan nader op hun rekest zou worden beslist. Men zong dus nu reeds een toontje lager. Al waren de Remonstranten niet van gezindheid veranderd, hier en daar stemde de vrees voor erger tot meerdere toegeeflijkheid. De gemeente was eerst weinig geneigd om naar buiten te gaan, maar de Prins overreedde haar met de belofte, dat haar een der kerken zou gegeven worden. De gemeente! Maar hoe kon de Prins met haar onderhandelen. Men begrijpt, dat hij dat deed met de meest invloedrijke personen, meerder of minder in getal. Er was dan ook van deze gemeenteleden te zeggen, dat zij

als schapen zonder herder ronddoelden. Men gevoelde dan ook groote behoefte aan ouderlingen en diakenen. Het gerucht had de ronde gedaan, dat de doeleanten die zouden kiezen. De Prins had dit echter op de bovengenoemde vergadering ontkend. Hij bleek er niets van te weten, dat een zoodanig plan bestond. Daarom onthutste hij zeer, toen het bericht tot hem kwam, dat juist dien Zondag waarop de Gereformeerden op verzoek weer naar Rijswijk gingen, door hen vier ouderlingen en vier diakenen gekozen waren. Om den Prins de noodzakelijkheid daarvan te doen inzien werden eenige artikelen ontworpen. Het is wel goed die artikelen eens na te gaan. De vraag rijst toch op, of zij hierin niet te ver gingen. Daarom laten wij ze hier volgen.

Redenen, waarom de doleerende kerk van den Haag zich genoodzaakt heeft gevonden om in de kerk te Rijswijk in den naam des Heeren een wettigen kerkeraad eendrachtig en finalijk te verkiezen.

1°. Opdat de goede gemeente in behoorlijke Christelijke order gehouden, en alle disorder voorkomen mocht worden, waartoe de dienst der verkoren ouderlingen en diakenen zal met alle zorgvuldigheid geëmployeerd worden.

2°. Dewijl dat de goede gemeente, welke zich eenmaal om gewichtige redenen, voormaals in haar verzoek vermeld, van de kerkedienaars gescheiden heeft, niet gezind is, de zake, nopende het stuk der leer, aldus nog oneffen staande, zich onder dezelve wederom te begeben, heeft overzulks goed gevonden tot welstand en behoorlijk opzicht, een kerkeraad uit de hunnen wettig te verkiezen.

3°. Doch niet goed gevonden langer uitstel daarover te nemen, nademaal daar uitdrukkelijk beloften aan de gemeente gedaan zijn, om zelve een leeraar, bij de ware gereformeerde religie (welke eenmaal, in deze geunieerde Provinciën, bij de Hooge Overheid aangenomen is) blijvende, te verkiezen, en bij provisie te verzoeken, om door denzelven toekomenden Zondag met de publieke predicatie van Gods Woord in de groote kerk alhier bediend te worden. 't Welk niet bekwamelijk zonder beleid van eenigen kerkeraad, tot contentement van de gemeente in 't werk zou kunnen gesteld worden.

4°. Mede naardien de gezamenlijke gemeente menigmaal om de disorder te voorkomen, daarop gedrongen heeft, dat eenmaal in den name Gods, een wettige kerkeraad (gelijk ook zulks meermalen geresolveerd is) beraamd zou worden.

Om dezelve dan te vergenoegen, zoo is 't dat niemand, om deze, als ook om d' andere oorzaken zich daartegen heeft kunnen stellen, niet twijfelende of zulks zal tot meerder gerustheid der gemoederen kunnen gedijen.

5°. Zoo is ook, dat de naburige doleerende kerken, als ook de andere, d' oude vrijheid genietende, de gemeente dezer plaats, om zulks te doen met gewichtige redenen vermaand hebben, om ook dezen, als gelijke leden eens lichaams, bij de zuiverheid der reformatie persisterende (op welks stichting te letten wij ons ook voor God in de conscientie gebonden achten) contentement in dezen te geven, en ook van onze sinceriteit en ons goed voornemen te verzekeren, en daar benevens ook het vermoeden, door het wederkeeren in de publieke kerke dezer plaats, niet te veroorzaken, dat wij tot eenige onzijdige vereeniging, tot praedjudicie van de gemeene kerke, de gemoveerde zwarigheden nopende de leer op hetzelfde punt blijvende, zouden, tot droevenis en ergernis van velen, verwilligen; hebben daar in deze noodwendige zake geen langer uitstel kunnen nemen.

6°. Nochtans dit alles niet met zoodanige meening en intentie, alsof de gemeente hiermede alle hoop van eindelijk vereeniging was afsnijdende; maar veel meer vastelijk daarentusschen door des Heeren genade, in de zuiverheid der leer staande altijd, zoo wanneer de zaak door eenig wettig middel onder het beleid onzer Hooge Overheid, gelijk wij zulks, nevens vele duizenden in deze geuniëerde provinciën, en ook daar buiten van harten zijn wenschende, zal geholpen worden, en partijen in het goede spoor wederom treden, tot volkomen ongeveinsde vaste vereeniging van harte bereid blijvende.

Wij zien hier duidelijk het standpunt. Het is hier niet te doen geweest kerkeraad tegenover kerkeraad, kerk tegenover kerk te stellen, zooals Uitenbogaard beweerde. Zij verbraken alleen plaatselijk de gemeenschap met degenen, die of remonstrantsch waren, of zich door de resolutie der Staten lieten weerhouden hun ambt waar te nemen. Maar ook zelfs plaatselijk zonderden zij zich tijdelijk af altijd in de hoop, dat de geloofsverschillen aan een synode nationaal zouden worden onderworpen. Zij hielden dus verband met de andere kerken, die of evenals zij in doleantie waren of in gunstiger omstandigheden verkeerden.

Dit stellen van kerkeraadsliden, de gunst van Prins

Maurits, de belofte door hem gedaan, dat de Contra-remonstranten een publieke kerk zouden ontvangen, het gerucht, dat de groote kerk met geweld genomen zou worden, het strekte alles tot verontrusting van Uitenbogaards partij. Daarom werd er een verzoekschrift aan de Gecommitteerden, den magistraat van de stad en andere colleges gezonden, benevens aan den Prins, waarin zij om het in 't kort uit te drukken verzochten, dat zij niet gedrongen zouden worden eenig predikant in een en dezelfde kerk te gedoogen, die de andere predikanten niet voor rechte leeraars erkenden der christelijk gereformeerde religie. Hiermee stelden zij zich dus en tegen het herstel van Rosaeus en tegen de tijdelijke leening van een contra-remonstrantsch predikant, die voor de resolutie der Staten niet buigen wilde. Den 22sten Januari konden de Contra-Remonstranten in de Gasthuiskerk spreken, en al was dit nu een kleine plaats in tegenstelling met de Groote Kerk, toch was het al veel, dat zij door die vergunning geduld werden en eenigermate in hun recht werden erkend. De Prins begon zich steeds meer voor de Gereformeerden uit te spreken. Op een vergadering der Staten waar Hugo de Groot een geleerd pleidooi hield over de vijf artikelen der Remonstranten, werd de Prins ongeduldig en op het geveest van zijn degen slaande, zeide hij ongeveer: »Bloemrijke oraties en geleerde argumenten hebben wij hier niet noodig. Met dit zwaard zal ik de religie verdedigen, die mijn vader in dit land geplant heeft, en ik wilde den man zien, die mij dat verhinderen zal." Op 't laatst van Februari onthield hij zich voor het eerst van het avondmaal, door Uitenbogaard in de Fransche kerk bediend.

De Gasthuiskerk werd echter weldra te klein. Daarom richtte de gemeente een schrijven tot de Heeren Staten om het medegebruik te hebben van de Groote Kerk, waaruit zij achte verdrongen te wezen, of „hen ten minste de Kloosterkerk in 't Voorhout, door uwe Ed. Mog. geprepareerd zijnde, te laten genieten, ten einde de goede gemeente, onder haar eigen kerkeraad staande, met de verkondiging des Goddelijken Woords, en de bediening der sacramenten ('t welk zij achten voor 't hoogste en aangenaamste goed, dat zij onder uw Ed. Mog. Reg. kunnen genieten) door haar Leeraar Henricus Rosaeus, nu jaar en dag tot zijn en haar groot leedwezen, suspens gaande, en nog een leeraar nevens hem, bij de Ger. religie blijvende, bij de supplianten daartoe ge-

roepen zijnde, mocht bediend worden...!" Dit rekest werd om advies gezonden aan den kerkeraad der Remonstranten en aan den raad der gemeente. De eerste verzocht natuurlijk, dat er afwijzend op beschikt zou worden, terwijl de laatste in gelijken geest adviseerde. In de Staten waren er echter steden, die er voor waren. Ook de Prins stond er op om het verzoek in te willigen, en zoo werd er antwoord gezonden, dat na rijpe deliberatie, ten overstaan en met goedvinden van zijn Prinselijke Excellentie en de Gedeputeerden van den Magistraat derzelver plaats verstaan en geresolveerd was, dat de Kloosterkerk zou worden geprepareerd, om daarin nevens de Grootte kerk te mogen prediken.¹⁾ De Kloosterkerk was vroeger een klooster geweest, in die dagen werd zij gebruikt voor het opbergen van oorlogsmateriaal. Maar toen het gereed maken, zooals men geloofde, voorbedachtelijk vertraagd werd, verstoutte de gemeente zich, en nam den 9 Juli 1617 met geweld van haar bezit. Henricus Rosaeus trad op, en preekte voor een vurig gehoor. Er werden drie kinderen gedoopt, die den naam ontvingen van Willem, Maurits en Hendrik. Den volgenden Zondag ging Maurits voor het laatst op onder het gehoor van Uitenbogaard. Deze, gewis verbitterd door het innemen van de Kloosterkerk, voer hevig uit tegen het houden van een nat. synode. Dat was veelbeteekenend, omdat het in het aangezicht van den stadhouder was. Bij het uitgaan zeide de Prins: „Hij is de vijand van God!" Den volgenden rustdag had er een aangrijpend schouwspel plaats. Aan het hoofd zijner hofhouding ging de Prins naar de Kloosterkerk. Eene ontzaglijke schare verdrong zich, in en om de kerk, en menige ziel zal innerlijk gejubeld hebben: „De Heere heeft groote dingen aan ons gedaan!" Want wel was de strijd nog niet uit, maar nu tegenover het zwaard van de staten en magistraten ter verdelging, het zwaard van Maurits kwam, was toch de grootste verdrukking geleden. Oldebarneveld was woedend, als hij dit bemerkte. Hij wilde niet opgeven; hij wilde niet buigen. Trigland verhaalt van hem, dat hij een aanslag ondernam tegen het leven van drie der Haagsche voormannen onder de Contra-Remonstranten. Zij waren Gilles de Glarges, advocaat, Hendrik Hondius, plaatsnijder, Abraham le Fèvre, apotheker en Enoch Much, boekhouder van den Prins. Het

¹⁾ Trigl. a. w. blz. 306 v.

voornemen was, dat zij van hun bed zouden worden gelicht, zouden onthoofd worden op het schavot, en ten toon gesteld voor de opgeroepen menigte als een waarschuwend voorbeeld.¹⁾ Dit stuitte echter af op de meerderheid van één stem van den Hoogen Raad. Trigland verzekert, dat dit geen sprookje is, maar medegedeeld door hen, die zelf aan de vernietiging van Oldebarnevelds plan hadden gearbeid. Maar hoe het ook zij, een veel grooter aanslag werd door den Raadpensionaris gedaan door het tot stand brengen van de scherpe Resolutie den 4 Aug. 1617. In deze Resolutie werden vier ingrijpende besluiten genomen. 1°. Er werd besloten geen synode nationaal toe te laten. „Zoo om 't geen den Heeren Staten van Holland en West-Friesland naar der Landen rechten alleen toekomt niet gemeen te maken, als om vele andere pregnante redenen!” 2°. Er werd besloten tot uitvoering van de in vorige jaren genomen resolutiën: „Dat voorts de Resolutiën, op de kerkelijke zaken vóór dezen genomen, bij de Heeren Edelen en Regenten van de steden en dorpen, die dezelve in haar dienstig en noodig bevinden, met alle moderatie en discretie zullen mogen achtervolgd, en bij alle bekwame middelen gearbeid worden, om de goede ingezetenen in ruste en stilte te houden, ook alle wegen van dadelijkheden over personen, publieke en andere plaatsen en goederen af te weren!” (Hiermede was de Contra-Remonstrant aan het goeddunken van een vijandigen magistraat overgeleverd). 3°. Er werd besloten waardgelders aan te stellen tot meerder macht dier magistraten. Men kon n.m. niet op het leger rekenen, omdat Prins Maurits opperbevelhebber was. Evenmin op de schutters, omdat zij over 't geheel van de gereformeerde religie waren. Daarom moesten er waardgelders zijn, huurlingen uit de burgerij. De Regenten werden gemachtigd om middelen aan te wenden om hunne regeering te verzekeren, ook in het aannemen van meer volks van wapenen, zoo verre Burgemeesteren en Vroedschappen van de steden zulks tot hunne verzekering, en afwering van de voorschreven dadelijkheden, noodig vonden. 4°. Er werd besloten, dat indien „iemand over 't geen Burgemeesteren en Regeerders dienaangaande zullen doen, ordonneeren en executeeren, zich zou willen beklagen, dat dit aan niemand anders als aan de Heeren Staten zal mogen geschieden, houdende

¹⁾ t. a. p. blz. 908.

voor nul en van onwaarde hetgeen bij eenig college van Justitie, of anders daar tegen gedaan of voorgenomen zal worden, zulks dat niemand daaraan zal wezen gehouden!" M. a. w. de rechtspraak in zaken van de religie werd aan de gerechtshoven onttrokken, en aan de Heeren Staten gebracht. Er was dus geen hooger beroep op eenige handeling der remonstrantsche regenten, dan bij de Heeren Staten, die als partij zich tot rechters hadden gemaakt, maar dan ook nooit anders dan partijdige rechters konden zijn. En het boosaardigste van alles was, dat men aan den Prins zou vragen om tot de uitvoering dezer resolutie zijn medewerking te verleenen. Maar de scherpe resolutie zou spoedig bot gesneden zijn op het stevige beendergestel der stoere calvinisten en hun prins. Op den 11 Nov. 1617 namen de Staten-Generaal der vereenigde Provinciën, niet lettende op de scherpe resolutie der Staten van Holland, het besluit om een Synode Nationaal te houden, die den 1 Nov. 1618 zou worden geopend. Het is niet ondienstig om dit besluit hier af te drukken, omdat men daarin zien kan welke beginselen er bij den strijd aan gereformeerde zijde ten grondslag lagen.

Artikelen van de bijeenroeping en verhandeling van de Nationale Synode, in de vergadering der Hoog Mog. Heeren Staten Generaal der vereenigde Nederlandsche Provinciën, den 11den November 1617 beraamd en besloten."

I.

Vooreerst en vooral heeft het den Hoog Mog. Heeren Staten goed gedacht, in alle de Provinciën een algemeenen bid- en vastendag te doen verkondigen, om den almachtigen goeden God vuriglijk te bidden, dat Hij de aanstaande actie wil zegenen, opdat zoowel der kerk hare rust, als ook den burgeren de onderlinge eendracht onder elkander, tot Gods eer wedergegeven en hersteld mocht worden.

II.

Dat de bijeenroeping en uitschrijving van de Nationale Synode bij de Hoog Mog. Heeren Staten Generaal zelf gedaan worde. En dat in dezelve brieven uitdrukkelijk mentie gemaakt worden van de vijf artikelen. Daar en boven zoo daar eenige Provinciën zijn, die daar benevens eenige andere zwarigheden

en Gravamina hebben, die de gemeene kerken van Nederland schijnen te betreffen, of zoo daar eenige resteerende zijn, die in de Provinciale Synode niet bekwaamlijk hebben kunnen afgehandeld worden, dat diegenen, die tot de Nat. Synode gezonden zullen worden, dezelve zwaarigheden, duidelijk en klaar bij geschrifte stellen en tot deze Nationale Synode zullen brengen.

III.

Opdat de gansche actie behoorlijk en ordenlijk moge voortgaan, en alle confusie worde verhoed, dat uit iedere particuliere (zoo men ze noemt) Synode, zes personen, die de bekwaamste zullen schijnen te wezen, gedeputeerd worden. Onder welke ten minste drie bedienaren des Goddelijken woords zullen wezen. De andere drie of twee, 't zij ouderlingen of andere lidmaten der Gemeente, professie doende van de Gereformeerde Religie, van vromen en Godzaligen handel en wandel.

IV.

Dat tot dezelve Synode de Fransche kerken, die onder de jurisdictie zijn der Hoog-Mog. Heeren Staten-Generaal, mede geroepen worden, gelijk ook de kerken, die in Vlaanderen, Brabant en andere Nederlandsche Provinciën onder het kruis, in beide spraken Christus met ons belijden, dewelke zich bij de aanstaande en naastgelegene Synode Provinciaal hebben te vervoegen.

V.

Dat daar en boven van den machtigen Koning van Groot Brittannië; alsook van de gereformeerde kerken in Frankrijk; van den doorluchtigsten Keur-Vorst en Palts-Graaf; van den Land-Graaf van Hessen Mauritius, gelijk ook van de kerken, die in Zwitserland professie doen van de zuivere en gereformeerde religie, desgelijks ook van die van Genève (opdat des te meer eenigheid en overeenstemming in de religie bevestigd moge worden) verzocht worden, dat elk drie of vier vreedzame en geleerde theologen willen afvaardigen, dewelke met hunne tegenwoordigheid en voorzichtigheid de Synodale actiën bijwonen en de gerezen zwaarigheden of gravamina, zooveel als in hen wezen zal, mogen zoeken weg te nemen, of te beslechten.

VI.

Dat benevens dezelve, de Professoren uit de Academiën en Hooge Scholen dezer Provinciën tot dezelve Synode geroepen worden.

VII.

Item, dat uit de naastgelegene gereformeerde kerken van Oost-Friesland, als ook uit de kerken van Bremen, ettelijke geleerde theologen ten zelfden einde geroepen worden.

VIII.

Zal daar en boven allen en iegelijken (benevens den Gedeputeerden, daar alreeds van gesproken is) bedienaren des Goddelijken woords, in dezelve Synode te verschijnen, vrij wezen, om na verzocht oorlof van den praeses of de vergadering hunne zwarigheden of gravamina, zoo zij eenige hebben, voor te stellen, met zulk een beding, dat zij zich het oordeel der Synode zullen onderwerpen. Dewelke nochtans, om confusie te vermijden, niet zullen tegenwoordig zijn, wanneer de Synode iets daarover besluiten zal; tenzij de vergadering anders goed vindt.

IX.

In de vergadering zal voor eens en vooral gehandeld worden van de bekende vijf artikelen, die in verschil staan en van de zwarigheden, die daaruit gerezen zijn, om met ernst te zien hoe dezelve, behoudens de rust der kerken (maar voornamelijk de zuiverheid der leer) op het bekwaamste en met de meeste moeite uit de kerken geweerd mogen worden. Naar welke daarna de andere resteerende, zoo gemeene als particuliere zwarigheden of Gravamina, die de kerken aangaan, voorgesteld zullen worden.

X.

In welke alle wanneer daar kwestie valt van de waarheid der leer, zullen de Gecommitteerden zorg dragen, dat met behoorlijke en nauwe onderzoeking Gods Woord alleen en niet eenige menschelijke schriften tot een zekeren en ongetwijfelden regel der waarheid gebruikt worden. 't Welk opdat geschieden moge, en klaarlijk blijke, dat zij anders

niet voor hebben, dan de eenige eere Gods en de rust der kerk, zullen zij zich daartoe in deze Synode of vergadering bij eede verbinden.

XI.

En 't geen dat alzoo met meerderheid van stemmen voor goed gekend wordt, zal voor een besluit der Synode gehouden worden. Alzoo nochtans, dat degenen, die anders gestemd zullen hebben, dieshalve niet verdacht, berispt, of eenigszins daarom bezwaard zullen worden.

XII.

Indien eenige verschillen voorvallen, waarvan óf de vergadering geen genoegzame blijk heeft, óf eenige twijfeling is rijzende, zal het bij de Synode staan, toe te laten, dat er reces om te beraadslagen genomen worde, over wat zaak het haar goed dunken zal, en op zulken tijd en wijze, als zij raadzaam zal achten. 't Welk gedaan zijnde, zullen de Gemmitteerden zich al te saam weder laten vinden in de vergadering zonder nieuwe ontbieding.

XIII.

De tijd van de convocatie der Synode is goedgevonden te stellen tegen den 1sten Nov. 1618.

XIV.

Men zal ook naarstigheid doen, dat met den eersten bij de Hoog Mog. Heeren Staten de respectieve Provinciën hiervan gewaarschuwd worden, en dat ook de Fransche kerken, die in dezelve zijn, daarvan te weten gedaan worden. Opdat elkeen tot voorbereiding der zaken de Provinciale Synode moge beschrijven, bijeenroepen en celebreeën, ten langste vóór den 1sten November.

XV.

Aangaande de geördineerde plaats der Synode, deselve zal wezen de stad Dordrecht.

XVI.

Is ook voor raadzaam aangezien, dat van iedere Provincie

twee vrome en tot de zaken bekwame personen genomineerd worden, professie doende van de geref. religie, en lidmaten zijnde der kerken, opdat zij van de Edelmogende Heeren Staten volkomen geautoriseerd zijnde, in de Synode gestadiglijk tegenwoordig zijn, deselve bijwonen, en al hare actiën besturen en beleiden, opdat alle confusie en verwarring verhoed worde.

XVII.

Dat na de besluiting der Nat. Synode, van iedere actie aan de Hoog Mog. Heeren Staten Gen., rapport gedaan worde, opdat hunne door Hoog Mog. aangaande de approbatie der Synodale handelingen, nadat ze overgeleverd zullen zijn, behoorlijk en wettige orde gesteld moge worden.

Zoo was dan nu het besluit gevallen. De Staten-Generaal had besloten tot een Synode Nationaal. Natuurlijk met meerderheid van stemmen. Want Holland en Utrecht en Overijssel waren er tegen. Zij deden zelfs een protest hooren dat met dit besluit het 13e art. van de Unie van Utrecht geschonden werd. Dit dertiende artikel luidde: „En zoo veel 't punt van de religie aangaat, zullen zich die van Holland en Zeeland gedragen naar hunlieder goeddunken, en de andere Provinciën van deze Unie, zullen zich mogen reguleeren naar den inhoud van den Religie-vrede bij den Aartshertog Mathias, Gouverneur en Kapitein-Generaal van deze landen met die van zijn Raad bij advies van de Generale Staten alreede geconcipeerd, of daarin generaal of particulier alzulke orders stellen, als zij tot rust en welvaart van de Provinciën, steden en particuliere leden van die, en tot conservatie van het goed en het recht van een iegelijk geestelijke of wereldlijke dienstig vinden zullen, zonder dat hun hierin bij eenige andere Provinciën eenig hinder of belet gedaan zal mogen worden, mits dat een ieder particulier in zijn religie vrij zal mogen blijven, en dat men niemand ter oorzaak van de religie zal mogen achterhalen of onderzoeken, volgens de voorschreven Pacificatie te Gent gemaakt.” Volgens dit art. kon Holland niet gedwongen worden, zoo beweerde men, om zich in zake van den godsdienst te onderwerpen aan de uitspraak der Algem. Staten. Naar de letter was dit waar, maar men vergat daarbij, dat het bij het opstellen van att. 13 voornoemd

ging over Protestanten en Roomschen, en niet over de partijen en richtingen, die in dat Protestantisme eenmaal gevonden konden worden. Nu hield de een zich aan de letter en de ander aan den geest, en vandaar dat Holland c.s. zou protesteeren, en dat de Staten-Generaal het protest niet zouden achten. Maar er was meer, dat tegen Holland sprak. In 1583, dus vier jaren na het sluiten van de Unie hadden de Staten-Generaal voorgesteld: „Of het niet raadzaam zou zijn, het 13e artikel wat klaarder te stellen, en zoo te veranderen, dat aangezien alle Provinciën door Gods genade de gereformeerde religie nu eenparig hadden aangenomen, zij daarbij zouden blijven zonder eenige verandering te mogen doen, dan met consent van al de Bondgenooten, en ook elkander daarin met lijf en goed en bloed te maintineeren, om alzoo voor te komen, dat in toekomstige tijden door verandering van religie geen scheuring mocht worden teweeg gebracht onder de Provinciën of leden van die!” Dit voorstel was ook door Holland aangenomen.¹⁾ Het was echter wel een wonderlijke verschijning. In Holland werden door de Staten besluiten genomen in zake de Religie met meerderheid van stemmen onder protest der minderheid en diezelfde meerderheid was op haar beurt minderheid in de Staten-Generaal. Maar Holland was machtig en ware Prins Maurits niet op de zijde der Contra-Remonstranten geweest, er zou niet zoo spoedig een gunstige keer zijn gekomen.

De voorstanders in de Staten-Generaal waren Gelderland, Zeeland, Friesland en Groningen, terwijl de tegenstanders waren Holland, Utrecht, Overijssel. Ten opzichte van Gelderland waren twee Gedeputeerden, een van Nijmegen, en een van den Ridderstand der Veluwe van een ander gevoelen, terwijl daartegenover behalve de protesteerende steden Holland, Amsterdam c. s. een drietal steden in Overijssel voor het houden van de nationale Synode waren, n.m. Hasselt, Deventer en Vollenhove. Toen de Staten-Generaal als een gevolg van het besluit van 11 Nov. tot het vaststellen van de uitschrijvingsbrieven overging, verlieten de afgevaardigden van Holland, Utrecht en Overijssel de vergadering. De brieven werden echter vastgesteld. Alleen besloot men met de verzending te wachten, in de hoop dat Holland tot andere gedachten komen zou. 't Was een schrik-

¹⁾ Trigl. a. w. blz. 962 en 964.

kelijke verwarring. De scherpe Resolutie wilde geen Nationale Synode, en de Staten-Generaal besloten er toe. Dezelfde Resolutie wilde de rechtspraak over kerkelijke zaken aan de Staten brengen en aan den Hoogen Raad onttrekken, en de Hooge Raad ging toch voort zijn rechten als hoogste gerechtshof te handhaven.¹⁾ De Resolutie verleende vergunning om waardgelders aan te stellen, en reeds den 29 Sept. 1617 vinden wij Prins Maurits in den Briel om de regeering van de stad van het aanwerven van krijgsvolk af te houden. In 1617 werd door de meeste steden en edelen in Holland een voorslag gedaan om eerst te komen tot een prov. Synode en dan tot een Generale. Van zulk een generale Synode, die dus uit afgevaardigden van alle gereformeerde kerken zou bestaan, verwachtte men meer voor de Remonstranten dan van een Nationale, die in de werkelijkheid, men wist het wel, uit Contra-Remonstranten zou samengesteld zijn. Nu was eene generale Synode vrij wel onmogelijk, en bovendien zou volgens het kerkrecht toch eerst een Synode nationaal gehouden moeten worden om tot de Generale af te vaardigen. Ook de samenstelling van de prov. Synode zou op de remonstrantsche wijze geschieden. De Deputaten zouden afgevaardigd worden ten overstaan van de Magistraten der steden, of van anderen door de Heeren Staten daartoe te committeeren, die zorg zouden dragen, dat de afvaardiging onpartijdig zou geschieden en daarbij gekozen zouden worden »de geleerdste, moderaetste en discreetste personen»²⁾. Daartegenover deden ook de vijf steden in Holland, Amsterdam c. s. een contra-voorstel om op wettige wijze te komen tot een Synode-provinciaal en dan hetgeen daar onopgehelderd bleef te brengen voor de nat. Synode. Het spreekt vanzelf dat men onder zulke omstandigheden tot geen eenheid kwam. Voorstellen werden gedaan en verworpen of niet uitgevoerd, totdat door het krachtig optreden van Prins Maurits de zaak een vluggeren loop nam. Overijssel was, zooals wij zagen, tegen het houden van een nat. Synode. Er waren ook daar anti-gereformeerde besluiten genomen. Den 11 Maart 1616 verscheen er een placaat waarbij aan de predikanten geboden werd, dat zij zich »zulker disputen van de praedestinatie of Gods eeuwige verkiezing der menschen, als ook van

¹⁾ Brandt, Hist. der Ref. dl. II blz. 659 en elders.

²⁾ Trigl. a. w. blz. 1041.

andere hooge punten en kwestieën, in de geheimenissen Gods bestaande, zouden onthouden, zonder dezelve op de predikstoelen in 't openbaar te brengen, veelminder iets meer daarvan te schrijven of in druk te laten uitgaan, op straffe van dadelijke cassatie en ontzetting des dienstes, zooverre iemand bevonden wordt daartegen gedaan en gehandeld te hebben!¹⁾ In Mei 1618 verscheen de Prins op den Overijsselschen landdag, die toen in Deventer gehouden werd, en wist de leden te bewegen, dat zij in het houden van een nat. Synode toestemden. Hij wees de leden van den landdag er op, dat door zulk een Synode geen rechten, noch privilegiën werden geschonden, en zeide, dat de goedkeuring van de handelingen dier Synode toch altijd aan de vereenigde Provinciën zijn zou²⁾. Dat optreden van Maurits was den Remonstranten een doorn in 't oog. Een spotprent uit die dagen doet ons zien wat er zoo al in hun hart omging. Daarop was een groote zaal geteekend. In het midden daarvan waren weegschalen opgehangen. In de eene lagen perkamenten, gouden ketens, en ambtsgewaden. Zij droegen het onderschrift »Het heilige recht van iedere stad!» In de andere lag het boek van Calvijn, de Institutie! Bij de eene schaal stond Arminius, bij de laatste Gomarus. Er zaten rechters diepzinnig te zien om een oordeel te vormen. Maar Maurits kwam binnen in krijgsmansdos en wierp zijn zwaard in de schaal met de Institutie.

Holland bleef echter weigeren om de Synode in te willigen. Den 3^{den} Juli 1618 leverde het zelfs nog een krachtig protest in, waarin het aanbod aan de Staten-Generaal gedaan werd, dat de Staten van Holland en West-Friesland onder hun directie zouden doen beschrijven een provinciale Synode van de voorschreven landen, binnen drie maanden eerstkomende, en op dezelve op hun kosten verzoeken aan de respectievelijke Provinciën om eenige Godvruchtige, vreedzame en geleerde kerkelijke personen te zenden, om in dezen te assisteeren, consulteeren, adviseeren en te stemmen gelijk de anderen. En indien zulk een Synode niet tot het doel zou komen, dat alsdan uit Duitschland, Frankrijk, Groot-Brittanië en Zwitserland eenige godvruchtige, vreedzame en geleerde kerkelijke personen verzocht zouden worden om door hun

¹⁾ Brandt, a. w. blz. 441.

²⁾ Trigland, a. w. blz. 1080.

assistentie en interventie het voorschreven goede werk te hervatten. En indien men dan nog niet zou slagen, dat men na een bepaalden tijd zou kunnen beraadslagen of het dienstig zou zijn om eenige definitie of beslissing over de geschilpunten te doen plaats hebben.

Daarentegen kwam den 7^{den} Juli weer een verklaring in van Amsterdam c.s. om tegen dit voorstel te protesteeren en op het houden van een Synode aan te dringen.¹⁾ Zoo ging het weer voort. Protest en contra-protest! Ondertusschen verzonden de Staten-Generaal de uitschrijvingsbrieven aan de verschillende Staten om die verder te zenden, maar Holland zond ze tot tweemaal toe terug. Nu traden de Staten-Generaal krachtiger op. Den 23sten Juli werd besloten om gedeputeerden uit hun midden naar Utrecht te zenden, en ook den Prins te verzoeken zich als stadhouder dier Provincie derwaarts te begeven om met overreding of anders met de bekwaamste middelen het afdanken van de waardgelders, die ook daar aangenomen waren, en het consent tot het houden der Synode te weeg te brengen.²⁾ Dienzelfden dag werd van wege de Holl. Staten een schrijven gericht aan den commandant, de kapiteinen en officieren van het krijgsvolk te Utrecht met het bevel om niets te doen dan hetgeen hun door Utrechts Staten, of door de gecommiteerden van Holland bevolen zou worden. Daarbij wezen zij er op, dat uit Holland de soldij betaald werd. Ook hiertegen deed Amsterdam een protest hooren, en nam het besluit om in te staan voor de betaling der soldij, en het krijgsvolk er op te wijzen, dat het in dienst was van de Staten-Generaal en den Prins. In Utrecht zou dus het pleit zoo goed als beslist worden. De kansen der Remonstranten stonden nu niet schoon. De bevelhebber van de gewone troepen verklaarde onomwonden, dat hij niets tegen de Staten-Generaal of den Prins wilde ondernemen, en wees zelfs de Utr. Staten er op welk een gevaarlijk werk zij wilden ondernemen. En het hoofd der Waardgelders, waarop men juist zijn vertrouwen stellen wilde, Jonker Hardeveld, verklaarde aan de Staten, dat hij bij oproer en wat dies meer zij, zijn moed wel zou toonen, maar dat hij volgens zijn weten niet aangenomen was om tegen de gedeputeerden der Alg. Staten en tegen den Prins

¹⁾ Trigland, a. w. blz. 1068 en 65.

²⁾ A. w. blz. 1067.

te strijden, en dat hij zich daarom beleefd in dezen excuseerde. Stonden de zaken der Remonstranten in Utrecht niet best, de Staten wilden toch niet toegeven. Toen besloten de Prins en de gecommiteerden van de Alg. Staten tot de bekwame middelen, waarvan hun lastbrief sprak. In den nacht van 27sten en 28 sten Juli deed de Prins het oude garnizoen in alle stilte marcheeren naar de Neude. De uitgangen werden afgezet. Bij het kriecken van den dag kwam Prins Maurits zelf met zijn gevolg en beval een afdeeling waardgelders daar ter plaatse de wapens neder te leggen. De luitenant antwoordde, dat hij daartoe geen order van zijne meesters had. Maar de Prins zeide hem, dat hij dan voor zijne meesters zou moeten vechten. De luitenant legde daarop de wapens neer en met hem de geheele wacht. Daarop deed Maurits al de waardgelders ontbieden en ontsloeg hen allen, zonder den geringsten tegenstand daarbij te ondervinden. Enkele dagen daarna veranderde hij den magistraat der stad, en bewerkte, dat de Staten nu toestemden in het houden van een Syn. Nationaal. Op den 21 Aug. werd toen een besluit genomen door de Alg. Staten, waarbij aan alle waardgelders, door de Hollandsche steden aangenomen, werd gelast de wapenen af te leggen binnen vier en twintig uur na de bekendmaking, op straffe van als Rebellen aan lijf en goed gestraft te zullen worden. De Prins en Gecommitteerden werden gemachtigd om dit besluit naar hun beste inzicht uit te voeren. Den 29 Aug. werd Johan van Oldenbarneveld, de vader van de scherpe resolutie, gevangen genomen, ook Hoogerbeets en Hugo de Groot. En hiermede was de kracht der Remonstranten geheel gebroken. Bovendien op last van de Generaliteit veranderde de Prins in enkele steden de vroedschappen. Zoo stond dan nu niets meer in den weg voor het houden van een Synode Nationaal. Dat blijkt wel duidelijk uit de uitschrijving van de Staten van Holland van een Prov. Synode, als preparatoire van de Nationale, waarbij zij hun intentie te kennen geven, dat de classen »Synodaler" naar ouder gewoonte zouden vergaderen om in de vreeze des Heeren te overwegen de zwaarigheden, die aldaar bevonden zouden worden en zich te prepareeren voor de Synode Nationaal. ¹⁾

¹⁾ Kerkel. Plac. dl. II. blz. 190 v.

Onder de verschillende prov. Synoden was zeker die van Zuid-Holland niet het minst merkwaardig. Zij kwam in October te Delft saam. Daar werden van beide groepen afgevaardigden gevonden.¹⁾ De Contra-Remonstranten vormden echter de meerderheid. Op deze Synode werd Uitenbogaard geciteerd, maar hij kwam niet, daar hij na de gevangenneming van Oldenbarneveld gevluht was. In een van de laatste zittingen der Synode werd hij afgezet. De uitspraak luidde aldus: »Alzoo Johannes Uitenbogaard, predikant in den Haag, verschreven zijnde om te compareeren op de Synode van Zuid-Holland, vergaderd te Delft, niet is verschenen, en de vergadering bevindt, dat hij zich op verscheidene manieren onbehoorlijk heeft gedragen, zoo met zichzelf te stellen als het principale hoofd, directeur of beleider van al deze opgerezene kerkelijke zwaarigheden, die ontstaan zijn, zoo uit die door hem eerst overgegevene remonstrantie, als door hem geprocureerde subtractie der kerkelijke personen uit de gewone kerkelijke censuren; als ook met verscheidene lasterlijke geschriften uit te geven tot werkelijke blaam niet alleen van vele voortreffelijke leeraren der kerk, maar ook tot lastering van de ware religie verstrekkende. Overwegende daarenboven, dat hij trouweloos zijn kerk heeft verlaten, onder deksel, dat hem acte van absentie voor een tijdlang van zijn kerkeraad zou vergund wezen en als nog fugitif is blijvende, zoo heeft de Synode voornoemd den gemelden Uitenbogaert gedeporteerd, gelijk zij hem deportteert mits dezen, van alle kerkelijke diensten, totdat hij aan de Synode of aan haar gedeputeerden zal hebben gedaan volkomen contentement of satisfactie, gelijk hij ook zich zoo lang onthouden zal van het H. Avondmaal des Heeren.» Ook Grevinchove werd van zijn dienst op dezelfde wijze afgezet. Hij had geweigerd voor deze synode te verschijnen. De Synode koos hare afgevaardigden voor de nationale Synode en besloot, dat het verschil in de leerpunten bij beslissing (bij decisie, en niet bij accommodatie) zou worden afgedaan.

¹⁾ Trigland a. w. blz. 1100.

De Synode.

Den 13^{den} November 1618 werd te Dordrecht de Synode Nationaal geopend. Balthasar Lydius, predikant dier gemeente, bekleedde tijdelijk het voorzittersgestoelte, totdat nader daarin zou zijn voorzien. Hij begon er op te wijzen, hoe noodzakelijk nu het gebed was, om den Heere daarin te vragen, dat Hij het verstand wilde verlichten, en de bewegingen heiligen, opdat allen, als zijne dienstknechten voor zijn aangezicht mochten wandelen. Maar ook, opdat zij bij het afleggen der wapenen even blijde mochten zijn, als toen zij die aangordden. Daarna ging hij voor in 't gebed. Na daarin den Heere gezezen te hebben op diens weldaden tegenover de inwoners des lands, het brengen van de boodschap des heils, de reformatie, de verlossing van het Spaansche juk, vervolgde hij: »Gij hadt voor deze uwe weldaden van uwen wijnstok lievelijke druiven verwacht, maar zie, hij heeft wilde druiven voortgebracht! Gij hebt uw volk verhoogd, maar het heeft U veracht. Daarom hebt Gij ons ook met recht niet gespaard. Gij zijt geworden als een gast in het land en als een vreemde, die slechts des nachts daarin blijft, als een held, die verslaagd is, en als een reus, die niet helpen kan. Gij hebt onze lippen verward, en het einde van den uitheemschen krijg, is bijna het begin geweest van den innerlijken. In den vrede is de bitterheid uwer bruid allerbitterst geweest. Gij hebt den bijl aan den wortel van den boom gelegd, om den onvruchtbaren vijgenboom af te houwen; uw erfdeel is geworden als een leeuw in het woud en heeft tegen U gebruld. Vele herders hebben uw wijnberg neergeworpen, uw erfdeel vertreden, uw schoonen akker eenzaam als de woestijn en ledig gemaakt. Den uitgaande en ingaande is niet overal vrede geweest, maar schrikkelijke vreeze en zeer veel gedaante van oorlog, want het heeft niet veel gescheeld of naar uwe dreigementen, o Heere! zou het eene volk tegen het andere, de eene stad tegen de andere gestreden hebben, want Gij ze met alle benauwdheid verstoort. Maar in uwe gramschap zijt Gij gedachtig geweest uwer barmhartigheden; Gij hebt de harten der Regenten des vaderlands geneigd en met ijver voor uw huis ontstoken, daar zij ernstig gezocht hebben, hetgeen tot den vrede van Jerusalem dienende is. Tot dit einde hebben zij deze Nationale Synode bijeen geroepen, opdat over de

verwekte disputen den mond des Heeren gevraagd zou worden, en uwe wet een licht zou wezen, alle de nevelen der dwaalingen verdrijvende. Nochtans, dewijl het alles van uwen zegen is hangende, o Heere, wij bidden U, dat Gij volgens uwe beloftenissen (waar twee of drie in mijnen naam vergaderd zijn, daar ben Ik in 't midden van hen) in deze Nationale Synode wilt presideeren met uwen H. Geest, met den Geest der waarheid en des vredes. En dewijl de H. Schriftuur door denzelfden Geest verklaard moet worden door welken zij ingegeven is, en niet verstaan kan worden dan door zuivere gemoederen, zoo bidden wij U, dat Gij deze eerst wilt reinigen, daarna verlichten, opdat wij uw heilig woord wel verstaan, en godvruchtig behandelen. Maar, o God, dat wij niemand in de schriftuur bedriegen, noch bedrogen worden, maar dat wij, de waarheid in dezelve zoekende, vinden mogen, en gevonden hebbende, met standvastig geloof verdedigen. Heilig ons in uwe waarheid, geef dat wij met één mond U groot maken. Laat niet toe, dat er onder ons scheuring zou wezen, maar dat wij volkomen van een en hetzelfde gevoelen zijn mogen. Laat ons niet staan naar ijdele glorie, elkander tergende, elkander benijdende, maar zorgvuldig de eenigheid des geestes in den band des vredes bewaren. Maar dat wij altijd gedenken, dat een zoodanige strijd veel beter is, die ons met God vereenigt, dan die vrede, die ons van God scheidt, en dat de waarheid en de vrede twee geliefden en tweelingskinderen zijn, zoodat de vrede niet tot ons komen zal, als wij de waarheid, zijn zuster niet liefhebben....!" Verder bad hij voor dwalenden, daarna ook voor de overheden, zoowel buiten- als binnenlandsche. Nadat Lydius nog een kort woord tot de aanwezenden gesproken had, nam Martinus Gregorius als gedeputeerde van den Staten-Generaal het woord om met een toespraak namens zijne zenders deze Synode te openen, waarin hij den wensch uitsprak, dat als vrucht der onderhandelingen straks de juichkreet zou vernomen worden: „het harte van de kerk der geloovigen en van de landzaten is nu een!"

Het spreekt van zelf, dat er heel wat tijd wegging met het lezen van de volmachten of credentiebrieven der afgevaardigde leden. Zooals dat gewoonlijk gaat, liep dit echter zonder stoornis af, alleen was er een aanmerking op de afvaardigingsbrieven van Overijssel en Utrecht. Wat de eerste betreft, in die brieven was ook opgenomen, dat de afgevaar-

digden niet alleen naar het Woord Gods, maar ook naar de gelijkvormigheid des geloofs, in den Catechismus en de Belijdenis begrepen, zouden oordeelen. Dat kon den schijn hebben, alsof de laatste met de Schrift gelijk werden gesteld. Maar de afgevaardigden lichtten die woorden toe en gaven te kennen, dat de kerken van Overijssel alleen daarmede wilden zeggen, dat zij den Catechismus en de Belijdenis conform Gods Woord achtten. Daarmede werd genoeg genomen. De Utrechtsche brieven hadden wat meer in. Daarin werden de afgevaardigden gebonden: 1° om alleen over de bekende vijf punten te handelen; 2° om, indien eenig ander punt ter sprake kwam, daarin zich niet te uiten, voordat zij eerst overleg met hun zenders gepleegd hadden; 3° om alleen tot overeenstemming te werken, maar niets te besluiten (accommodatie, geen decisie). De Utr. afgevaardigden hebben over de aanmerkingen van de Synode beraadslaagd, en hebben toen te kennen gegeven, dat zij bereid waren ook over andere punten te handelen dan die vijf, dat zij ook tot decisie mochten komen, en dat zij geen onderhandelingen met hun zenders zouden houden, tenzij dat zij eerst daartoe de toestemming van de Synode gevraagd en verkregen hadden.

De buitenlandsche afgevaardigden hadden hun credentiebrieven bij de Staten ingediend, terwijl die van Genève bovendien een schrijven aan de Synode medebrachten, dat in de vergadering gelezen werd. Deze brief moest wel indruk maken, waarin o. a. deze toespraak werd gevonden: „Eerwaarde Vaders en Broeders, gij die daar zijt de bloem der kerken, een uitgelezen kroon der geleerden, arbeidt daartoe met man en macht, dat gij de wortelen van het onheil uitroeit, de wonde Israëls recht heelt, Gods zeer zwaar oordeel, uitgestort over den Tempel en de Profeten, bijtijds te gemoet gaat. De duivel raast en stookt, wat hij kan, en niets liever ziet hij dan den twist der broederen, welken God de Heere verfoeit; de dieven sluipen in, en gelijk bij een brand worden alle dingen van onder tot boven gekeerd en geplunderd. Alzoo zien wij, dat nu de artikelen des geloofs, dewelke onbewegelijk en in den schat van een goede conscientie bewaard en opgesloten behoorden te blijven, door twistige disputeren en verdachte nieuwigheden verstoord en verscheurd worden. Dat de namen der getrouwste dienaren Gods tot schande, de zedige geleerdheid, en geleerde eenvoudigheid tot een fout, de belijdenis uit Gods Woord genomen, en met

het bloed van zoovele martelaren bevestigd, tot schade gerekend worden; dat scherpte des verstands en de spitsen der Schriften, die men tegen de vijanden der waarheid had behooren te wenden, in de moederlijke ingewanden gedreven, en de oude en overlang verbannen ketterij der Arianen en Pelagianen weder opgewekt worden....!"

Daarop werden in de vierde zitting de artikelen van de bijeenroeping gelezen, zooals deze in het vorige jaar beraamd en besloten waren.¹⁾ En nu kon men tot het behandelen der zaken overgaan. Daarom werden uit Gelderland, Overijssel en Holland eenige Remonstranten geciteerd om zich en hunne zaak voor de Synode te verdedigen.

De oproepingsbrief van de Synode gaf als het doel te kennen, dat zij de bekende 5 artikelen vrijelijk zouden voorstellen, verklaren en verdedigen, zooveel hun doenlijk en noodig scheen. Een brief van de gecommiteerden der Staten-Generaal daarbij gaande, besloot met deze woorden: »Degene nu, die deze onze citatie binnen veertien dagen na de ontvangst van dezen niet gehoorzaam zal zijn geweest, deze zal voor een verlate en hardnekkige gehouden worden, en voor den toekomenden tijd zichzelven alle occasie afsnijden van te disputeeren, te twijfelen, of iets tot kwetsing en ruïne der kerk in twijfel te trekken, disputen te moveeren, en eindelijk iets, dat op het woord Gods gegrond is, naar believen te bestrijden, nadat alhier iets wettigs besloten zal zijn....!" De gedaagde Remonstranten waren: Hendrik Leo, pred. te Bommel; Werner Wezek, pred. te Echtelt; Hendrik Holluger, pred. te Grave; Bernard Dwinglo, pred. te Leiden; Johannes Arnoldi Corvinus, pred. te Leiden; Eduard Poppius, pred. te Gouda; Theophilus Rijkewaert, pred. te Briel; Philippus Pijnacker, pred. te Alkmaar; Dominicus Sapma, pred. te Hoorn; Thomas Gossens, pred. te Kampen; Sweer Matthijssen, pred. te Kampen; Charles Niëlles, pred. te Utrecht; en voorts de hoogleeraar Symon Episcopijs van Leiden. Toen dezen nu in de 22ste zitting ter vergadering verschenen, begeerden zij, dat hun bovendien zouden toegevoegd worden Nicolaas Grevinchove en Simon Goulart, beiden predikanten van hun dienst afgezet, de eerste te Rotterdam, de laatste te Amsterdam. Dit was een verzoek, voor inwilliging moeilijk vatbaar zonder aan de autoriteit der uitgesproken kerkelijke

¹⁾ boven blz. 91 v.

vonnissen af te doen. Maar de Gecommitteerden deden wat zij konden. De genoemde predikanten ter Synode komen, den hunnen met raad en daad bijstaan, en indien noodig, verlof ontvangen om ter verklaring van hetgeen zij noodig oordeelden, ook hun stem te doen hooren, altijd mits zich onderwerpende aan de uitspraak der Synode. In de volgende zitting hield *Episcopus*, van de gelegenheid gebruik makende, een rede, om daarmede het gemoed der Remonstranten te luchten. Hij begon met er op te wijzen, dat onder alle zorgen, die den mensch bekommeren, er geen zorgvuldigheid is, die den mensch meer en waardiger behoort te achten, dan die welke tot bevordering van den waren en zaligmakenden godsdienst strekt. Juist daardoor is de mensch van het dier onderscheiden, en hij is den mensch zoodanig eigen, dat deze niet zoozeer door de rede, waarvan eenige ruwe beginselen ook in de dieren zijn, als wel door den godsdienst van het vee onderscheiden is. Bovendien, de mensch bereidt zich hierdoor een weg tot de eeuwige en gelukzalige onstervelijkheid. In andere dingen is een geringe zorg genoegzaam, maar de zorg van deze zaak vereischt, door haar eigen recht en verdienste, den geheelen mensch. Daarom was het hun plicht te waken, dat de heilige en onbevleete godsdienst van onzen Zaligmaker niet door hunne schuld schade zou lijden, dat is, dat niet zulke leeringen in de harten hunner toehoorders zouden ingeplant, die door haar aard en aangeboren eigenschappen schenen voortgebracht te zijn om de liefde tot den godsdienst uit te roeien of te verzwakken. Onder godsdienst verstond hij: het recht gevoelen van God en Christus den Middelaar, en daarop gegrond, de *Gods-dienst* en de gehoorzaamheid aan God. In het gevoelen over God mag er wel eenige misslag zijn, want niemand, die de waarheid ooit zoo begrepen heeft, dat soms hem niet het een en ander ontvlogen is. Er zijn echter ook gevoelens, op de dewelke als op schragen en grondvesten de geheele godsdienst steunt en rust, of die om den godsdienst te stichten geen kleine kracht hebben.

Er waren nu, zoo vervolgt *Episcopus*, mannen, die hoewel geleerd, gevoelens verkondigden, die met de eere van de goddelijke wijsheid, goedheid en rechtvaardigheid, met de liefde van den Zaligmaker tot het menschelijk geslacht, zijn voldoening en verdienste, met de natuur van het heilige woord, en den dienst en het gebruik der Sacramenten, en

eindelijk met het ambt van een christen schenen niet te kunnen bestaan. Zij hadden hun best gedaan deze gevoelens van de kerken te weren, maar zij hadden de heelpleister op die plaatse gelegd, waar al het kwade vocht was saamgetrokken, waardoor het geheele lichaam met een bijna doodelijken brand aangedaan werd. Zij hadden geen berouw van hetgeen zij hadden gedaan, maar zij droegen gaarne daarvoor dezen smaad der tijden, liever dan door Jezus Christus voor overloopers en verraders van deze heilige zaak gehouden te worden. 't Zou de moeite ook niet waard zijn, om verschil te maken over hetgeen de zaligheid niet raakt. Door hun optreden waren zij gehouden voor vijanden van den godsdienst en van de reformatie, vijanden ook van het vaderland, voeders en voorstanders van alle oneenigheden. De muren der kerken, de predikstoelen, de wandelplaatsen, de markten, de hoeken der straten, de maaltijden spraken er van. »Goede Jezus! zoo riep hij uit, wat hebt gij niet van uwen troon gezien en aangehoord de voornemens tegen ons, onnoozelen en onschuldigen. Hoe dikwerf zijn onze zuchtigen bij U tot in den hemel toe opgeklommen! Hoe dikwerf, hoe vurig hebben wij onze zielen voor U uitgestort, aan wien alleen wij wel wisten, dat onze onnoozelheid genoeg voorzien en bekend was. Wij nemen U tot getuige, Heere Jezus, Gij die oordeelen zult de levenden en de dooden, of wij wel aan iemand rechte oorzaak gegeven hebben van zooveel gramschappen, klachten, stoornissen en blamen!» Intusschen erkende Episcopus, dat er ook van hunne zijde wel eens wat kwaads aangericht, gezegd, geschreven of gedaan was, omdat het bij groote stormen niet altijd gemakkelijk is om het roer van het schip recht te houden. Zij hadden op onderlinge verdraagzaamheid aangehouden, maar deze werd een dekmantel genoemd „de welke aan het eenvoudige volk voorgehouden werd om daarmee hun de oogen te verduisteren, opdat zij niet zouden zien wat de Remonstranten achter het gordijnke speelden!» Nochtans ontkenden zij niet, dat het altijd hun overtuiging was om over de meest verborgen leerstukken weinig en voorzichtig te spreken, want zij hadden door bevinding geleerd, dat sommige dingen beter geloofd, dan onderzocht werden. Indien ook al behalve deze dingen, eenige andere aangevoerd werden, het waren zoodanige als zonder gevaar voor de zaligheid verschillend beoordeeld werden. Zij meenden het dan ook onrecht te zijn, dat men in alle kleinigheden

overeenstemming wilde. Van ouds af zijn er dan ook verschillende dingen, verschillend geloofd, beschermd en gedreven. Zij waren er verre van af geweest om alles 't onderste boven te keeren. Zij hadden niet gewenscht, dan de gulde vrijheid, die den middenweg houdt tusschen de dienstbaarheid en ongebondenheid. Alles kort samenvattende bewees Episcopus: 10. dat de Remonstranten hun werk er van gemaakt hadden, om zich te stellen tegen hen, die het rauwe en abominabele gevoelen van sommige leeraren over de verkiezing met aanleve tot het gevoelen der kerk maakten, 20. dat zij er een afgrijzen van hadden, als men om de vijf artikelen een scheiding maakte, 30. dat zij misprezen degenen die kleine verschillen brachten tot ketterij, 40. dat zij aan de overheid toeschreven de opperste macht onder God en zijn heilig woord over de twijfelachtige dingen des geloofs.

Deze oratie, waarvan wij een gedeelte weergaven, toonde wel het vuur, de kracht, ook den ernst van Episcopus en de zijnen. Toch droeg ook dat stuk het kenmerk van partijverblindings. Zij hielden zich voor martelaren, maar zij vergaten de martelingen, door de Gereformeerden ondergaan in Rotterdam en elders. Zij spraken van tolerantie, maar zij schenen niet te verstaan, dat juist daardoor de ketterij welig voortwoekert. Zij spraken van de uitverkiezing, zooals de Gereformeerden haar leerden als strijdig met den waren godsdienst, en zij gevoelden het niet, dat juist daarin Gods Souvereiniteit op het hoogst werd verheerlijkt.

In deze zelfde 23ste zitting werd de eed van al de Synodale leden afgenomen. Men dacht namelijk nu genaderd te zijn tot de behandeling van de punten in kwestie. Het eedsformulier luidde: »Ik belooft voor het aangezicht Gods, dien ik als tegenwoordig en als een doorgronder der nieren en harten geloof en vereer, dat ik in deze gansche Synodale handeling, waarin een onderzoek, oordeel en beslissing zal plaats hebben, zoowel ten opzichte van de vijf bekende punten en de moeilijkheden, daaruit voortkomende, alsook ten opzichte van alle andere leerstukken, geen enkel menschelijk geschrift, maar alleen het Woord Gods als den zekeren en onbetwifelbaren regel des geloofs zal gebruiken, en dat ik in dit gansche geding niets anders zal beoogen dan de eere Gods, de rust der kerk en vooral de bewaring der zuivere leer. Aldus moge mij Jezus Christus, mijn Zaligmaker, gunstig zijn, wien ik zeer vurig bid, dat Hij met de genade

zijns Geestes mij in dit voornemen steeds nabij zij!" Alleen aan de Utrechtsche afgevaardigden werd de eed nog niet afgenomen, omdat zij Remonstrantsch waren, en zich beter bij de gedaagden konden voegen. Daar zij wettig afgevaardigd waren, mochten zij echter wel blijven en den eed afleggen, mits zij verklaarden, 1° dat zij niet alleen gekomen waren om te accommodeeren, maar ook te decideeren of beslissen, 2° dat zij van het verhandelde niets zouden mededeelen aan hun geestverwanten, 3° dat zij door ontijdige voorstellen de vergaderingen niet zouden verstoren, 4° dat zij later zich niet bij de gedaagden voegen zouden, 5° dat zij denzelfden eed zouden afleggen. Na eenige onderhandeling hebben de Utrechtsche afgevaardigden in de 25ste zitting zich van de Synode teruggetrokken en gevoegd bij de gedaagden. In diezelfde vergadering werd aan de Remonstranten te kennen gegeven de oorzaken waarom zij voornamelijk ontboden waren, te weten, opdat zij hun gevoelen aangaande de vijf artikelen voorstellen, verklaren en verdedigen zouden en tegelijk hun bedenkingen, die zij hadden aangaande de confessie en den catechismus aan de Synode zouden overgeven. Voordat het echter daartoe kwam, werd met vergunning der vergadering een stuk voorgelezen door de Remonstranten, waarin zij van de eene zijde het plan mededeelden, waarnaar zij de Synode gaarne samengesteld gezien hadden, en zooals zij dit ook, maar tevergeefs, als een verzoek aan de Staten van Holland hadden voorgelegd, en waarin zij van de andere zijde de bevoegdheid dezer Synode wraakten om over hen als rechters te zitten. Het plan was tamelijk onzinnig. Zij begeerden toch als partij tegenover partij behandeld te worden, met eigen afvaardiging tot eigen vergadering, met eigen voorzitter en scriba als het ééne deel der Synode te zitten naast de Contra-Remonstranten als het tweede deel. Voorts wilden zij alle vonnissen herroepen zien, die door de prov. Synoden of op andere wijze waren uitgesproken, terwijl ook de afzonderlijke vergaderingen zouden ophouden, en men elkander als broeders zou erkennen en voor lidmaten der gemeente houden.

Wat de onwettigheid der rechterlijke bevoegdheid dezer Synode aanging, deze grondden zij hierop, dat de Synode zelve partij was en dus nooit als rechter over de andere partij mocht oordeelen, terwijl de meeste Synodale leden of hunne lastgevers, hetzij dat zij zelf scheuring maakten, hetzij

dat zij die voedden, hetzij dat zij die door stilzwijgen goedgekeurd hadden, zich reeds te voren, voordat de beslissing der Synode gevallen was, vijandig tegenover hen betoond hadden.

Over de bevoegdheid der Synode werd nu heel wat gedebatteerd. Het waren van zelf de gedeputeerden uit het buitenland, die hun gevoelen moesten doen hooren. Zij spraken zich eendrachtig in eenzelfden zin uit. In het algemeen vinden wij deze gedachte: »De Synode is bevoegd als rechter op te treden, ook al is zij tegenpartij der Remonstranten. Want terwijl de hoogste macht, om de verschillen in iedere kerk te beslissen, bij de Nationale Synode is, zoo is het onmogelijk, dat de nieuwe leeringen zouden kunnen onderzocht en geoordeeld worden, dan door degenen die de oude leer belijden. Indien alleen de onzijdigen rechters zouden mogen zijn, zoo zou geen kerk in staat zijn om hare verschillen te beslissen. En wat de beschuldiging betreft, dat de Synode eigenlijk uit scheurmakers bestond, zoo dan de geheele kerk waarvan de Synode de wettige vertegenwoordiging was, een Scheurkerk zijn, hetgeen tegen alle rede was. Niet de Contra-Remonstranten maar de Remonstranten waren de oorzaak der scheuringen!» Eindelijk in de 31ste Sessie zijn de gedaagden er toe gebracht hun gevoelen over het eerste artikel over te leveren, terwijl in de 34ste sessie de andere artikelen volgden. In de 38ste sessie volgden de bedenkingen op de confessie, terwijl in de volgende zitting die op den catechismus, ofschoon verschillend door verschillende geciteerden, werden overgeleverd. Intusschen was er nog een verschil tusschen de Synode en de gedaagden ten opzichte van de uitlegging hunner oproepingsbrieven. Daarin toch kwam de uitdrukking voor, dat hun geboden werd hun gevoelen voor te stellen, te verklaren, en naar vermogen en nood, en zooveel zij oordeelden noodig te zijn, te verdedigen! Dit legden de Remonstranten zoodanig uit, dat zij alle vrijheid hadden om op welke wijze zij ook oordeelden, dat noodig was, over de betwiste punten te spreken. Zij wilden dan ook niet alleen over de verkiezing, maar ook over de verwerping handelen; zij wilden bijzonder gaarne voorstellen wat zij niet geloofden, liever dan dat zij hun eigen gevoelen kort en duidelijk weergaven. De reden hiervan was deze, dat de Contra-Remonstranten over de verwerping en over de voorbeschikking niet allen

gelijk dachten. Het was den Remonstranten er dus om te doen een twistappel in de vergadering te rollen. De Synode daarentegen meende, dat de gedaagden hun eigen gevoelen moesten blootleggen, dat zij kort en bondig hadden te antwoorden op de vragen hun gesteld, want dat niet zij er waren om te oordeelen over de leer der Contra-Remonstranten, maar wel omgekeerd, dat de Synode er was om te oordeelen over de leer der gedaagden. Dit verschil nu, dat toch ook weer zijn grond had in het oordeel over de rechtsbevoegdheid der Synode, bleek van dien aard, dat de Remonstranten weigerden te antwoorden, indien zij niet in dezen erkend werden. De Voorzitter wees in de 40ste zitting de gedaagden daarop: »Zij moesten bedenken, dat zij geen rechters waren; wien het toekomt den vorm van behandeling voor te schrijven, maar gedaagden, die gehouden zijn zich aan de orders der rechters te onderwerpen. Zij moesten denken aan hunne conditie, indien zij voor lidmaten der Ger. Kerken wilden gehouden zijn, dat zij zich moesten onderwerpen het oordeel dergenen, die dezelve representeerden. Dat het zeldzaam en ongehoord was, dat predikanten der Ger. Kerken zich het oordeel van hunne Synode niet wilden onderwerpen. Dat de oorzaak van deze weigering geen andere was, dan dat zij niet gewend waren wetten aan te nemen, maar te geven. Zij zouden nu denken wat verandering er gevallen was, en in wat stand zij waren, en derhalve erkennen wie zij waren, en zich als gedaagden aan de orde bij den rechter voorgeschreven onderwerpen!» Wat de Remonstranten wilden, is duidelijk te zien uit een stuk, dat denzelfden dag in het namiddaguur werd voorgelezen. Wij willen daarvan wat overnemen. Na een inleidend woord vervolgden zij: »Wij, Eerw. Mannen, Vaders en Broeders, hebben dat maar alleen begeerd, dat ons toegelaten zou worden, en begeeren als nog, dat wij niet alleen in de Synode zouden mogen voorstellen, verklaren en verdedigen, wat wij van 't gansche stuk der predestinatie, beide van de verkiezing en verwerping gevoelen en leeren, maar ook dat ons toegelaten worde met gelijk recht en vrijheid het tegengevoelen te bestrijden naardat wij noodig zullen achten. Want indien deze Synode, die met zulke groote kosten bijeengeroepen is, het oogmerk heeft, dat de verbitterde gemoederen van weerszijden verzoet, dat de kerken en de Republiek tot vrede gebracht worden, zoo zal het in alle manier noodig zijn naar de oorzaken te

vernemen, die de gemoederen, te voren gerust zijnde, verbitterd hebben en nog dagelijks meer en meer verbitteren. Nu de oorzaken zijn zeer vele leerpunten en beweringen, niet zoo zeer omtrent de leer der verkiesing, als voornamelijk omtrent de leer der verwerping. Dewelke, hoewel ondersteut door de autoriteit van groote leeraars der gemeente, niet zonder dagelijksche ergernissen van velen, onteeringen van de reformatie en de kerken dezer Provinciën ingevoerd worden. Waarin, indien uwe Eerw. aan onze consciëntien en aan zoovele bloeiende kerken, waarover wij gesteld zijn, voldoet, zoo zal een effen weg tot eenigheid en tot verzoening der gemoederen gebaad worden . . . Indien het ooit eeniger tijd noodig is geweest, voorwaar nu is het van noode, dat ter eere Gods en der Ger. Kerken, deze van zoodanige leeringen gezuiverd worden, om welker wil zij tot nog toe bij de geheele christenheid in een kwaad gerucht zijn gekomen, hoedanige zijn: dat God het grootste deel der menscheid ten verderve verordineerd heeft zonder voorzien van zonden; dat Hij den mensch geschapen heeft, opdat deze vallen zoude; dat zeer veel gevallen alleen uitwendig geroepen worden, die Hij niet wil, dat innerlijk bekeerd en zalig worden; dat Hij de zonden zelf heeft voorverordineerd, besloten heeft, dat ze geschieden zullen, ook zorgt dat alles zoo goed als kwaad geschiedt, ook dat eenige kinderen der geloovigen in hunne kindsheid stervende, ter eeuwige verdoemenis veroordeeld worden; dat de Doop niet in alle kinderen, behoorlijk gedoopt naar de waarheid der zake, de vergeving der zonde en den Geest der wedergeboorte verzegelt; dat de geloovigen, in gruwelijke zonden gevallen, de genade der rechtvaardigmaking niet verliezen, en nog meer leeringen, die in onze artikelen worden verworpen, . . . Derhalve is de summa van ons antwoord, gisteren gegeven: dat men ons, gedaagde Remonstranten, niet behoort voor te schrijven, hoever wij ons gevoelen van dat gansche stuk der predestinatie moeten uitstrekken en het tegendeel bestrijden. Maar dat in deze Synode, die genoemd wordt een vrije Synode, en in welke diensvolgens het onderzoek der waarheid vrij en onbekommerd behoorde te zijn, ons een vrije voorstelling, verklaring en verdediging van ons gevoelen met de bestrijding van het tegendeel behoort toegelaten te worden. En in dit antwoord volharden wij als nog allen te zamen en een iegelijk onzer, achtende dit geen hardnekkigheid en

moedwilligheid te zijn, maar een volharding in een goed voornemen en in de voornaamste vastheid onzer zaak . . . !"

Hieruit zien wij dus duidelijk de bedoeling. Men wilde aanvullender wijze te werk gaan om de goed gesloten gelederen der Contra-Remonstranten in verwarring te brengen. Het antwoord van de Synode was natuurlijk altijd door, dat zij en niet de Remonstranten hier de grenzen der besprekingen hadden af te bakenen. Intusschen bleef het verschil bestaan, en den afgevaardigden uit het buitenland werd hun advies gevraagd. Dezen stelden de Synode in 't gelijk. Bovendien hadden de gecommiteerden vanwege de Algem. Staten een drietal uit hun midden met twee leden der Synode naar den Haag gezonden, om in dezen het oordeel van de Staten-Generaal te hooren. Den 8sten Jan. 1619 in de 46ste sessie werd voorlezing gedaan van het besluit der H. M. Heeren. Daarin werd den Remonstranten geboden aan de Synode te gehoorzamen, en aan de Synode gelast om indien de geciteerden weigerachtig bleven, alsdan tot een beoordeeling hunner gevoelens uit hunne geschriften over te gaan, alsook uit hetgeen zij mondeling hadden verklaard.

Ofschoon de machtiging der Staten-Generaal de Synode veroorloofde om de Remonstranten uit hunne geschriften te oordeelen, toch wilde deze nog altijd liever den weg van overreding bewandelen. Nadat het decreet was voorgelezen, legde de voorzitter den geciteerden eenige vragen voor. 1° Of zij de Haagsche artikelen voor de hunne erkenden, met name het eerste, dat toen voor gelezen werd. 2° Of zij het er voor hielden, dat *het besluit om den volhardenden geloovige zalig te maken* het *geheele* besluit van de predestinatie ter zaligheid was, en dat er geen ander in het Evangelie was geopenbaard. Dat dit besluit ook was het fundament der zaligheid en van de zekerheid der zaligheid. 3° Of het hun gevoelen was, dat in het besluit der predestinatie begrepen is de verkiezing van de *hoedanigheid* dergenen, die zalig zouden worden, en niet de verkiezing der menschen ter zaligheid, of de ordening des geloofs tot voorwaarde van de mededeeling des heils. Of het besluit der voorbeschikking maar was een ordineering van de hoedanigheid, waarmede bekleed moet zijn, die zalig wordt. 4° Omdat zij in de overgeleverde artikelen gezegd hadden, dat God verkozen had met aanzien van voorgaande gehoorzaamheid, wat zij onder die gehoorzaamheid verstonden. Dit viertal vragen, achtereen-

volgens gesteld en hoofd voor hoofd den geciteerden gedaan, werd door hen onbeantwoord gelaten. Episcopus zeide: „Alles in de vreeze des Heeren overwogen en met bijgevoegde ernstige gebeden tot God geëxamineerd hebbende, kan ik van mijn gemoed niet verwerven, dat ik een andere manier van handelen volgen zou, dan die in ons laatste antwoord is overgeleverd”. Zij wilden zonder zich door de Synode perk te laten stellen over de leerstukken handelen, dus altijd weer de Synode niet erkennen als bevoegd rechter; zij wilden niet hun leer eenvoudig verdedigen, maar veel meer het Contra-Remonstrantsch gevoelen aanvallen. In de 47ste zitting heeft men toen beraadslaagd op welke wijze men het best nu zonder de Remonstranten zou te werk gaan. De voorzitters stelde voor uit hunne geschriften eerst eenige *interrogatoria* of vraagstukken te stellen en dan daaruit kort en klaar het gevoelen der Remonstranten in eenig artikel te verklaren. Den 5^{den} Jan. werden door den Voorzitter zulke *interrogatoria* ingeleverd en den 8sten Jan. eenige artikelen, om daarin het gevoelen der Remonstranten weer te geven. De Synode oordeelde, dat dit ook wel en getrouw er in was uitgedrukt. Sommigen meenden, dat de artikelen wat beknopter moesten zijn en voornamelijk zich tot de fundamenteele stukken moesten bepalen. Den 11^{den} werden de geciteerden andermaal binnengeropen om hun meening te vragen over de juistheid dezer artikelen. Maar weer had er een woordenwisseling plaats. En Sapma, een der geciteerden zeide het duidelijk, dat zij geen wetten wilden aannemen van degenen, die zij in hun hart voor hun tegenpartij hielden. De Gedeputeerden zochten buiten de Synode om de Remonstranten nog tot andere gedachten te brengen. Daar het antwoord dubbelzinnig scheen, eischten de Gedeputeerden de onderteekening van een door hen ontworpen verklaring waarbij de Remonstranten onvoorwaardelijk zich bereid zouden verklaren op de vragen van den Praeses te antwoorden. Zij weigerden. In de 57ste zitting werd nog een poging gedaan, maar te vergeefs. In deze sessie leverden de Remonstranten wel eene verklaring in van het eerste punt der 5 artikelen, van de predestinatie, maar persoonlijk en mondeling en schriftelijk antwoorden op de gestelde vragen, wilden zij niet zonder eene der voorwaarden vervuld te zien, die de Synode niet vervullen kon, en die toch eigenlijk hierin bestond hen als college tegenover college, als vrager tegenover vrager, en niet als gedaagden tegenover rechters te behandelen.

De Voorzitter deelde toen hun het besluit van de Synode mede, dat zij niet langer waardig geacht werden in de Synode gehoord te worden. De oorzaken, die de Synode tot dat vonnis gebracht hadden, vatte Bogerman in enkele punten saam: 1° Omdat zij de Synode niet hielden voor den wettigen rechter, maar voor tegenpartij. 2° Dat zij de overgeleverde artikelen niet hadden geschreven, zooals de Synode hun belast had (n.m. meer negatief als positief). 3° Dat zij de billijke besluiten van de Heeren Gecommitteerden hadden veracht. 4° Dat zij eene door de Synode niet beperkte vrijheid verlangden. 5° Dat zij de Synode nu reeds lang hadden opgehouden. Tegelijk werd het hun aangezegd, dat dan te gelegener tijd de censure tegen hen zou in 't werk gesteld worden. Onder protest verlieten de geciteerden de Synode. Den 16^{den} Jan. in de 61ste Sessie werd nu besloten. 1° Dat ieder college der Synode, d. w. z. de afgevaardigden van de verschillende Nederl. provinciën, als mede het college der professoren ieder afzonderlijk de artikelen zouden onderzoeken. 2°. Dat dit onderzoek zou plaats hebben naar de artikelen, door den voorzitter ontworpen of te ontwerpen, echter met dien verstande, dat een ieder college vrij bleef om daaraan iets toe te doen, als dit noodig bleek. 3°. Dat dit onderzoek des voormiddags zou plaats hebben, maar dat men des namiddags openlijk vergaderen zou, en onderhandelen over de argumenten, die de Remonstranten uit de Schrift meenden te ontleenen, zoodanig dat den vorigen dag werd vastgesteld waarover men den volgenden dag spreken zou.

Naar aanleiding van het laatste punt hebben dan ook in de volgende zittingen verschillende godgeleerden zich doen hooren. Dr. Sibrandus Lubbertus heeft de vraag behandeld of uit Joh. III : 36 en VI : 40, Hebr. XI : 6 en 1 Cor. I : 21 kon bewezen worden, dat het besluit van de geloovigen zalig te maken, het geheele besluit der predestinatie ter zaligheid is. Gomarus sprak over de woorden: verkiesen, verkiezing en verkorene, en toonde aan, dat noch uit deze woorden, noch uit Eph. I : 4, 5, 6 bewezen kon worden, dat degenen, die verkoren zullen worden, zijn de volhardende geloovigen. Thysius behandelde deze twee vragen: Of het besluit Gods om de geloovigen zalig te maken, het geheele besluit der voorbeschikking is. Polyander sprak over Phil. IV : 3, Openb. XXI : 27, Lucas 10 : 20 waarin van *het boek des levens* gesproken wordt. Hij stond ook stil bij Rom.

VIII : 29 en 2 Tim. II : 19. Walaeus verklaarde Hand. XIII : 48 en Rom. IX : 11, en gaf daarbij een korte verklaring van dat hoofdstuk. Ook sprak hij over Rom. XI : 5. Verder hielden verhandelingen Dr. Davenatius van Engeland: »Of de verkiezing Gods eenerlei of velerlei is», en zijn landsman Samuel Wardus. Ook Rudolf Goclenus van Hessen en Matthias Martinius van Bremen, Abraham Schultetus van den Paltz, en zijn landsman Dr. Henricus Altingius. Deze laatste bewees, ¹⁰ dat door de leer der voorbeschikking, zooals zij door de Ger. kerken geleerd wordt, God geen auteur der zonde gemaakt wordt, ²⁰ dat de zonden, hoewel zij als gevolgen der verwerping gesteld worden, evenwel uit des menschen verdorven natuur als uit hare eenige oorzaak voortkomen, ³⁰ dat de verharding en verblinding rechtvaardige oordeelen Gods zijn en aldus Gode kunnen toegeschreven worden. De Engelschman Balcanqual en de Hes Dr. Cruciger spraken over de verzoening. De eerste stelde de vraag: „Of de wil des Vaders, den Zoon in den dood overgeevende, en des Zoons, den dood lijdende, is geweest om allen en een iegelijk de zaligheid te geven.” De laatste: „Of de verwerving der verzoening en de toevoeging derzelve zich even breed uitbreiden!” Steinius van Cassel handelde over de genade of deze wederstandelijk of onwederstandelijk is, terwijl de Zwitser Sebastianus Bekkius over de bekeering des menschen sprak, en Wolfgang Magerus, eveneens uit Zwitserland, over de volharding der heiligen handelde. Johannes Deodatus van Genève behandelde de vraag: „Hoe verre menigmaal de Geest Gods gaat, werkende in 't hart eens verworpenen menschen, en welk onderscheid is er tusschen het rechtvaardigend en tijdelijk geloof”. En Ludovicus Crocius van Zwitserland: „Of het geloof zelf in de rechtvaardigmaking van den mensch voor God, aangenomen wordt voor al de gerechtigheid, die wij naar de wet gehouden waren te doen.”

Ondertusschen hadden de colleges niet stil gezeten met de bestudeering van de strijdpunten. Weldra hadden zij hun oordeel gereed, dat dan ook in de Synode voorgelezen werd. Verscheidene zittingen hield men zich hiermede bezig, daar er over de vijf punten negen oordeelvellingen van de negen buitenlandsche kerken waren, te samen 250 fol. bl. druks, terwijl de Nederlandsche professoren en provinciale kerken er nog ± 300 blz. aan toevoegden. Men begon de lezing in de 102de zitting, den 6^{den} Maart na den middag en eindigde

in de 125ste zitting den 21sten Maart na den middag. Nadat de voorlezing geëindigd was, heeft de Voorzitter God gedankt voor de hoogste eendracht van al de colleges in de leerstukken. Wanneer wij de oordeelvellingen van de verschillende synodale leden nagaan, dan zien wij daarin ook zeer veel overeenkomst. Allen waren het er over eens, dat de bewegende oorzaak der verkiezing het welbehagen Gods is; het doel de betooning zijner barmhartigheid, en de uitwerking zeker. De verkiezing is onvoorwaardelijk, volkomen en onherroepelijk. Er was echter één verschil. De vraag kan gedaan worden: wie was het voorwerp der predestinatie? Dan antwoordde de Remonstrant: »den geloovigen mensch." Dit werd natuurlijk door de leden der Synode verworpen. Maar er waren wel leden, die zeiden: »den gevallen mensch", terwijl weer anderen spraken van »den mensch vóór den val". De eerste van deze twee laatste werden infralapsariërs of benedenvaldrijvers genoemd, de laatste supralapsariërs of bovenvaldrijvers. Welnu de Synode was niet saamgekomen om zich over dit punt uit te spreken. Juist daarom had men ook over deze dingen liever geen dispuut. Nu waren de »Infra" zeker op de Synode in de meerderheid. Het zou echter dwaas zijn geweest, als men deze zaken behandeld had, omdat de Infra en de Supra beiden in één kerkverband kunnen geduld. Immers de particuliere genade tegenover de algemeene verzoening was de belijdenis van beiden! Dat Christus alleen voor zijn volk gestorven is, dat het geloof een volstreekte gave Gods is, een vrucht, geen oorzaak der verkiezing, dat de genade alles werkt en maar niet medewerkende is, en dat daar geen afval der heiligen kan zijn, zie, daarover zijn de Infra en Supra het eens, en daarom zijn beiden ook in één kerkverband op hun plaats. Het Infralapsarisme kon zich ook zoo uitdrukken, dat de Supra er genoeg mede konden nemen. Tot nadere verklaring doen wij de vraag, wat hadden de Gereformeerden tegen de Remonstranten? De uitdrukking, dat God de geloovigen had uitverkoren, konden zij nog wel dulden, mits men niet beweerdde, dat dit het eenige en geheele besluit Gods ter zaligheid was, maar dat daarachter een hooger besluit gevonden werd, waarbij God besloten had o. m. dat geloof zeker en vast aan zijn uitverkorenen zonder hun toedoen te geven. Vandaar werd door de Synode in Dordt ook het gevoelen veroordeeld van hen, die leeren: dat de wil Gods van zalig

te maken degenen, die daar zouden gelooven en in het geloof en de gehoorzaamheid des geloofs volharden, zij het *gansche en geheele besluit* van de verkiezing ter zaligheid en dat er *niet anders* van dit besluit in het woord Gods zij geopenbaard. Welnu op dezelfde wijze konden ook de Supra wel toestaan aan de Infra, dat God den gevallen mensch, dood in zonden en misdaden, had uitverkoren ter zaligheid, *mits* zij maar niet beweerden, dat dit het *gansche en geheele* besluit van de verkiezing ter zaligheid was, en dat er *niet anders* van dat besluit in het woord Gods was geopenbaard. Gomarus b.v. was Supralapsariër. Hij nu kon niet onderteekenen het gevoelen van de andere professoren, maar wel de Dordtsche leerregelen. Waarom? Omdat het gevoelen der andere professoren Polyander, Thysius en Walaëus aldus luidde: »De predestinatie ter zaligheid is een eeuwig, allerwijst en onveranderlijk besluit Gods, door hetwelk Hij naar het genadige welbehagen zijns willens, eenige menschen uit het *gansche* menschelijke geslacht, *zijnde in de zonde vervallen en over zulks verloren*, ter zaligheid in Christus verkoren heeft; dewelke Hij ook besloten heeft naar zijne verkiezing door zijn woord en Geest krachtig te roepen, door het geloof in Christus te rechtvaardigen, te heiligen, en in het geloof en de heiligheid te behouden, en eindelijk te verheerlijken, tot bewijs van zijne rijke genade en barmhartigheid. En dit besluit van eenige zekere menschen in Christus, en door Christus zalig te maken, is het ware, *eenige* en *gansch geheele* besluit der verkiezing!» Door dat *eenige* en *gansch geheele* maakten zij het voor een conscientieus man als Gomarus niet mogelijk om dit te onderteekenen. Dit werd dan ook in de leerregelen niet opgenomen. Opmerkelijk is het, waar de oordeelen alle spraken van een besluit Gods om over sommigen uit het *gevallen* menschelijk geslacht zich te erbarmen, en er waren die dit het *geheele* besluit der predestinatie noemden, dat de Zwitsers zich zoo uitdrukten: »God heeft door een eeuwig en onveranderlijk besluit, naar het vrije, loutere en genadige welbehagen zijns willens sommige zekere menschen, die uit de gemeene ellendigheid door Christus zouden verlost worden, verkoren tot het eeuwige leven, enz!» Met andere woorden: »Wie zijn uitverkoren? Sommige bepaalde menschen! Welke menschen? Die in de gemeene ellende lagen, maar die daaruit verlost *zouden*, d. i. *moesten* worden!»¹⁾ *Waarom moesten*

¹⁾ Certos quosdam homines e communi miseria per Christum liberandos ad vitam aeternam eligit.

zij verlost worden? En nu kan men hierop antwoorden: »Omdat God in zijn vrij welbehagen hen zich ter verheerlijking scheppen zou tot heerlijkheid!» Zoo klimt men op tot het hoogste besluit Gods.

Het oordeel van Gomarus zelf luidde: »De predestinatie der menschen ter zaligheid is het besluit Gods van te geven de heerlijkheid en de genade (die ter zaligheid genoegzaam is en dezelve ook krachtig is werkende) aan zekere menschen uit het gansche menschelijk geslacht naar zijn allervrijst en waarlijk genadig welbehagen. Deze predestinatie is niet alleen tot de zaligheid en tot de heerlijkheid, maar is ook tot de genade, dewelke om de heerlijkheid aan te brengen noodig is, zoodanig als daar is de genade der schenking van Christus den zaligmaker, de genade der roeping, des geloofs, der rechtvaardigmaking, der gelijkvormigheid met Christus, der heiligmaking, der aanneming tot kinderen, der bewaring in Christus en tot Christus. Tot welke genade de predestinatie niet minder aangesteld is, als tot de zaligheid.»

Ook ten opzichte van de verwerping was daar eenig onderscheid. Zij die op Infra-lapsarisch standpunt stonden, spraken van een »voorbijgaan», een »laten liggen» in de ellende. Zij die vóór den val opklommen, konden het daarbij niet laten. Laten wij weer de Ned. Professoren hooren. Polyander c.s. drukte zich zoo uit: »De verwerping is een allervrijst en een allerrechtvaardigst besluit Gods, door hetwelk Hij besloten heeft sommige menschen uit het menschelijk geslacht, zijnde in de zonde vervallen, *niet te verkiezen* in Christus, *noch* met dezelfde kracht zijns Geestes, met dewelke Hij roept zijne uitverkorenen, uit den stand harer verderven is te *roepen* om hen te rechtvaardigen en te verheerlijken, maar *laat* hen in hun eigen wegen wandelen, zoodanig dat Hij dienvolgens besloten heeft hen, die de waarheid op verschillende wijzen en trappen zijn verwerpende, en die in hunne zonden rechtvaardig verhard zijn, na veel lankmoedigheid van zijne zijde eindelijk en ten laatste tot hun verdiend verderf te veroordeelen!» Men gevoelt wat hier de verwerping is. Het is een *niet verkiezen*, een *niet roepen*, een *laten wandelen* in de eigen wegen van gevallen menschen, en eindelijk een veroordeelen van hetgeen deze niet-verkorenen en niet-geroepenen in hunne vrijheid ten doode gedaan hebben. Daartegenover leerde Gomarus de verwerping aldus: »De verwerping is het besluit Gods, door hetwelk Hij naar zijn allervrijsten wil, tot ver-

klaring van zijn wrekende gerechtigheid, zekere menschen, uit het gansche menschelijke geslacht, besloten heeft *noch* genade, *noch* heerlijkheid te geven, maar dezelve te *gehengen* naar hun vrijen wil in de zonden te *vervallen*, en in de zonde te laten en eindelijk om hunne zonden te verdoemen!" Men ziet het. Bij het voorgaande is de gevallen mensch het voorwerp der verwerping, hier de mensch, die nog vallen zal. Toch ziet men, dat ook Gomarus negatief spreekt van een *niet* geven, van een *gehengen*¹⁾ of toelaten. De gedachten-gang van Gomarus is aldus: Er is bij den Heere een onbepaalde voorkennis²⁾ van alles wat geschieden *kan*. Dat is de *natuurlijke* of *noodzakelijke* voorkennis, omdat zij in de *natuur* Gods van zelf ligt opgesloten, daarvan een *noodzakelijk* bestanddeel uitmaakt. Deze kennis van wat worden *kan*, zou er dus ook zijn, ook al had de Heere nooit besloten iets te scheppen. Om dat nader toe te lichten: Wij kunnen in ons de bekwaamheid weten om het een of ander tot stand te brengen, terwijl wij toch kunnen besluiten het niet te doen. Zoo zijn er dus ook voor den menschelijken geest voorwerpen, die hij vooraf als in een beeld geteekend ziet, zonder dat hij tot de uitvoering komt. Welnu in veel hoogerem zin, omdat de mensch altijd een afhankelijk schepsel blijft, zijn er oneindig veel *gebeurlijkheden*, als voorwerp voor de onbegrensde wetenschap Gods. Tot die onbepaalde voorkennis, die over al het gebeurlijke gaat, behoort ook de voorwaardelijke³⁾ kennis, of liever de kennis van oorzaak en gevolg. Het is de voorkennis, waarbij God de Heere weet, wat onder zekere omstandigheden gebeuren zal. Een voorbeeld vindt Gomarus in de levensgeschiedenis van David. God wist vooraf, dat, indien David in Kehila bleef, hij 1° door Saul daar vervolgd zou worden, 2° door de burgers zou worden overgeleverd. Dit zou geschieden onder zekere omstandigheid, n.m. indien David in de stad bleef. Een ander voorbeeld vindt hij in Ezechiël III : 5 en 6: „Want (zoo zegt de Heere tot Ezechiël) gij zijt niet gezonden tot een volk diep van sprake en zwaar van tong, maar tot het huis Israëls. Niet tot vele volkeren, diep van sprake en zwaar van tong, welke woorden gij niet kunt verstaan, zouden zij niet, zoo Ik u tot hen gezonden had, naar u gehoord hebben?" De Heere wist dus in die

¹⁾ Lat. *permittere*.

²⁾ *Praescientia indefinita*.

³⁾ *Praescientia condicionata*.

onbeperkte voorkennis, dat die volkeren onder zulke omstandigheden zouden gehoord hebben. Bij deze twee voorbeelden heeft de Heere de voorwaarden niet vervuld. David bleef niet in de stad, en Ezechiël werd niet gezonden tot de volkeren zwaar van tong, en daarom gebeurde niet, hetgeen anders gebeurd zou zijn. Maar ten opzichte van de predestinatie geschiedde dit anders. Naar de onbeperkte voorkennis wist de Heere te voren, dat, indien Hij nit het *onbepaald* aantal menschen, die Hij scheppen *kon*, een bepaald aantal (n.m. alle die er geweest zijn, zijn, en zullen zijn) in den staat der oorspronkelijke gerechtigheid in Adam schiep en hun het gebod gaf om zich te onthouden van den boom der kennis des goeds en des kwaads, indien Hij vervolgens de verzoeking van den Satan niet verhinderde en haar bestuurde overeenkomstig zijne heilige macht en de vrijheid van den mensch, dat alsdan de menschen de vrijheid van den wil zouden misbruiken, door de overtreding van het gebod zouden vallen, en de oorspronkelijke gerechtigheid zouden wegwerpen, en dat juist aldus er een alleszins geschikte weg zou zijn, zoowel tot roem van zijne barmhartige en heil-aanbrengende genade, als tot roem van zijne wrekende gerechtigheid. Dit lag alles in de onbepaalde voorkennis Gods. En toen heeft God deze rij van gebeurtenissen zich voor den geest stellende, ze door een wijs en vrij besluit in de predestinatie onderscheidenlijk bepaald. Het einddoel van deze voorbeschikking is de eere Gods. De middelen, die als middelen dus nooit oorzaak zijn, kunnen in tweeën verdeeld worden, n.m. de schepping en de regeering of bestiering. Tot dit laatste, de regeering, behoort dan de wetgeving, de toelating van de overtreding dier wet, van het wegwerpen der genade Gods en der oorspronkelijke gerechtigheid, en de geheele bestiering in den val totdat de eeuwige onveranderlijke staat hiernamaals bereikt is. Deze predestinatie onderscheidt zich nu in verkiezing ¹⁾ en verwerping. ²⁾ De verkiezing heeft als aandrijvende en uitwerkende oorzaak de onverdiende liefde Gods, voortvloeiende uit zijn vrijen wil en zijne macht om te beschikken over het zijne. Het einddoel is de roem van de barmhartige en heilaanbrengende genade Gods. De middelen daartoe zijn de barmhartige schenking ¹⁰ van Christus als verlosser, ²⁰ van het door Hem verkregen heil! Christus is

¹⁾ Electio.

²⁾ Rejectio of reprobatio.

dus als Middelaar het door God verordineerde middel, maar naar zijn Godheid is Hij zelf mede de auteur der uitverkiezing. Bij de verwerping is de aandrijvende en uitwerkende oorzaak het vrije welbehagen Gods om zijne wrekende gerechtigheid in niet-uitverkorenen uit te oefenen, terwijl het hoogste doel is de glorie van deze wrekende gerechtigheid. De middelen zijn tweeledig: 1° het met veel lankmoedigheid laten der verworpenen in de ellende der zonden en in den staat der schuldigen, 2° hunne verdiende en eeuwige veroordeeling om de zonden. Het »laten" in de ellende der zonden bestaat daarin, dat hun Christus, noch het door Hem verworven heil gegeven wordt. De rechtvaardigheid Gods in het veroordeelen is daaruit openbaar, dat Hij maar niet door een loutere bepaling zijner macht, maar van wege de zonden der verworpenen, die alleen zijn *toegelaten* en met groote *lankmoedigheid* zijn *verdragen* hen voor het verderf heeft bestemd en geschapen, alzoo dat de uitwerkende en volkomene oorzaak van het verderf alleen in den verworpene gevonden wordt.

Ziehier dus het supralapsarisch standpunt van Gomarus. De Synode was niet geroepen om over deze dingen te beslissen. Het zou ook niet goed zijn als in de belijdenisschriften of het supralapsarisme met uitsluiting van het infralapsarisme, of omgekeerd werd opgenomen. De belijdenisschriften moeten formulieren zijn van kerkelijke gemeenschap. De vraag is in hoeverre ik met een ander *moet* overeenstemmen in geloofszaken, zullen wij in liefde in één kerkverband leven kunnen. Daarom moeten de grenzen ook zoo ruim mogelijk gesteld worden, en mag alleen uitgesloten hetgeen de fundamenteele waarheden aantast. Bij de Remonstranten was dit het geval, omdat niet het minst zij verschillend dachten over de kracht van den dood van Christus. Daarom konden de Gereformeerden niet met hen in eenzelfde kerkverband leven. Bij de Infra en Supra was dit echter niet het geval. Zij beiden beleden één grond van zaligheid. Dus konden zij ook met elkander kerkgemeenschap oefenen. Daarom strekte zeer tot voorbeeld het ridderlijk gedrag van de gedeputeerden van de Zuid-Holl. Synode. Zij beschrijven de verkiezing: »Het allervrijste besluit Gods, door hetwelk Hij bij zichzelf van eeuwigheid besloten heeft, zekere bijzondere personen, zijnde door *geene dadelijkheid, hoedanigheid, geschiktheid, of evangelische en genadige waardigheid*, hun inklevende, of van te voren in hen voorzien, onderscheiden, uit het gansche menschelijke geslacht af te

zonderen, door zijn Woord en Geest te roepen, het ware geloof te geven, en hetzelfde tot den einde des levens te behouden, en door het geloof in Christus hen te rechtvaardigen, te heiligen, en te verheerlijken, tot prijs zijner heerlijke genade!" In deze definitie is dus niet de beantwoording der vraag opgenomen, of God den mensch als gevallen of niet, in de predestinatie heeft aangezien, maar alleen, dat het voorwerp der predestinatie ten leven in geen enkel opzicht iets waardiger was dan de anderen. Welnu de *Infra* zoowel als de *Supra* waren het hierin geheel eens, in tegenstelling van de Remonstranten, die met hun verkiezing uit voorgezien geloof in het voorwerp der verkiezing eenige meerdere waardigheid stelden dan in de anderen, al was het dan ook eene »genadige" waardigheid, door *medewerkende* genade geschonken. Daarom voegden de genoemde gedeputeerden er nog aan toe: »Of God in het verkiezen de menschen aangemerkt heeft als gevallen, dan of Hij ook hen aangemerkt heeft als nog niet gevallen, meenen zij, dat niet noodig is daarvan eenige uitspraak te doen, als maar slechts verklaard wordt, dat God in het verkiezen alle menschen aangemerkt heeft in gelijken stand zoodanig, dat degene, die verkozen is, niet aangemerkt zij door God (n.m. in die verkiezing) als zijnde of uit zichzelf, of door zijn eigen verdienste, of door eene genadige aanschatting, waardiger dan een ander, die niet verkoren is.

Bij het tweede artikel over de verzoening bestond er ook nog veel verschil. De Engelsche theologen namen een tweeslachtig standpunt in. Uitgaande van de gedachte, dat in het genadeverbond voorwaarden te vervullen zijn, meenden zij dat wel het rantsoen voor allen zonder onderscheid betaald is, maar dat de voorwaarden van het verbond n.m. het geloof door God alleen aan zijn uitverkorenen geschonken wordt. Vandaar dat zij van de eene zijde zeggen: »Uit bijzondere liefde en intentie, zoo van God den Vader als van Christus, is Christus voor de uitverkorenen gestorven, opdat Hij hun de vergeving der zonden en de eeuwige zaligheid metterdaad zou verkrijgen, en onfeilbaarlijk mededeelen!" En daarnaast: »God zich ontfermende over het gevallen menschelijk geslacht, heeft zijn Zoon gezonden, die zichzelf gegeven heeft, tot een rantsoengeld voor de zonden der gansche wereld!" Deze twee, die als tegenover elkander staan, worden nader verklaard met deze woorden: »Wat aangaat de vrucht uit den dood van Christus, in denwelken vervat is een oneindige

schat der verdiensten en geestelijke zegeningen, de dadelijke vrucht komt tot de menschen op dezelfde wijze en door dezelfde middelen, als het Gode goeëddunkt. Nu behaagt het Gode, ook nadat Hij de offerhande aangenomen heeft, dat niet anders de vergeving der zonden en het eeuwige leven aan een iegelijk dadelijk medegedeeld zal worden dan door het geloof in dezen verlosser. En hier openbaart zich het eeuwig en verborgen besluit der verkiezing, waarmee de prijs, die voor allen betaald is, en die alle geloovigen zekerlijk helpen zal ten eeuwigen leven, nochtans allen niet is behulpzaam, omdat niet aan allen gegeven wordt, dat zij deze conditie des onverdienden verbonds volbrengen. Alzoo is dan Christus voor allen gestorven, opdat allen en een ieder, *het geloof daar tusschen komende*, door kracht van dit rantsoen-geld vergeving der zonden en het eeuwige leven mogen verkrijgen. Alzoo is Hij voor de uitverkorenen gestorven, dat zij uit de verdienste van zijn dood naar het eeuwig welbehagen Gods, bijzonder hun geordineerd, het geloof onfeilbaar verkrijgen, en het eeuwige leven!" Men ziet dus duidelijk waarheen de Britsche theologen wilden. Christus is gestorven voor allen; heeft het rantsoen voor allen betaald, maar nu moeten wij in Christus gelooven, zullen wij de vrucht er van plukken; de gave van dat geloof wordt geschonken krachtens den dood van Christus, maar alleen aan Gods uitverkorenen.

Ook de Bremensche afgevaardigde Matthias Martinus kwam in zijn Remonstrantsche neigingen uit. Daar er eene uitwendige roeping is, zoo redeneerde hij, die zonder onderscheid tot alle menschen komt, en waardoor Christus als de weg der zaligheid gepredikt wordt, benevens het geloof wordt geboden, het ongeloof verboden met de belofte van het eeuwig leven aan allen die gelooven, zoowel als met de bedreiging van de verdoemenis aan allen die *niet* gelooven, zoo moet er ook een algemeene liefde Gods tot het schepsel zijn, en zoo moet er ook noodzakelijk zijn een algemeene verlossing, dat is »de betaling der prijs om de zonden te verzoenen, en God alzoo te vrede te stellen, dat Hij geen andere offerhande voor eenig mensch zou vorderen, met die eenige allervolkomenste tevreden zijnde; en om den mensch te verzoenen, dat voor hem geen andere voldoening, noch andere verdienste van noode is; *mits* (hetwelk in de remedie gedaan moet zijn) dat er eene toe-eigening van de gemeene en heilzame medicijn gedaan worde!" Deze verlossing, hier bedoeld, is niet ten

deele genoeg, maar genoeg: »En hier zal niet genoeg wezen eene zoodanige genoegzaamheid der verlossing te stellen, die genoeg *zou kunnen wezen*, maar die geheel zoodanig is, die genoeg is, en die God en Christus gewild hebben, dat genoeg zouden zijn!» »Deze verlossing is gesteld in de nieuwe wereld, gelijk de schepping in de oude. Namelijk gelijk de schepping des menschen niet is het beeld Gods, maar het fundament zonder hetwelk het beeld Gods niet in hem kon plaats hebben, alzoo is ook de verlossing niet eenig deel van het beeld Gods, maar is hetgeen in hetwelk gefundeerd wordt alle bediening van het profetische en koninklijke ampt van Christus, en zijne priesterlijke voorbedding. Deze verlossing is eene betaling van den schuldigen prijs voor onze gevangenis, niet opdat wij uit de gevangenis gaan zouden, maar opdat wij mochten en moesten uitgaan, maar in der waarheid uitgaan zouden, zoo wij in den Verlosser geloofden, zijne weldaden erkenden, en zekerlijk leden van Hem, als van het hoofd werden. Christus heeft voldaan voor alle *kwaad* en heeft verdiend alle *goed* met tweederlei uitzondering, de eene ziende op de *zaken*, de andere op de *personen*. Ten opzichte van de *zaak* heeft Christus niet voldaan, noch heeft Hij willen voldoen voor de blijvende onboetvaardigheid, veel minder voor de volhardende hardnekkigheid, waarmede die weldaad veracht wordt. En wat het *goede* betreft. De Heere heeft voor alle menschen de genade verdiend, maar niet voor allen die genade, die aan de bijzondere verkiezing hangt. Welke dan? Die namelijk, die onder de conditie des geloofs beloofd wordt. De conditioneele vergeving der zonden en de conditioneele zaligheid behoort tot allen, maar niet de belofte van kracht te geven en bewegingen te verwekken, waardoor de conditie vervuld wordt. Want deze moeten de menschen uit zichzelf voldoen uit kracht van het goddelijke gebod. Hetwelk zoo wie niet doen kunnen, door eigen schuld niet kunnen. En wat de *personen* betreft, Christus heeft voor de menschen in het gemeen zonder onderscheid voldaan, zoodanig dat hunne zonden *kunnen* vergeven worden, nochtans heeft Hij gemaakt, dat de zonden der uitverkorenen alleen *zullen* vergeven worden." De oplossing dezer wonderlijke tegenstrijdigheid ligt in de verkiezing waarbij God besloten heeft aan zijne uitverkorenen alle geestelijke weldaden te doen toekomen. De Bremensche afgevaardigde heeft dan ook onder de stellingen, die hij verwerpt, deze opgenomen: »Christus

Jezus is op geenerlei wijze gestorven voor degenen, die verloren gaan!" Het is dus dezelfde geest als bij de Engelsche afgevaardigden. Het rantsoen is er voor allen gebracht, maar het geloof waardoor men er deel aan ontvangt, wordt door God zijnen verkorenen geschonken.

Bij de andere leden der Synode vinden wij, bij den een wat minder of meer scherp uitgedrukt dan bij den ander, toch deze overeenstemming. 10 Omtrent de *waardigheid* van Christus' offer: „dat de dood en het lijden van Christus van zoo groote waardigheid, kracht en prijs is, dat het overvloediglijk *genoegzaam* is om te boeten de zonden van elk en een ieder mensch, die ooit geleefd heeft, leeft of in de toekomst leven zal. Want dewijl Christus, die geleden heeft en gestorven is, niet alleen is een mensch, heilig, rechtvaardig, en vrij van alle besmetting der zonden, maar ook God, geprezen in der eeuwigheid, met den Vader en den H. Geest, van het een en hetzelfde eeuwig en onverdeeld goddelijk wezen, zoo moet zijn dood en lijden noodzakelijk geweest zijn van oneindige waardigheid, zoodat alle menschen, indien zij maar met waar geloof Christus aanhangen, door en om zijn dood en lijden, in de gunst en genade Gods zouden aangenomen worden, vergeving der zonden, gerechtigheid en het eeuwige leven verkrijgen!" 1) 20 Omtrent de bedoeling Gods in de komst van Christus: „dat Christus naar de *meening*, den raad en het besluit des Vaders voor de uitverkorenen alleen gestorven is!" 2) 30 Omtrent de bedoeling van Christus in zijn vleeschwording en zijn arbeid: „dat de wil en het voornemen des Vaders, den Zoon in den dood overgevende, en *van den Zoon denzelven dragende* is geweest, dat de Zoon door het rantsoengeld van zijn dierbaar bloed dengenen die de Vader hem gegeven heeft, beide verwerven en toeëigenen zou de vergeving der zonden en het eeuwige leven. En gelijk Christus voor alle uitverkorenen gestorven is, alzoo heeft Hij voor hen alleen in den stand der nederigheid gebeden, is voor hen alleen opgestaan, en bidt nu voor hen alleen in den hemel." 3) 40 Omtrent de verwerving en toeëigening: „dat volgens het oogmerk en het voornemen van den Vader, gevende zijn Zoon in den dood, en van den Zoon, dien dood lijdende, de verzoening van God en de vergeving der zonden,

1) Oordeel der theologen uit Hessen.

2) Oordeel der predikanten van Embden.

3) Oordeel van de rechtgevoelenden der Nassau-Wetteravische kerken.

verworven zijn alleen den uitverkorenen, en dat deze aan hen waarlijk en krachtig toegeëigend worden. En dat de fontein en de oorzaak van deze toeëigening bestaat in het absolute besluit Gods, en in den wil van den Middelaar Christus, en niet in den wil en in de hoedanigheid der menschen, en diensvolgens dat de verwerving en de toeëigening even ver te zaam met elkander zich uitbreiden!"¹⁾

Bij het 4de en 5de artikel der Remonstranten ging het over de vraag in welken toestand de wil van den mensch zich bevond en welke werkingen der genade er naar dien wil uitgingen. In het algemeen dachten de leden der Synode daarover eenstemmig. Alleen de Engelsche afgevaardigden ontwikkelden in hunne beschouwing hun leer van een voorbereidende genade. Maar wij willen in volgorde deze zaken behandelen. Welnu ten opzichte van *den wil vóór den val* waren het allen eens, dat hij vrij was ten goede: „De mensch vóór den val is geweest, vrij en goed, dat hij met zijn verstand zoowel alle andere dingen, als ook de geboden zijns Schepers zeer wel kon weten, en met zijn wil het goed van het verstand aangewezen, aannemen, en de andere effecten, zoo hij wilde, hem onderdanig kon hebben (Zwits. Theol.).” Maar met den val is dit anders geworden. „In den gevallen wil is niet alleenlijk een mogelijkheid van te zondigen (zooals ook in den niet gevallen wil was) maar ook een vaardige genegenheid; een zeer groote dorst tot zondigen (Eng. Theol.).” „De mensch gelijk hij naar den gewonen loop uit Adam geboren wordt, is een kind des toorns, een overtreders van 's moeders lijf aan, niet half dood, maar geheellijk, dood in zonde en misdaden, met geen krachten voorzien tot geestelijk goed, als blind in zijn verstand, verkeerd van den wil, wederspanning van affecten, en in deze zijne blindheid, verkeerdheid en rebellie, zoo van nature en wil verhard, dat hij niet meer zijn verdorvenheid en booze genegenheden kan afleggen, als een moorman zijn huid en een luipaard zijn vlekken kan afleggen. Alle welke dingen zoodanig zijn, dat ze den natuurlijken mensch geen licht des geestelijken verstands, of begeerte en genegenheid tot het geestelijke goed overlaat. Derhalve, dat geen goede werken van hem vóór de bekeering kunnen komen of verwacht worden (Paltz).” De wil dus, die in de schepping het goede toebehoorde, is

¹⁾ Oordeel der Gedeputeerden van Groningen.

in den val tot het kwade overgeslagen. Want de wil kan niet onverschillig tusschen beide staan, niet bloot zijn ¹⁾. De Engelsche afgevaardigden drukten zich zoo uit: „De natuur van den wil is zoodanig, dat hij niet bloot kan zijn, maar van het eene voorwerp afgevallen zijnde, een ander zoekt hetwelk hij begeerig aanneemt!” Deze gevallen wil is daarom geen steen en blok, als de Heere hem bekeert. De theologen van Hessen zeiden: „En nochtans verhoudt zich daarom de wil des menschen niet als een stok of blok in zijne wedergeboorte, of wordt ook tot de bekeering in het geloof tegen wil en dank niet gedwongen, want behalve dat er is een mogelijkheid ²⁾ in den wil des menschen om te lijden, dat die bovennatuurlijke krachten en faculteiten ontvangen worden, en dat het geestelijke en hemelsche goed kan worden gewild, indien dezelfde krachten hem opnieuw ingestort worden (welke bekwaamheid niet in een stok of een blok gevonden wordt), daarenboven ook God den wil niet met geweld tot het geloof en de bekeering dwingt en gelijk als tegen dank eenen raakt, maar werkt conform de natuur van den wil, niet alleen door bewegelijke noodigingen, vermaningen, aanradingen, en met zeer treffelijke beloften des eeuwigen levens hem aanlokkende, en de bekeering en het geloof met redenen aanradende, maar ook door bovennatuurlijke krachten en faculteiten, door welke hij deze aanradingen kan gehoorzamen, en door dezelve zeer machtige en krachtige werkingen zonder eenig tusschenkomen inwendig denzelven neigende en buigende, dat hij inderdaad gehoorzaamt, en makende den mensch door deze zijne voorkomende en werkende genade van niet-willende willende, in zulker voege, dat de wil, al is het, dat hij uit zichzelf en uit zijn natuur niet anders bekwaam geboren is, als om de genade Gods te verwerpen, nochtans door deze eerste krachtige genade Gods veranderd zijnde, en uit niet-willende gemaakt zijnde willende, vrijelijk en uit een zelfwillige beweging zich tot God bekeert en in Christus gelooft.”

Bij de bekeering ontwikkelden de Engelschen hun leer van voorbereidende genade. „Daar zijn eenige inwendige affecten of werkingen, die de bekeering of wedergeboorte voorgaan, die door de kracht des woords en des Geestes verwekt worden in de harten dergenen, die nog niet zijn wedergeboren, als daar zijn de kennis van den wil van God,

¹⁾ *Voluntas nuda.*

²⁾ *Potentia passiva seu habitas*

het gevoelen der zonde, de vrees voor straf, te dunken op de verlossing, eenige hope op vergiffenis. De goddelijke genade pleegt de menschen tot den stand der rechtvaardigmaking in denwelken zij vrede hebben bij God door onzen Heere Jezus Christus, niet te brengen door een haastige aanblazing Godes, maar door vele voorheengaande actiën en door den dienst des woords, 't ondergebracht en voorbereid zijnde. Dit is te zien in degenen, die de predicatie van Petrus gehoord hebbende, het pak der zonden gevoelen, vreezen, zijn bedroefd, begeeren de verlossing, ontvangen eenige hoop van vergiffenis!" Deze voorbereidende genade kan volgens hen verloren gaan. Zij zeggen: „Die God alzoo aangeroerd heeft, die verlaat Hij niet en houdt niet op in den waren weg ter bekeering te bevorderen, totdat Hij van hen door moedwillige nalating of verwerping dezer aanvankelijke genade verlaten wordt. Het talent der genade, dat God iemand ooit gegeven heeft, wordt niemand ontnomen, tenzij dat iemand door zijn eigen schuld het begraven heeft. Hieruit is het, dat wij in de schrifturen doorgaans vermaand worden, dat wij den Geest niet tegen moeten staan, den Geest niet uitblussen, de genade Gods niet te vergeefs ontvangen, van God niet afwijken. Ja dat wordt klaarlijk gesteld tot een rede van de goddelijke verlaten, dat God eerst van den mensch verlaten wordt. Maar nergens in de Schriftuur wordt in 't minste aangeroerd, dat God zou plegen of ooit zou willen zonder voorgaande schuld des menschen, iemand de hulp der opwekkende genade onttrekken, of eenig behulpsel, dat hij eenmaal gegeven heeft, geordineerd tot bekeering van den mensch. Deze voorgaande affecten, door de kracht des woords en des Geestes in de gemoederen der menschen voortgebracht zijnde, kunnen door de schuld van den opstandigen wil verstikt en 't eenmaal uitgebluscht, en plegen ook in velen uitgebluscht te worden, zoodat sommigen in wier gemoederen door de kracht des Woords en des Geestes, eenige kennis der Goddelijke waarheid, eenige droefheid over hunne zonden, eenige begeerte en eenige zorg om verlost te worden, ingedrukt is geweest, geheel ter contrarie de waarheid verwerpen en haten, zich aan hunne begeerlijkheden overgeven, in de zonde verharden, en zonder begeerte of zorg der verlossing in dezelve vervuilen."

Daarnaast stond het oordeel van de afgevaardigden uit de Paltz. Want ook zij stemmen toe, dat er kennis van zonde,

droefheid, verslagenheid vóór het geloof en de bekeering van den mensch, die *herboren zal worden*, gaan, opdat hij door den dienst der wet en van het Evangelie *bereid* wordt om de *genade te ontvangen*, maar zij erkennen dat die droefheid toch nog van een andere soort is dan bij den wedergeborene. Want de droefheid van *God* vertoornd te hebben, de nederigheid, die ongeveinsd is, en van langer duur dan die van Achab, de begeerte naar genade of honger en dorst naar de gerechtigheid enz. zijn den waargeloovige eigen. Zij spreken van een eerste en een tweede genade. »De eerste genade in de bekeering des zondaars is doorwelke hij door de roeping Gods, dewelke naar zijn voornemen is, overgezet wordt uit den stand der zonde in den stand der genade; vernieuwd in zijn verstand, wil, affecten, en alle krachten, niet alleen door een uiterlijke aanrading of inwendige verlichting en noodiging, maar door een instorten van nieuwe hoedanigheden of krachten.” Deze eerste genade is *voorkomend*, ¹⁾ »waarmede de barmhartige God in de bekeering onze werkingen *voorkomt*.” 2o. *Opwekkend* ²⁾, »waardoor Hij opwekt die in hunne misdaden dood zijn.” 3o. *Werkend* ³⁾, »waardoor God het willen zelf in ons werkt naar het welbehagen zijns willens.” »En de *tweede* genade is, doorwelke de mensch nu bekeerd of herboren zijnde, van God versterkt en bevestigd wordt tot voortgang en volharding; en door inwendige opwekking en medewerking dezer genade met den goeden wil, hij ook zelf werkt hetgeen Gode aangenaam en hem heilzaam is. Deze genade kan genoemd worden eene *navolgende genade* ⁴⁾, omdat zij de eerste genade zonder tusschenkomen van een ander volgt. Eveneens eene *medewerkende genade* ⁵⁾, omdat ze met den bekeerden wil medewerkt. Derhalven in die eerste genade is de mensch anders niet dan zuiver lijdelijk, als een lijdend en in zichzelf opnemend onderwerp, den wederbarenden H. Geest onderworpen, *niet* als een *werkend* beginsel of instrument den Geest ondergeschikt. Waarvan de reden is, dat hij dood is in de zonden, ontbloot van alle krachten ten goede, die beginselen zijn van de goede werkingen. Maar in de tweede genade is de mensch niet alleen lijdende, dat hij bekeerd wordt, maar werkt ook mede, als die van den H.

¹⁾ Gratia praeveniens.

²⁾ Gratia excitans.

³⁾ Gratia operans.

⁴⁾ Gratia subsequens.

⁵⁾ Gratia cooperans.

Geest gedreven zijnde, zelf ook werkt, en met Hem die werkende is, medewerkt niet met een gelijke of bondgenootschappelijke kracht ¹⁾ maar naar de ontvangene mate en wijze der wedergeboorte.

Zeer duidelijk spreekt ook het Zwitsersche oordeel van de lijdelijkheid van den wil en de levendmaking. »De menschelijke wil in den aanvang der bekeering verhoudt zich in het begin der bekeering zuiver lijdelijk, en wanneer daar sprake is van de bekeering, kan hij op geen enkele wijze als oorzaak worden toegelaten. Want gelijk het verstand geen oorzaak is zijner verlichting, noch de verdorven affecten oorzaak zijn van hunne verbetering, alzoo is ook de menschelijke ziel geen oorzaak van zijn bekeering; en niet meer als Lazarus gedaan heeft tot zijne opwekking tot het lichamelijke leven, niet meer heeft ook de herboren mensch gegeven tot zijne herstelling in het geestelijk leven. En het werk der tweede schepping is Gode voorwaar zoo eigen, als Hem eigen is het werk der eerste schepping. Want de genade Gods vindt den ellendigen wil des menschen niet alleen flauw, maar 't eenen maal *dood*. De genade van den barmhartigen God *voorkomt* den wil, die niet zich verheffen wil noch zich verheffen kan, en zij alleen richt hem op en stort hem krachten in om voort te gaan. De wil, niet bekeerd zijnde, wil nochtans, maar omdat hij kwaad is, zoo wil hij niet dan kwade dingen. De wil door God bekeerd, wil goede dingen en wil wel, maar het is God, die beide werkt. Hieruit is het, dat wij bekennen, dat de wedergeboren mensch in het kiezen en werken van het goed, niet alleen lijdelijk, maar ook werkzaam is. Want hij wordt door God bewogen, opdat hij zelf doe, wat hij doet. De wil is eerst door den H. Geest veranderd, en zoodanig met eigenschappen voorzien, dat hij werkelijk vanzelf het goede waarlijk wil en kan. De herborene werkt, maar God werkt in hem, opdat hij werke. Na de bekeering werkt en medewerkt de wil van den bekeerden mensch, die alleen door God heeft kunnen bekeerd worden. En in waarheid is het zoo: Wat wij willen, geschiedt door God, die alleen uitwerkt, dat wij willen.

Ook na die bekeering blijft er echter een strijd tusschen vleesch en geest. De Zwitsers zeggen: „In elken herboren mensch, zo lang hij in dit sterfelijk vleesch leeft, blijven

¹⁾ Non socia aut aequali virtute.

altijd deze twee tegenstrijdige zaken, te weten, het vleesch of de oude mensch, en de Geest of de nieuwe mensch, waaruit de gestadige strijd des vleesches en des Geestes ontstaat, en dikwijls een zoo zware strijd, dat het vleesch den voortgang der wedergeboorte dikwerf ophoudt, en den Geest zwaarlijk bedroeft. Maar als God wil zaligmaken, zoo ligt ten slotte alle menschelijke wil onder, daar hij zoo krachtig de zijnen trekt, dat zij vanzelf elk op zijn tijd en uur volgen; Hij overwint niet alleen in hen de daad van tegen te staan, maar ook de mogelijkheid daarvan, die hij ten laatste ook wegneemt; en hij maakt dit den mensch niet door aandrijving met geweld, maar door een krachtige en liefelijke beweging, makende hem van niet-willende willende, en van een verkeerde een bereide en waardige. De goede en machtige Herder legt zelfs de vluchtende en wederstrevende schapen op zijne schouderen!"

Ten opzichte van het geloof drukten zich de Engelschen zoo uit: „God brengt niet alleen teweeg de deugd der dadelijke verandering door welke de mensch nieuwe krachten verkrijgt om te gelooven en zich te bekeeren, maar Hij trekt door een wonderlijke verborgen krachtige werking uit den genezenen wil de daad van te gelooven en zich te bekeeren.” Dat geloof werd door Polyander c. s. aldus beschreven: „Derhalve het geloof door hetwelk wij eerst bekeerd worden, en van hetwelk wij geloovigen genoemd worden, is niet een werking, maar een inblijvende hoedanigheid van God uitgestort, en is dienvolgens zoo krachtig, dat des menschen wil hetzelf niet kan wederstaan of verhinderen, uit dewelke, als uit een fontein, de werking des geloofs zekerlijk met alle gewisheid voortkomt. Want het geloof is een inklevende deugd, die in ons is, door hetwelk Christus woont in ons hart. Maar de werking des geloofs of te gelooven is eene voortvloeiende werking van die deugd, zoo wanneer zij haar kracht vertoont of oefent. . . . Zonder geloof kan er geen geloovige wezen, en zonder hetzelfde kan daar geen gemeente van Christus overblijven. Maar zonder *werking* des geloofs wordt ook een geloovige en ook de gemeente van Christus vaak bevonden. Want als Noach in de ark met de zijnen, dikwijls (om de noodige ruste wil) zijn slaap was nemende, alstoen heeft de gansche gemeente op de aarde, alhoewel zij zonder werking des geloofs was, daarom nochtans niet nagelaten te zijn de vergadering der geloovigen. Zonder geloof kan niemand Gode

behagen. Maar zonder *werking* des geloofs hebben niettemin alle geloovigen, hetzij dat zij slapende zijn geweest of iets anders als het Evangelie bedenkende, Gode behaagd, gelijk Noach in de ark, Petrus in de gevangenis!" Het geloof is dus een volkomen vrije gave Gods aan een ellendig zondaar geschonken, zooals de gedeputeerden van Groningen zeiden: „Zoo belijden wij dan, dat het zaligmakend geloof beide zoo veel het beginsel en zoo veel den voortgang betreft, niet is uit den mensch, of uit eenige welgeschiktheid des menschen, maar dat het is een loutere gave Gods met dewelke de uitverkorenen alleen, uit genade beschonken worden!"

Het laatste punt ging over den afval of de volharding der heiligen. De Engelschen spraken in hun oordeel over de schijn-geloovigen, de niet-verkorenen, maar die in de oogen van anderen het geloof schijnen te bezitten: „Sommigen niet-verkorenen wordt gegeven eenige bovennatuurlijke verlichting, door kracht van dewelke zij verstaan, dat die dingen, die in Gods woord verkondigd worden, waarachtig zijn en geven aan dezelve een toestemming, die geenszins geveinsd is. In hen ontstaat uit deze kennis en dit geloof eenige verandering der affecten, en eenigszins ook een verbetering der zeden. Naar deze beginselen, ook door de uitwendige werken der gehoorzaamheid betuigd, worden zij gehouden en moeten naar het oordeel der liefde gehouden worden voor geloovigen, gerechtvaardigden en geheiligden. De niet-verkorenen, zoover gekomen zijnde, geraken nochtans nimmermeer tot den stand der aanneming en rechtvaardigmaking; en derhalve wordt uit hun afval verkeerd besloten tot den afval der heiligen." Van de uitverkorenen zeiden zij: „Behalve het geloof, waardoor de leer wordt aangenomen, en waarop eenige verbetering der affecten en zeden volgt, zoo wordt te zijner tijd den uitverkorenen gegeven het rechtvaardigmakende geloof, en de wederbarende genade, en al hetgeen waardoor zij uit den stand des toorns in den stand der aanneming en der zaligheid overgezet worden. Alhoewel de uitverkorenen in dezen stand gesteld zijnde ten aanzien van de overblijfselen der begeerlijkheid in elk goed werk iets nalaten, en de geringere onderkruipende zonden door nalatigheid en onvoorzichtigheid dagelijks begaan, nochtans wordt de stand der rechvaardigmaking niet verbroken, en het erfrecht tot het hemelsch koninkrijk niet afgebroken. Dezelfde herborenen en gerechtvaardigden komen somwijlen door hun eigen fout te vallen

in gruwelijke zonden en laden daarmede de vaderlijke toornigheid Godes op zich, behalen een verdoemelijke schuldigheid, verliezen de tegenwoordige bekwaamheid om in het koninkrijk der hemelen in te gaan. Gods onbeweeglijke ordineering vereischt, dat een geloovige, alzoo buiten spoor tredende, eerst door een vernieuwde daad des geloofs en der boetvaardigheid op den rechten weg keere, eer hij tot het einde des levens, d. i. tot het rijk der hemelen kan gebracht worden. In dezen tusschenstand, die er is tusschen de behaalde schuldigheid uit een zware zonde, en de vernieuwde daad des geloofs, en der boetvaardigheid, staat een zoodanige zondaar naar zijn verdienste verdoemd te worden, naar *Christus' verdienste* en *Gods vast voornemen* vrijgesproken te worden, maar niet eer dan als hij door het opgewekte geloof en de boetvaardigheid vergiffenis heeft verkregen, wordt hij in der daad vrijgesproken. In den voorgezegden tusschenstand wordt het recht tot het rijk der hemelen niet weggenomen, de generale rechtvaardigmaking wordt niet krachteloos gemaakt, de stand der aanneming blijft onbewegelijk, en door den Geest der wedergeboorte met samen al de fundamenteele gaven, zonder welke de stand van den herboren mensch niet kan bestaan, onverlet gelaten. Dat de herborenen niet geheel en al van 't geloof, de heiligheid en aanneming afvallen, dat spruit geenszins uit hen of uit hun wil, maar uit eene bijzondere liefde Gods, uit eene goddelijke werking, en uit de voorbereiding en de bewaring van Christus. De volharding der heiligen is een genadige gave Gods dewelke uit het besluit der verkiezing tot ons vloeit." Deze leer maakt geen zorgelooze menschen. De gedeputeerden van Friesland zeiden: „Het is ook valsch, dat deze leer van de volharding der ware geloovigen in het geloof schadelijk zou zijn voor de godvruchtigheid en dat ze in de gemoederen der geloovigen zou voortbrengen een vleeschelijke zorgeloosheid, daar nochtans integendeel het geloof en de godvruchtigheid met een onafscheidelijken en overbrekelijken knoop 'tsamenhangen, dewijl het ware geloof van de goede werken of de rechtvaardigmaking van de heiligmaking niet kunnen gescheiden worden!" Ook kan iemand van zijn volharding en zaligheid zeker zijn zonder bijzondere openbaring. „Alzoo een ieder geloovige uit zijn geloof waardoor hij Christus en zijne weldaden omhelst, hetwelk hij ook in zijn hart gevoelt, en door hetwelk hij ook leeft, voor zichzelf kan en moet

toeïgenen de gemeenschap van al de beloften, en van al de goederen, die den geloovige van Gode geworden, en in Christus verworven zijn!" Zij ontkennen niet, dat er duisternis kan zijn, maar wel ontkennen zij „zoodanige afbreking of verduistering waardoor zij gansch geheel en volkomen alle ware geloof verliezen en uit alle genade Gods en huns Zaligmakers Jezus Christus vervallen."

Nadat de voorlezing dezer persoonlijke oordeelvellingen had plaats gehad, bleef er nog over om door vergelijking van de verschillende stukken een synodaal oordeel te ontwerpen. De Voorzitter had reeds enkele leerrregels of canones geformeerd, en verzocht aan de vergadering, dat men die zou doen uitschrijven en aan de verschillende colleges zou ter hand stellen, opdat daarin veranderd kon worden wat ter verandering noodig bleek. Den 22sten Maart deed Bogerman voorlezing van den leerregel ten opzichte van het eerste en tweede artikel. Er waren er echter, die over deze wijze van handelen bezwaar maakten. Daarom hebben de Heeren Gecommitteerden van de Staten-Generaal voorgesteld om benevens den Voorzitter en de assessoren nog een behoorlijk getal van Binnen- en Buitenlandsche theologen te committeren tot het vaststellen van deze canones. Benoemd werden bij meerderheid van stemmen Dr. Scultetus en Deodatus uit de Buitenlandsche afgevaardigden, en voorts Polyander, Walaeus en Trigland. Met kleine veranderingen werden de ontworpen canones nu goedgekeurd. Men besloot ook daarbij te doen eenige verwerpingen van de voornaamste calumniën. Er waren er ook, die daaraan een verwerping wilden toevoegen van sommige harde en onbekwame manieren van spreken, die in de Schriften van sommige gereformeerde leeraren gevonden werden, die „den zwakken ergernis, den vijanden oorzaak van lastering gegeven hadden." Maar met meerderheid van stemmen werd besloten om dit niet te doen, opdat de vijanden uit oorzaak van zulke verwerping niet zouden lasteren, „dat ook de gezonde leer, dewelke zij, die in hunne verklaring zulke harde en onvoorzichtige manier van spreken schijnen te gebruiken, beleden hebben, verdoemd zou geweest zijn, voornamelijk, dewijl openbaar was, dat eenige van deze manieren van spreken, de H. Geest zelf had gebruikt, eenige ook, die de Remonstranten zelf in den rechten zin hadden toegelaten, en zeer vele, die bekwaamlijk en wel, zoo maar de liefde in het werk gesteld werd, konden

uitgelegd worden. In de 135ste en 136ste zitting werden nog eenmaal al de canones met de verwerpingen voorgelezen en onderteevend. En daaraan werd het volgende *besluit* toegevoegd:

„En dit is de naakte, eenvoudige en oprechte verklaring van de rechtzinnige leer der vijf artikelen, die in Nederland in verschil zijn, en meteen de dolingen, waardoor de Nederlandsche kerken een tijdlang zijn beroerd geweest; welke (verklaring en verwerping) de Synode oordeelt uit den worde Gods te zijn genomen, en met de belijdenis der Gereformeerde kerken overeen te stemmen. Waaruit klaarlijk blijkt, dat degenen, denwelken zulks het minst betaamde, tegen alle waarheid, billijkheid en liefde hebben gehandeld, die den volke hebben willen wijs maken: „dat de leer van de Ger. kerken der predestinatie en de aanklevende hoofdstukken, door haar eigen aard en drijving de harten der menschen van alle godvruchtigheid en ware religie afleidt; dat zij een oorkussen is voor het vleesch en den duivel; een burcht van den Satan waaruit deze aan alle menschen lagen legt, het meerder deel van hen verwondt, en vele van hen met de pijlen of der wanhoop, of der zorgeloosheid doodelijk doorschiet; dat dezelve leer maakt God tot een auteur der zonde, onrechtvaardig, een tyran en huichelaar; en dat ze niet anders is dan een vernieuwd Stoïcismus, Manicheismus, Libertijnschap en Turkendom; dat ze den mensch vleeschelijk zorgeloos maakt, als zichzelf daardoor wijs makende, dat het den uitverkorenen niet kan hinderen aan hunne zaligheid, hoe zij ook leven, en zij daarom allerlei gruwelijke schelmstukken onbekommerd mogen bedrijven; dat het dengenen die verworpen zijn, ter zaligheid niet kan baten, al ware het, dat zij alle de werken der heiligen waarlijk mochten hebben gedaan; dat met dezelve geleerd wordt, dat God door het bloote en loutere goeddenken zijns wils, zonder eenig opzicht of aanmerking van eenige zonden het grootste deel der wereld tot de eeuwige verdoemenis voorbeschikt en geschapen heeft; dat de verwerping op gelijke wijze zij de oorzaak der ongeloovigheid en godloosheid, gelijk de verkiezing is de fontein en de oorzaak des geloofs en der goede werken. Dat vele onnoozele kinderens der geloovigen van de borsten der moeder worden afgerukt, en „tyranniglijk” in het helsche vuur geworpen, alzoo dat hun noch het bloed van Christus baten kan, noch de doop,

noch het gebed der kerken bij hun doop." En wat dergelijke andere dingen nog veel meer zijn, die de Gereformeerde kerken niet alleen *niet bekennen*, maar ook van ganscher harte met verfoeiing verwerpen. Daarom zoo velen als er den naam van onzen Heere Jezus Christus aanroepen, die betuigt deze Synode van Dordrecht door den naam des Heeren, dat zij van het geloof der Ger. Kerken willen oordeelen, niet uit calumniën, die hier en daar uit saamgeraapt zijn, niet ook uit private of bijzondere spreuken van sommige, zoo oude als nieuwe leeraren, die dikmaal ook ter kwader trouw aangetrokken of verdorven, en in een verkeerden zin verdraaid worden, maar uit de publieke belijdenis der kerken zelf, en uit deze verklaring der rechtzinnige leer, die met eendrachtige overeenstemming van elk en een ieder lid der Synode bevestigd is."

Daarna vermaande dezelfde Synode ook ernstig de lasteraars: „dat zij toezien wat zwaar oordeel Gods zij op zich laden, die tegen zoo vele kerken en zoo veler kerken belijdenissen valsch getuigenis spreken, de consciëntiën der zwakken beroeren, en bij velen de gemeenschap der ware geloovigen zoeken verdacht te maken."

Ten laatste vermaant deze Synode alle medediensnaars in het Evangelie van Christus, dat zij zich in 't verhandelen van deze leer, beide in scholen en in kerken, godvruchtig en godsdienstig gedragen; dezelve zoowel met de tong als met de pers tot Gods eer en heerlijkheid des levens, en vertroosting der verslagen gemoederen richten; dat zij met de Schriftuur naar de gelijkmatigheid des geloofs niet alleen gevoelen, maar ook spreken, en eindelijk van al zulke manieren van spreken zich onthouden, die de palen van den oprechten zin der H. Schrift ons voorgesteld te buiten gaan, en die den dartelen Sophisten rechtvaardige oorzaak geven mochten om de leer der gereformeerde kerken te beschimpen of ook te lasteren.

De Zoon Gods Jezus Christus, die ter rechterhand des Vaders zittende, den menschen gaven geeft, heilige ons in de waarheid, brenge degenen die verdwaald zijn tot de waarheid, stoppe den lasteraren van de gezonde leer hun mond, en begave de getrouwe diensnaars zijns Woords met den Geest der wijsheid en des onderscheids, opdat al hunne redenen mogen gedijen ter eere Gods en tot stichting der toehoorderen, Amen.

Den 24sten April, in de 138ste en 139ste zitting, werd voorgelezen en vastgesteld het formulier van het oordeel of van de sententie der Synode over de Remonstranten. Daar ook dat stuk merkwaardig is om de gevolgen der Synodale handelingen te leeren kennen, wenschen wij het in extenso mede te deelen.

„Aangezien dan door Gods genade tot hiertoe de waarheid verklaard en bevestigd is, de dolingen verworpen en veroordeeld, en de onbillijke lasteringen afgeweerd zijn, zoo is het, dat deze Synode van Dordrecht (welke zorg haar voorts nog overig is) ernstig, op 't allerhoogst en volgens de autoriteit, die zij uit Gods Woord over al de leden van hare kerken heeft, in den naam van Christus bidt, vermaant, verplicht en belast allen en een iegelijk in 't bijzonder, zoowel den dienaren des goddelijken Woords, als Professoren, Rectoren, en Meesters van de Academiën en Scholen, in de vereenigde Nederlanden, ja allen in 't gemeen, aan wie óf de zorg der zielen óf de onderwijzing der jeugd bevolen is, dat zij, latende varen de vijf bekende artikelen der Remonstranten, die van de andere zijde niet anders dan schuilhoeken der dwalingen zijn, deze gezonde leer der heilzamer waarheid, die uit de allerzuiverste fontein des Goddelijken Woords voortgebracht is, oprecht en ongeschonden naar hun vermogen en ambt bewaren, dezelve den volke en der jeugd getrouw en voorzichtig voordragen en uitleggen, en het zeer liefelijk en profijtelijk gebruik er van beide in leven en in sterven naarstig verklaren; dat zij degenen die uit de kudde verdwaald zijn, die anders gevoelen en door de nieuwigheid der opiniën weggerukt zijn, door de klaarheid der waarheid zachtmoedig onderwijzen, of God hun te eeniger tijd bekeering gawe om de waarheid te bekennen, opdat zij tot beter verstand gebracht zijnde, met éénen Geest, mond, geloof en liefde, tot de kerke Gods en tot de gemeenschap der heiligen zouden mogen wederkeeren, en alzoo ten laatste de wonde der kerke worde geheeld en al hare leden één hart en één ziel zijn mochten in den Heere.

Doch nademaal sommigen, die van ons uitgegaan zijn onder den titel van Remonstranten (welken naam van Remonstranten als ook van Contra-Remonstranten de Synode oordeelt, dat in eeuwige vergeting behoort gebracht te worden) door eigen bedrijf en raad, en met onwettige wijze van doen, met schending van de discipline en order der kerk, en verachting van de vermaningen en het oordeel hunner medebroederen de

zeer bloeiende en in geloof en liefde vereenigde kerken van Nederland in deze stukken der leer zeer zwaarlijk en zorgelijk hebben beroerd, schadelijke en oude dwalingen wederom te voorschijn gebracht, en nieuwe gesmeed, dezelve openlijk en heimelijk, met woord en geschrift onder 't volk gestrooid en op 't heftigste voorgestaan, de leer, die tot hiertoe in de kerken was aangenomen, met lasteringen en ongeschikte smaadreuenen zonder mate en einde bezwaard, en alles alom met ergebnissen, oneenigheden, onrustmakingen, en beroeringen der consciëntien vervuld, welke zware zonde tegen 't geloof, tegen de liefde, tegen den vrede en de eenigheid der kerken, alzoo ze in geen mensch rechtvaardig geleden kunnen worden, en in de kerkedienaren met zware censuren, ten allen tijde in de kerk gebruikt, noodzakelijk gestraft moeten worden, zoo is het, dat de Synode na aanroeping van den naam Gods, uit zijn woord genoegzaam bewust zijnde van de macht, die haar toekomt, navolgende ook de voetstappen van alle wettelijke zoo oude als nieuwe Synoden, en gesterkt zijnde met de autoriteit der Hoog-Mog. Heeren Staten Generaal, *verklaart en oordeelt*, dat die kerkedienaren, die zich gedragen hebben als aanleiders van de partijschappen in de kerk, en leeraars der dwalingen, schuldig en overwonnen zijn van vervalsching der Religie, scheuring van de eenigheid der kerken en van zeer zware gegeven ergebnissen, en bijzonder die tot deze Synode zijn geciteerd geweest nog daar en boven van onverdragelijke hardnekkigheid tegen de resoluties der hooge Overheid, in deze Synode gepubliceerd, en tegen deze eerwaardige Synode zelve. Om welke oorzaken de Synode ten eersten den voornoemden geciteerden personen alle kerkelijke diensten verbiedt, hen van hunne ambten afstelt, en ook der Academische bediening onwaardig oordeelt, tot den tijd, dat zij door ernstige bekeering, die met woorden, werken en contrarie-betrachtingen genoegzaam zal bewezen zijn, der kerke genoeg doen en met haar waarlijk en ten volle zullen verzoenen, en tot deze gemeenschap wederom aangenomen worden. Hetwelk wij tot hun bestwil en tot vreugde der geheele kerke ganschelijk in Christus onzen Heere wenschen. Maar de andere wier kennis tot deze nationale Synode niet gekomen is, beveelt zij naar de gebruikelijke order aan de Synoden Provinciaal, Classen en Kerkeraden, die met alle naarstigheit zullen zorgen, dat de kerk tegenwoordig geen schade lijdt, noch in de toekomst heeft te vreezen. Maar

nochtans dat zij degenen, die deze dolingen aanhangen en volgen, door den geest der voorzichtigheid recht onderscheiden. De hardnekkige roepers, aanrichters van rotterijen en beroerten zullen zij zoo spoedig mogelijk afzetten van hunne diensten in de kerken en scholen, die tot hunne kennis en zorg behooren. Waarom zij vermaand worden, dat zij zonder uitstel, na het ontvangen van het oordeel van deze Nationale Synode, hiertoe consent van de Overheid verkregen hebbende, te samen komen, opdat het kwaad door vertraging niet toeneme en versterkt worde. Maar die uit zwakheid en door de verdorvenheid der tijden zijn gevallen, of verrukt, en die mogelijk in zake van minder gewicht twijfelen of ook anders gevoelen, doch stil, zedig, onstraffelijk van leven zijn, en zich leerzaam stellen, die zullen zij met alle zachtmoedigheid, diensten der liefde en lijdzaamheid tot ware en volmaakte eendrachtigheid der kerken zoeken te brengen, doch *alzo*, dat zij zich naarstig wachten, dat ze niemand tot den H. kerkdienst toelaten, die de leer, in deze Synodale besluiten verklaard, weigert te onderteekenen, en te leeren; niemand ook in dezelve diensten behouden, door wiens werkelijk verschil of dissensie de leer, in deze Synode met zoo groote eenstemmigheid bevestigd, gekrenkt en de eendrachtigheid der kerkedienaren en de rust der kerken wederom mocht worden gestoord.

Daarenboven vermaant deze eerwaardige Synode ernstig alle kerkelijke vergaderingen, dat ze naarstig wacht houden over de kudden, die haar bevolen zijn, dat ze in tijds zich stellen tegen alle nieuwigheden, die in de kerken zouden mogen verrijzen, en dezelve als onkruid uit den akker des Heeren uitroeien; dat ze goede acht nemen op de scholen en de leeraren in dezelve, opdat uit bijzondere gevoelens en kwade meeningen, die de jeugd zouden mogen ingeplant worden, niet wederom eenig verderf voor de kerk en de republiek veroorzaakt worde.

Ten laatste, gelijk de Synode de doorluchtige en hoogmogende Heeren Staten-Generaal van de vereenigde Nederlanden eerbiedig dankt daarvoor, dat hunne Hoogmogenden de bedroefde en vervallende zaken der kerk in zoo noodigen en bekwamen tijd door middel van deze Synode goedertierenlijk zijn te hulp gekomen, de vrome en getrouwe diensknachten Gods in hunne bescherming hebben genomen, het pand van alle zegeningen en der goddelijke tegenwoordigheid, n.m. de

waarheid van Gods Woord in de plaatsen van hun gebied heiliglijk en religieuselijk hebben gehandhaafd, en noch arbeid noch kosten gespaard, om zulk een groot werk te bevorderen en te volbrengen (voor welke uitnemende weldaden zij hun van ganscher harte overvloedige vergelding, tijdelijke en geestelijke, zoo in 't gemeen als in 't bijzonder van den Heere toewenscht), *alzoo bidt zij* deze zeer goedgunstige Heeren ernstig en ootmoedig, dat hunne Hoogmogenden deze heilzame leere, die van de Synode zeer getrouw naar het Woord van God en de overeenstemming der gereformeerde kerken uitgedrukt is, *alleen en zuiver* in hunne landen *openbaarlijk* gelieven te doen leeren, alle oprijzende ketterijen en dolingen weeren, de ongeruste en oproerige geesten bedwingen, zich ook voortaan als ware en goedertierene voedsterheeren en beschermers der kerk voortvaren te vertoonen, de sententie over de voorgenoemde personen volgens het recht der kerk, door dezer landen wetten bevestigd, van waarde houden, en de synodale besluiten door hunne autoriteit vast en gedurig doen onderhouden!" Den 2 Juli werd deze sententie door de Staten-Generaal geaprobeerde.

In de 140ste sessie werd een voorrede voor de canones vastgesteld, die een kort overzicht gaf van hetgeen tot samenstelling der leerregelen aanleiding gaf. De Synode naderde nu haar einde. Het oordeel der leden werd gevraagd over de 37 artikelen van de „ware christelijke belijdenis" der Nederlandsche kerken en over den catechismus. Ten opzichte van de eerste werd door allen verklaard met eenstemmige adviezen, dat zij oordeelden, dat in deze confessie geen leerstuk begrepen was, 't welk met de waarheid in de H. Schrift uitgedrukt, was strijdende, maar ter contrarie, dat alles met deze waarheid en met de confessiën van andere Gereformeerde kerken wel accordeerde!" En ten opzichte van den catechismus werd wederom met overeenstemmende adviezen verklaard: „dat de leer in den catechismus van den Paltz begrepen, in alles met Gods woord was accordeerende, en dat daarin niet was begrepen, hetwelk zou schijnen als daarmede niet overeenkomende, te moeten veranderd of verbeterd worden, en dat deze catechismus een zeer wel gesteld kort begrip was der rechtzinnige christelijke leer, zeer wijselijk geaccomodeerd, niet alleen naar 't begrip der teere jonkheid, maar ook tot bekwame onderwijzing dergenen die tot hunne jaren waren gekomen. En dat hij derhalve met groote stichting

in de Ned. kerken mocht geleerd, en in alle manieren behoorde gehouden te worden!"

Den 6^{den} Mei gingen de leden der Synode in order naar de groote kerk te Dordrecht. Daar voor een groot publiek leidde de Voorzitter de samenkomst met gebed in. Als hij zijn hart voor den Heere uitstortte, dan erkende hij in dat gebed, dat het de zonden waren, die zulk een duisternis over de kerke Gods gebracht hadden. Gods oordeel rustte rechtvaardig op het volk van Nederland. En dan vervolgde hij: „Middelertijd gingen bedroefd en in rouw voor onze oogen, in zuchten en steunen lagen voor U allen, die uwen naam vreesden. Niet alleen erbarmelijk aanziende het jammerlijk gelaat der Ned. kerken, eertijds zeer bloeiende, maar voornamelijk hunne harten verscheurende, omdat zij zagen, dat uwe Majesteit en uw allerheiligste Naam vermetelijk aangetast en goddelooslijk gelasterd werd; dat uwe leer, zuiverder dan eenig doorlouterd goud, veracht, vervalscht en bezoedeld werd; dat uwe dienstknechten, die uwen huize trouwe diensten hadden gedaan, ja ook uw lieve bruid zelve gansch gruwelijker wijze gesmaad en gehoond werd, en dat de verdoemde ketterijen uit de hel weder opgehaald, en door een nieuwe vonde geblanket, weder opgericht werd, het volk van de waarheid, die ons zoo dier staat, afgevoerd, en weggerukt werd tot verachting van alle religie, ja dat de schuld hiervan moesten hebben degenen, die eenige remediën, in Gods woord gefondeerd, aanwezen, om wettig op deze wond te leggen!"

Daarna wees hij op de reddende goedheid Gods in het tot stand brengen der Synode en vervolgde: „Wij hebben daarenboven verzocht, dat, gemerkt zonder uw zegen al hun arbeid tevergeefs zou zijn, Gij in alle leden dezer vergadering een overvloed van geestelijke gaven wildet uitstorten, en hunne harten en actiën alzo regeeren, dat zij in de vreeze van uw heiligen Naam met bezadigde gemoederen alles na den regel van uw woord getrouwelijk mochten onderzoeken, en ten laatste met een oprechte en klare conscientie in de eenige heilzame waarheid overeen komen en met eenparige stemmen beramen hetgeen tot eer van uw Naam, voortplanting van het rijk van Christus, eenigheid der Ned. kerken, en gerustigheid der conscientiën, meest dienstig zou zijn. Gij hebt ons ook dat gewenschte goed niet geweigerd, opdat een zoo groote eenstemmigheid door eenen Geest der waarheid allen en een ieder van hen ingegeven dezen onzen

arbeid allen Godzaligen te aangeneramer zoude maken, en den zwakken, onwetenden, en dwalenden des te vruchtbaarder. Van deze overeenstemming zijn wij allen getuigen, die alhier in deze plaats voor U zitten, en met onze handen deze goddelijke waarheid, uit de Schriftuur recht verklaard, hebben onderteekend De afdwalenden, o goedigste Herder, wil wederom tot uwe kudde brengen; buig en vermurw de harde harten, dat zij uwe uitgereikte hand erkennen, en uwe kracht erkennende vrede met U maken, en niet langer met halstarrigheid de waarheid tegenstaan; verzamel de verstrooiden tot een; heel de gewonden; richt op en versterk de gevallen; maak levendig de dooden. Weer uit het midden van ons de scheuringen; bedwing den satan; schik de harten van allen tot rust, opdat uw volk U met één gemoed diene, met één hart en mond U vreeze en groot make, en de engelen in den hemel en de menschen op aarde den vrede zingen in Hem, die onze hope, vrede en zaligheid is, Jezus Christus, uw eengeborenen zoon, die met U en den H. Geest leeft en regeert in eeuwigheid, Amen!"

Daarna werden de canones voorgelezen met de onderteekeningen, en de vergadering met dankgebed gesloten. Den 9den Mei hield de Raadsheer Martinus Gregorius een toespraak tot de vergaderde Synode waarbij den leden namens de Staten Generaal werd dank gezegd voor hunne betoonde toewijding. De voorzitter had een gepast antwoord gereed, en: „hierop, nadat iedereen der uitheemsche theologen zijne genegenheid tot onze kerken wijdloopig had betuigd, en voorts met zeer geneigder harten zijn diensten haar had aangeboden, zijn ze met dank en handgeving tot bewijs van de broederlijke gemeenschap en onderlinge omhelzing, niet zonder tranen vertrokken".

INHOUDSOPGAVE.

	Blz.
VAN DE VERKIEZING	1
VERWERPING DER DWALINGEN	8
VAN DEN DOOD VAN CHRISTUS	12
VERWERPING DER DWALINGEN	15
VAN DE VERDORVENHEID EN BEKEERING	18
VERWERPING DER DWALINGEN	25
VAN DE VOLHARDING	29
VERWERPING DER DWALINGEN	34
DE REMONSTRANTIE	39
De drie resolutiën der Staten van Holland in 1610	44
De Haagsche conferentie	45
Resolutie aangaande de kerkorde van 1591	49
Delftsche conferentie	50
Resolutie tot vrede der kerk Jan. 1614	60
Vernieuwing dezer resolutie Dec. 1615	63
WOELINGEN TE ROTTERDAM. Geselius	64
Keur tegen de Contra-Remonstranten	67
Concept van verdraagzaamheid	69
DE STRIJD TE 'S GRAVENHAGE. Rosaeus.	73
Het uitloopen naar Rijswijk	80
De strijd om een kerk	82
Het kiezen van eigen kerkeraad	86
De kloosterkerk ingenomen	89
De scherpe resolutie	90
De artikelen tot bijeenroeping der Nat. Synode	91
DE SYNODE	102
De eedsformule	108
Infra en Supra	117
Het oordeel van Gomarus	119
De gevoelens over de verzoening	123
De Engelschen over de voorbereidende genade	128
Sluiting der Synode	142

LIND VAN WIJNGAARDEN, 943
Jan Daniël de Ref.346
De Dordtsche leerregels. L74/do
1905
cop.2

